

Descriptio pestis quae anno MDCCLXX in Jassia, et MDCCLXXI in Mosca grassata est / [Gustaf Orraeus].

Contributors

Orraeus, Gustaf, 1738-1811.

Publication/Creation

Petropoli : Sumtu. Ioannis Zachariae Logan, 1784.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/pgxbwr8a>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

1 G. XX. 34

39273 / B / 1

42X.E.1

25028. 9835

Hodgson
23/6/00.

EXTRACTA VETERUM

DESCRIPTIO PLANTARUM

ADUSCULAE ET ALIAE PLANTAE IN RUSSIA
REPERTAE

EXTRACTA VETERUM

PLANTARUM IN RUSSIA
REPERTAE

G V S T A V I O R R A E I

M. D. CONSILIARII COLLEGIORVM ET SOCIETATIS LIBERAE OECONOMICAЕ PETROPOLITANAE MEMBRI

DESCRIPTIO PESTIS

Q V A E

ANNO MDCCLXX. IN JASSIA, ET MDCCLXXI. IN MOSCVA
GRASSATA EST.

P E T R O P O L I

SVMTV IOANNIS ZACHARIAE LOGAN, BIBLIOPOLAE
MDCCLXXXIV.

Peruenit ad miseros, damno grauiore colonos
Pestis, & in magnae dominatur moenibus vrbis.
Viscera torrentur primo; flammaeque latentis
Indicium rubor est, & ductus anhelitus aegre.
Aspera lingua tumet; trepidisque arentia venis
Ora patent; auraeque graues captantur hiatu.
Non stratum, non vlla pati velamina possunt:
Dura sed in terra ponunt praecordia: nec fit
Corpus humo gelidum, sed humus de corpore feruet.
Nec moderator adest: inque ipsos saeva medentes
Erumpit clades; obsuntque authoribus artes.
Quo propior quisque est, feruitque fidelius aegro;
In partem leti citius venit. — —

Ouid, Metamorph. Lib. VII.

P R A E F A T I O.

Serius sane, quam speraueram, in lucem prodit opusculum hoc, in peste ipsa jam inchoatum, ob varia vero praepedimenta hucusque retardatum.

Non tamen prorsus inutile vel superuacaneum futurum, consideratio haec mihi persuasit, quod ex numerosissimis de peste scriptis, paucissima certe ab autoptis, vel qui pestiferos ipsos curauerint, exarata prostant, totaque doctrina luis huius perniciosissimae, ex communi Medicorum consensu, in hunc usque diem parum omnino profecerit; non nisi observationibus vltioribus excolenda.

Vt vero hasce conquirerem, & pro viribus, symbolum quoque meam, in publicum commodum conferrem, evidentissimo vitae periculo me vltro commisi; quas itaque qualescunque sint, tenebris obliuionis penitus tradere, nolui.

Conscripsi quidem tempore pestis, tam Iassiac, quam Moscuae, iussu superiorum, & ob necessitatem vrgentem, schediasmata breuia, quae partim sub meo proprio, sed idiomate solum russo, partim vero, sub alius cuiusdam, (nimis forte honorifice de opellis tam imperfectis, nec plenariae publicationi destinatis sentientis) nomine, in nonnullis diariis & libellis diuulgata fuerunt. Interea, quia quoad es-

sentia-

P R A E F A T I O.

sententia, cum praesenti tractatu ad amissum conueniunt, & tanquam sceleta eius considerari possunt, pro firmissimo argumento erunt, me postmodum in sententiis meis nihil immutasse.

Post transactam vitam valde molestam, exoptato tandem otio potitus, aduersaria peruoluere, observationes in ordinem redigere, & quae ex illis sequi videbantur, tam certa (quantum veritati historicae inniti potest), quam probabilia saltem, sub propria capita referre incepti.

Hinc enata mihi fuit diu sio opusculi in sectionem historicam & problematicam.

In priore enarraui

I) Historias pestis Jassienfis & Moscuenfis, quarum posterior, cum descriptione illa, quam Collegium sanitatis, mandato & impensis *Augustissimae Imperatricis*, ex diariis & relationibus authenticis consignatam, lingua vernacula edidit, exacte concordat.

II) Sub titulo experientiarum, generaliora, diagnofin, therapiam & prophylaxin pestis complexus, observationibus pluribus consentaneis & in vtraque peste communibus, propositiones formatas probare annifus sum. Persuafum enim mihi habeo, observationes vtut ingenuis & momentofas, tunc demum vtilitatem debitam, in promouenda fcientia medica praestare, quando ex folitariis & difperfis, euidenter conuenientibus, & sub propria themata collectis, theoremata firma, pro bafi & tanquam canonibus futura, ftabiliantur. De certitudine praesentium hoc affirmare possum, quod observationes maximam quoad partem a me ipfo factae, nonnullae quoque ex narrationibus vnanimis medentium, vel aliorum fide dignorum. notatae fuerint; quae in dubitationem adduci eo minus

P R A E F A T I O.

minus crediderim, dum pleraeque earum, saltē principales, ex scriptis loimographorum autoptarum, inter quos Diemerbroeckium & Chenotum inprimis suspicio, confirmari possunt.

III) Historias morborum particulares non nisi pauciores, in medium protuli, ut singulae pestis speciei, saltē bina exempla exstarent.

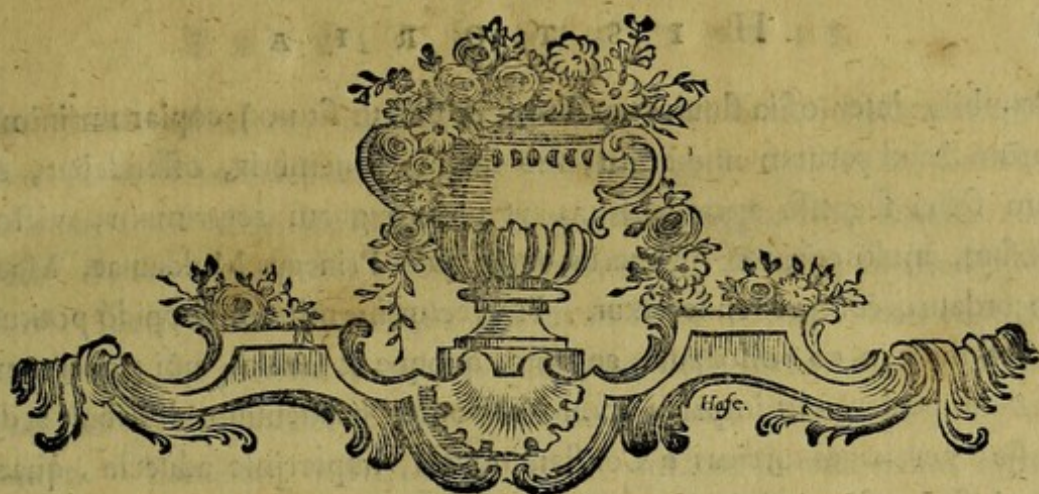
IV) Observationes recensui solitarias, quae sub experimentiis locum non inuenerunt & tandem

V) Experimentorum quorundam mentionem feci, & quo consilio capta, qualemque successum habuerint, sincere exposui.

Sectionem posteriorem problematicam dixi, utpote consuetaria seu corollaria ex sectione historica fluentia, & in doctrinae pestis emendationem collineantia, quae tamen pro plene demonstratis haud vendito, continentem. Assertionum, ex quibus nonnullas audaces forte imo paradoxas, primo intuitu apparere praeuideo, rationes decidendi, ex experiētiis & observationibus in sectione historica traditis potissimum, rarius aliunde, tum etiam ex sana Physiologia & Pathologia, analogia quoque subinde in subsidium, vocata, depromsi. Cogitata haec mea, limatio-ri aliorum iudicio submittere, hanc inprimis ob rationem vix haesitavi, quod si in ullo vnquam morbo, certe in peste, actionum corporis quamplurimarum laesiones, & symptomatum vicissitudines, a leuissimis inde initiis, ad summum

P R A E F A T I O.

summum usque atrocitatis fastigium, & quidem citissimo plerumque decursu, manifesto admodum contingunt, ex quibus ad multa, quae in aliis morbis obscure & insensibiliter fere fiunt, sat euidenter concludi potest. In discurssiones ampliores, quibus argumenta undique colligenda, authores multi citandi, & omnia stylo extenso exponenda essent, non descendi; nam tunc ex singulo fere confectario, dissertatio iusto prolixior exaranda fuisset. Hac vice, id mihi negotii solum sumsi, momenta illa diuersa, quatenus ex antecedentibus euinci, & ad explicanda phaenomena pestis sat clare conducere videbantur, saltem periclitari, & labris tantummodo, vt aiunt, primoribus attingere. Caeterum, pro maximo pretio periculi & laborum exantlatorum habebō, si quaedam saltem propositionum harum sese sufficienter probabunt; quod nisi omnia me fallant, sperare ausim.

SECTIO HISTORICA.

Historia pestis Jassienfis.

Deuiſta & proſtigata ; menſe Septembris anni MDCCLXIX. ampliffima illa turba Turcarum, qui ſub caſtello Chozim congregati fuerunt, illisque per Moldauiam & Wallachiam, Danubium praecipitanter petentibus, exercitus noſtri pars, fugitiuos inſequabatur ; Metropoli denique Moldauiae Jaſſia, & tota prouincia in ditionem redactis, cohortes minores, undique ubi Turcae adhuc ſubiſſerent, ablegabantur. Harum una, quam tunc temporis, Chiliarchae locum tenens Fabrician ducebat, juxta Gallaz (oppidum Moldauiae, cum portu haud contemnendo, in ripa citeriori

A

Danu-

Danubii, inter ostia fluviorum Pruth & Sereth situm) copiarum inimicarum haud paruum numerum, sub finem Nouembris, offendebat, & tam felici successu aggrediebatur, ut post pugnam acerrimam, victoriosam, multi etiam ex primariis, inter quos Princeps Moldaviae, Maurocordatus, comprehenderentur. Praefectus hic militum, oppido potitus, praesidium in eo collocavit, aegrotos quoque & saucios, qui rigori tempestatis perferendo impares erant, in domos habitantium distribuit; de peste, per naues turcicas e Constantinopoli, nuperrime aduecta, quaeque ipsis incolis vixdum innotuit, nihil suspicans. Paucis vero transactis diebus, nonnulli ex praesidiariis & aegrotantibus, uti quoque Subchirurgus quidam, curam illorum gerens, cum signis pestis, eroriuntur. Ex militibus, qui apud Principem captiuum excubias agebant, duo idem fatum experiuntur. Euacuato, hanc praecipue ob rationem, loco hoc periculoso, lues inter milites, in itinere, quod versus Jassiam instituebatur, breui evanuit; quod ipsum, ansam dubitandi suppeditavit: an morbus, ex quo pauciores illi e vita cesserunt, vera fuerit pestis? et, uti in circumstantiis hisce, semper fere fieri solet, omnia in meliorem partem interpretabantur.

Quamprimum cohors haec Jassiam reuenit, milites sine omni suspitione, tam sani, quam aegroti, illi in habitacula civium, hi vero in nosocomium militare, quod in palatio Principum Moldaviae constitutum erat, hibernorum causa disponuntur. Septimanae circiter tres tranquillae praeterlabuntur, nullaque mali tam lugubris indicia exstabant. Mensis vero Januarii anni MDCCLXX. nondum medietatem attingit, quum Chirurghi in nosocomio stipendia merentes, non solum multas febres petechiales, sed etiam in quibusdam ex his, post septimum & octauum morbi diem, bubones insolitos sub inguinibus, in regione superiore cruris, obseruarent; qui, tanquam crises imperfectae, per metastasin oborti, necquicquam mali portendere videbantur, dum primi aegroti, post infectam suppurationem & consolidationem ulcerum,

per-

perfecte conualuerunt; immo, in nonnullis, bubones hi, in salutem aegrorum perfectè resoluebantur. Semina vero pestis ipfissimae, iam tum in nosocomio adfuisse, haecque symptomata produxisse, euentus edocuit. Paullatim namque plures aegrotantium, aliis omnino morbis adducti, febre petechiali corripì, nec ut in initio bubones cum euphoria suppurare, sed plurimi & quidem indies breviori spatio emori; in quibus vero primis morbi diebus propullulauerunt, plerumque restituebantur. Tandem, etiam in faucibus, & quidem in vulneribus ipsis, carbunculi cum cita morte, sese manifestarunt. Dum haec in nosocomio spatio trium quatuorue septimanarum peraguntur, in ciuitate adhuc omnia prospera, nihilque de peste auditur. Originem vero inter incolas hac ratione sumxisse, ex fidis relationibus compertus sum. Miles quidam gregarius, in pugna Gallazensi leuiter vulneratus, dum post praelium, in oppido cum aliis aegrotis moratur, praetexta pellicea turcica potitus, eam inter sarcinas suas complicatam, Jassiam secum asportauit; dumque uti sanus ex nosocomio dimittitur, eam Iudaeo cuidam vendidit. Infelix hic, nihil mali exinde sibi metuens, ea se induit, & altero iam die peste correptus, vna cum duobus liberis, qui in eodem lecto dormiebant (nam viduus erat), breui vitam cum morte commutat. Casus hic insperatus, attentionem quidem aliqualem, magistratus Jassiensis excitauit; praesertim, quia rumor de peste, non solum in Gallaz, sed etiam in nosocomio manifestata, iam iam in vulgus quoque permanare incepit; cautelae vero, quod summo opere dolendum, minime sufficientes, nec, uti in re tam seria debuisset, exactissimae, ad perniciem hanc summam, in ipso principio propulsandam, adhibitae fuerunt; quod tamen, bruma adhuc tunc perstante, omnino eo facilius fuisset. Habitaculum Iudaei demortui claudebatur quidem; impediri tamen, simplici hac praecautione haud potuit, quin breui a furibus spoliaretur, & ex suppellectile infecto distracto, tum quoque ex ipso nosocomio, cuius cum reliqua vrbe communio interdicta non fuit, infectio

pedetentim, inter incolas & milites cum illis cohabitantes, disseminaretur.

Jam versus finem mensis Martii, in hybernaculum illustrissimi Polemarchi Comititis de Romanzov, oppidum Podoliae Latitschew, CCL. circiter leucas rufficas a Jassia distans, a nonnullis inde redeuntibus, notitia morbi huius insoliti adfertur; narrationes vero confusae & discrepantes omnino erant, adeo ut nihil certi hac in re statui poterat. Nam alii symptomata vera ignorantes, non nisi de repentinis mortibus, & quasi subito in plateis mortui conciderint plurimi aliàs sani, verba fecerunt; dum alii e contra, mitius, quam in negotio huiusmodi graui conueniebat, iudicium ferentes, morbum hunc, pro febre quadam maligna vendicabant. Ex horum posteriorum partibus stabat, infauissimò certe omine, ipse Generalis locum tenens, stationem Jassiae habens, & copiis in Moldauia & Wallachia subsistentibus, praefectus, strenuissimus aliàs & omni encomio maior, de Stoffeln; qui persuasione Procerum Moldauiae, euacuationem militiae nostrae, & hinc insculturam inuasionem Turcarum, maxime perimescientium, magis quam Chirurgorum castrensium, in malo antea nondum viso, pro sententia non firmiter admodum stantium, admonitionibus, aures praebens, illustrissimo Polemarcho, repetitis relationibus fidem fecit, rumorem de peste omnino falsum esse, mortesque crebras militum & incolarum, a variis aliis causis, praesertim febre maligna epidemica prouenire. Sic malum hoc truculentum, cuius propagationi, remorae debitae haud opponebantur, de die in diem ita invaluit, ut mense iam Martio fere generale factum fuerit; praeciè, uti incensum ex paruis scintillis, in initio facili negotio exstinguendis, in flammam vix compescendam erumpere solet. Non reputo, mearum esse partium, ratione indolentiae huius, respectu Procerum Moldauiae, minutim persequi; hoc vero certo affirmare possum, eas utcunque politicas, magis vero

vero priuatum commodum respicientes, uti hic, sic etiam postea in aliis locis, furorem pestis, ad summum fere fastigium produxisse.

Tandem, nuncius e Jassia a Generali de Stoffeln ablegatus, ad illustrissimum Polemarchum, ultimo Aprilis die aduentans, assertionem iam posituam verae pestis, vna cum testimonio a Medico castrensi, & quinque Chirurgis subsignato, attulit. Exercitus, qui hucusque in Polonia hybernauerat, nunc versus Moldauiam mouebatur, quorsum etiam copias Turcarum & Tartarorum turmatim tendere constabat. Fieri itaque aliter haud potuit, quin nouellae haec ingratae, de nouo hoc, nec minus terribili hoste, cum quo, uti videbatur, non tam conflictandum ac succumbendum erat, nunc, si unquam, intempestiue venirent. Nam si exercitus hosti iam ex Bessabia, confiniis Moldaviae appropinquanti, breui obuiam non duceretur, verosimile omnino erat, incolae prouinciae huius, qui non ita pridem, sceptro Russico, tam lubenter sacramentum dixerunt, vna cum copiarum nostrarum manu ibi morante, & a peste iam male muletata, in maximo versari discrimine. E contra praeorsu difficile erat, quomodo contagium hoc, aequè subtile ac perniciosum, in regionibus hisce infectis, ab exercitu auerti posset, vbi omne cum incolis commercium praecludere, arduum certe, immo impossibile videbatur. Interea, dum periculum a hoste, euidentius omnino, quam a peste imminebat, progressus exercitus, haud interrupte, quantum ob tempestatem valde pluuiosam licuit continuabatur. Ut vero Illustrissimo Polemarcho, quid rumor pestis, antea in dubium vocatae, nunc affirmatae, veri falsiue subsit, certius innotesceret, tum quoque, ut media, tam praeferuatiua quam curatiua, forte eo efficacius subministrarentur; placuit me, quauis personae Eius unice addictum Medicum, ad hanc tamen expeditionem ultro offerentem, versus Moldauiam in antecessum ablegare. Demandatum mihi ab Eo fuit, ut sine mora in itinere, Jassiam, tanquam locum principalem, & potissime infectum, contendere; examinato tamen

undique, urbium & pagorum in via occurrentium statu, de quo, uti etiam de symptomatis morbi praecipuis, et, si quae innotescerent, medelis, relationes ad Ipsum frequentes mittendae &c. Amandatio haec mea, in oppidulo Podoliae, Michelpol, die V. mensis Maii fiebat. Die VII. in castellum Chozim aduenio. In statum sanitatis loci huius, vbi exercitui breui transeundum, & insuper nosocomium generale adornandum erat, sollicitè inquisivi, & tum a Praefecto urbis Chiliarcha Weifsmann, tum etiam a Chirurgis praesidiariis, sequentia comperiui. Nulla hucusque pestis, nedum morbi cuiusdam epidemici indicia animaduersa, praeterquam, quod hisce diebus, in duobus militibus febre acuta laborantibus, post XIV. diem, bubones sub inguinibus oborti; qui vero post adhibita remedia maturantia, cum manifesto leuamine in suppurationem abierunt, & aegroti iam extra periculum versantur. Fuerunt quoque alii XIII. febre petechiali laborantes, sed praeter duos defunctos, reliqui se melius habent, nihilque singulare obseruatum. Pridie vero in IV. militibus, cum captiuis Tartaris ex urbe Batuschany venientibus, plurima se manifestarunt signa, quae suspicionem pestis suggerere videbantur; praesertim, dum factum esset, urbem nominatam, proximis praeterlapsis duobus mensibus, funeribus creberrimis inclaruisset. Cosacus nempe vnus, in itinere correptus, illico post aduentum e vivis excessit, in cuius cadauere caute denudato, bubo in inguine dextro, & macula magna nigra in abdomine a Chirurgis visa. Quia iam humatus erat, ad reliquos tres milites pedestres, in tugurio quodam suburbano aegrotantes, abii. In omnibus bubones soli aderant & quidem copiosi; inguinales nempe, subaxillares & cervicales in vno tres, in reliquis duo simul. Symptomata vero, quod valde miratus fui, minime atrocia, immo in duobus, quibus iam maturuerunt bubones ita leuia, vt sanorum instar, de lecto surgere, & ad omnia recte respondere valuerint. Febris in hisce iam nulla, & quamuis morbi dies in vno quartus, in altero quintus fuerit, nequaquam male affecti apparuerunt. Tertius febrici-

bricitabat quidem, aſt non admodum periculoſe. Lenitas haec ſymptomatum, quae certe multo vehementiora in peſte adopinabar, ut verum fatear, mihi ita impoſuit, quod in relatione, quam eodem die ad illuſtriſſimum Po. emarchum tranſmiſi, exiſtentiam verae peſtis in Chozim, apodictice adſtruere dubitauerim, donec in poſterum & quidem breui, meliora edoctus eſſem. Interea ſuſpicionem ſummam movere, & de neceſſitate praecauitionum exquisitiſſimarum, ratione officii, mone- re, neutiquam praetermiſi; quas etiam hic loci, Praefecto & inprimis Chirurgis ſedulo inculcaui, & ad iter ulterius perficiendum me compoſui. In pagis, vel potius domunculis ſolitariis Moldauenſium, & ſtationibus paruis militum noſtrorum, quae in campis hinc inde locatae erant, in tota via, uſque ad urbem Batuſchany, C. circiter leucas ruſſicas ab Chozim diſtante, omnia ſana, nullaue veſtigia peſtis obſeruabantur. Huc vero, ſummo mane diei IX. Maii aduectus, non ſine horrore, documenta euidentiffima peſtis, truculentorumque eius effectuum, illico oculis conſpicienda ſeſe praebuerunt, vt, nullus proſus dubitationi locus relinqueretur. Domos omnes video deſertas; pleraſque apertis portis ac fenestris, ſuppellectile vario & euerris plus minusue reſertas; canes & feles vndique curſitantes; homines vero nullos. Ipſi veredarii Moldauienſes, qui me huc uſque vectarunt, ſiniſtra quaeuis, ex mora, in loco eiſmodi horrendo ſibi metuentes, equis quam celerrime a rheda abiunctis, auſugerunt, meque, cum ſeruo meo ſolos reliquerunt. Erraui per plateas, homines fruſtra euocans, uſque quo quidam ex militibus noſtratibus opportune obuiam veniret. Hoc duce, ad manſionem Centurionis, huic loco praefecti, extra urbem ſitam, properaui; qui triſti vultu me de ſumme deplorabili rerum hic ſtatu, certiore fecit. Narrauit, peſtem, duos ante meſes, ex Jaſſia, per peregrinatores aduectam, hucusque immaniter ſaeuiſſe, adeo vt ex habitantibus, quos inter duo & tria millia aeſtimabat, plusquam octingenti, ſpatio ſex hebdomadam, exſtincti fuerint, et reliquos

terrore

terrore perculosos, in montes vicinos Carpaticos aufugientes, nec ibi securitatem quam sperabant exacte consecutos esse; sed permultos ex illis, femina luis huius contagiosissimae secum ferentes, itidem ad plures abiisse. Fugam hanc vniuersalem, praeprimis visio sacerdotis cuiusdam, accelerauit, qui, nescio quem sanctum, sibi in somnio apparuisse, & perniciem certam omnium, nisi urbem illico defererent, praedixisse, palam concionatus erat. Canes, quibus villae Moldauienses scatent, nec certos, uti alibi dominos habent, sed in plateis libere vagantur ac multiplicantur, defectu alimentorum, cadauera pestifera, quae, uti in circumstantiis hisce calamitosas fieri solet, negligentius, nec sat profunde humata fuerunt, vel quae insepulta inueniunt, deuorare, & exinde multos rabidos factos, asseuerauit; hinc non minus periculi, quam a peste ipsa, sibi, & militibus qui restabant, timuit. Ex equitibus (houssards dictis) ducentis, quibus praerat, iam LXX. peste defunctos, & XXXII. eadem lue, sub tentoriis, iuxta saltum vicinum, decumbere; de manipulo militum pedestrium ex CXX. capitibus constante, ultra XL. euicta migrasse, & XVII. aegrotare; cosacos denique numero XX. non procul ab urbe stationem habentes, tres ex suis desiderare, & vnum infectum ad reliquos pestiferos adductum esse, mihi retulit. Quia Subchirurgus, & duo barbitonsors, qui pestiferis opem ferre satagerunt, iam mortui essent, hi, sine omni medicatione, & reliqui, quantumuis adhuc sani, mortem, vix ut videbatur euitabilem praestolabantur. Quamuis omnes, quas bona & intrepida mens, suggerere ipsi potuerit, praecautiones adhibuerit, & militibus suis, exceptis iis, quibus in granariis militaribus, hic constructis, necessario excubiae agendaerant, ex urbe in campum eduxerit, omnemque cum illa communionem, sub maxima poena interdixerit; impedire tamen non potuit, quin infectio quotidie augmentum caperet, immo, dum apud eum versor, militem quendam, eum adeuntem, pro infecto declarauit, quamuis ille se sanum simularet; quod ex rubore oculorum, cum feroci quasi aspectu, tanquam
signo

signo infallibili conclusit, hocque, experientiam frequentem se edocuisse affirmavit. Diagnosin quoque eius haud falsam fuisse, statim apparuit; nam serio interrogatus deplorandus aeger, caput sibi dolere, & reliqua signa haud aequiuoca, ingenue profitebatur; hinc sine mora, in consortium reliquorum pestiferorum amandabatur. Quia ex autopsia, relatione Centurionis, & omnibus reliquis circumstantiis, nec minimum amplius dubium, de praesentia ipsissima pestis restare potuit, summo studio adnitebar, ut tum miseris aegrotis, quam sanis, opera & consilio, quantum in tanta angustia temporis, qua premebar, fieri potuit, prospicerem. Ex theca itaque mea medicamentaria, remedia quaedam, una cum breui conscripta schedula, curationem aequae ac praeservationem spectante, Centurioni tradidi; plura ei pollicitus, simulac Jassiā attingerem. Postea, non sine oblectatione animi, ab eo ipso comperi, praescriptiones meas, & sibi & militibus suis, emolumento fuisse. Cum, longior in loco hoc tristi mora, mihi haud permessa esset, iter demandatum, eodem die continuaui. Nulla in villis intermediis, ab incolis undique fere desertis, nec in stationibus campestribus parvis, quae hinc inde occurrebant, militum nostratium, indicia pestis sese obtulerunt; in proxima vero, quae ante ciuitatem locata erat, illis ipsis diebus, tres milites, & vnus Cosacus, lue hac occubuerunt. Narrarunt mihi reliqui, postremum hunc, non procul abinde, inhumatum in herba latere, quia ipsi negotium sepulturae, tanquam periculosissimum abhorrent, & vespillonem moldauiensem exspectarent.

Die X. eiusdem Maii mensis, metropolin Moldaviae, Jassiā, utpote metam meam principalem, attingo. Facies eius, non quidem in totum desolata, uti vrbis Batufchany, ast sat lugubris, effectus luis perniciosissimae, per indicia, vndique oculos ferientia, luculenter prodidit. Nam aequae ac ibi, aedes plurimae, portis & fenestris patentibus aut diffractis, euerrisque variis fastidiose scatentes, dominos suos, eas, non

B.

proprio

proprio nutu deferuisse, vt & reliqua omnia, confusionem magnam, clare indigitarunt.

Nihil moratus, Generali locum tenenti de Stoffeln, praesto fui; mandatum scriptum, quod mihi ab illustrissimo Polemarcho, traditum erat, communicaui; & prout furorem pestis, non tantum perseuerare, sed indies crescere, ab illo percepi; de mediis efficacissimis, quibus malum hoc truculentum, si non prorsus eliminandum, saltem a reliquis viuentibus, praeprimis militibus nostratibus, quoad fieri poterit, arcendum esset, serio deliberauimus.

Quia notitia tum anteactorum, tum status praesentis rerum, ad scopum meum pertinentium, a Medicis & Chirurgis potissimum petenda erat: eos, tam castrenses nostros, quam vrbanos conuocatos, de variis percontabar, quorum summa in sequentibus fere constabat.

Quaestio. An, morbus hic periculosissimus, quem pro vera peste iam agnouerunt, certis quibusdam signis pathognomonicis, ab omnibus reliquis tam exacte distinctus sit, vt nulla, in diagnosi, fallacia subrepere possit?

Responsio. Eum, in primo initio, laruam febris petechialis induisse quidem; at, quae confestim insecuta fuerunt phaenomena: contagium scilicet, vndique serpens; mortes citae; symptomata ab omnibus authoribus, tanquam pestilentialia descripta, praesertim bubones, carbunculi & maculae latae; tum nota quoque a Turcis proueniens infectio, pestem veram iam dudum euicerunt, & omne de contrario dubium remouerunt.

Quaestio. Quanam ergo causa procrastinationis sententiae apodicticae, & cur de re tam graui non prius denunciarint, quam ante duas circiter septimanas; dum morbus iam per tres menses, eadem, uti ipsi fatebantur, facie comparuerit?

Responsio. Culpam in eos minime cadere: se testimonia fere quotidiana coram, immo relationes scriptas, laudato Generali obtulisse; & quam-

quamvis de periculo summo quotidie monere non intermiserint, semper vero repulsam cum indignatione tulisse, nec illum antea opinionem conceptam mutasse, donec nonnulli ex domesticis eius, & militibus excubias agentibus, pestis signis evidentissimis deturpati, ante oculos quasi exspirarent.

Quaestio. Quanam cautelae praeservatiuae, ad ulteriorem lais progressum inhibendum in usum vocatae?

Responsio. Fere nullae, vel saltem leuioris momenti, hinc finem optatum minime attingentes. Milites praesidiarii cum ciuibus cohabitant, & promiscue inficiuntur; nec separatio pestiferorum procurata; sed cum reliquis aegrotis in nosocomio generali & valetudinariis legionum, detinentur, ab ipsis vero, quantum fieri potest, a communione reliquorum excluduntur. Dum domus quaedam opulentior in totum emoritur, tunc clauditur quidem, immo excubiae, ad praecauendas spoliationes, disponuntur, quae tamen hucusque nequaquam praepediri potuerunt. Magistratus Moldauiensis, consuetis in hoc malo cautelis utitur. Mortui namque, a certis hunc in finem constitutis vespillonibus, uti etiam qui innotescunt infecti, illi in coemeterium peculiare extra urbem, hi in syluam propinquam euehuntur; maximam tamen quoad partem in habitationibus celantur. Reliqua eorum praeservatio, cui maxime fident, in eo vnice posita est, ut vndique in plateis, & atriis, aceruos fimi, ossium, & variarum quisquiliarum, lento igne comburant, fumoque hoc foetidissimo, aërem die noctuque impleant. Aegrotos nemo curat *),

neo

*) Valde miratus sum, Medicos praesentes graecos, qui ambo aetate sat pro-
vecti erant, & in ipsa Constantinopoli, plus minusue, antehac praxin
medicam exereuerunt, nec minimum lucis, in materia pestis, mihi sup-
peditare potuisse. Vnus terram sigillatam, vterque theriacam venetam,
utut vnica remedia, quae ipsis nota essent, laudauit; seque, nunquam
peste infectos, nec Constantinopoli, nec hic visitasse, ingenue confiteban-
tur; quia si hoc facere vellent, tunc nemo amplius eorum ope utere-

nec ullum remedii genus ab illis vsitatum, innotuit, si theriacam venetam exceperis, qua opulentiores fere omnes instructi sunt, & ad quam tanquam sacram anchoram confugere solent.

Quaestio. An in curatione pestis aliquid singulare experti fuerint, & nonne ex diuersis in vsum vocatis mediis, quaedam prae aliis conducere, alia vero nocere obseruauerint?

Responsio. Varias hucusque tentarunt medendi methodos, quas vel lectio authorum, vel propria mens suadere potuerit; nihilominus se in curatione parum profecisse conquerebantur. Venaesectionem non tantum vti inuilem, sed summe periculosam, multa experientia edocti, (praesertim dum in initio pestis, quemuis fere infectum, tanquam febre continua affectum tractarent) vno ore damnabant. Nec mitius fere, de laxantibus, imprimis fortioribus, iudicium tulerunt. Cortex peruvianus nihil singulare praestitit. Qui tempestiue, hoc est, in initio morbi fudarunt, aut brevi conualuerunt, aut symptomatis minus vrgentibus postea vexabantur etc. Quae de exortu, & prima in Jassia propagatione pestis, iam in medium prolata sunt, ex consentanea relatione, tunc in eorum praesentia, in aduersaria retuli, vti quoque alias obseruationes, a me ipso postea vtplurimum confirmatas. Vehementia luis successiue aucta fuit; nam mense Februarii mitior adhuc quam in Martio, per totum Aprilis lati sine vagata est; quin etiam nunc indies exasperari videtur. Tempestas tepida, & praeter morem pluuiosa, austro fere sine interruptione flante, cum denso & nebuloso aëre, praeprimis de nocte, toto hoc tempore calamitoso continuauit. Numerum exstinctorum accuratum, quamuis haud possibile sit inire, interea fere dimidium omnium

tur, & tanquam suspecti ipsi a reliquis detestarentur. Post aliquod temporis interuallum contigit mihi, vni ex hisce obuiam venire, qui me interrogauit, quorsum tenderem? Nonne in Monasterium Sancti Spiridonis? (vbi nosocomium pestilentielle fuit) quod cum affirmarem, illico respondidit: bone Deus! quid ibi vis? certe, si Augustissima mihi dimidium Moldaviae pro praemio offerret, nunquam intrarem.

omnium tam incolarum, quam militum, excedere putabant. Barbiton-fores & administri aegrotorum, maximam quoad partem, immo etiam quamplurimi ex substitutis eorum desiderabantur. Chirurghi ipsi & Praefecti militum, hucusque fani restarunt, attamen proxime praeterlapsis diebus, etiam ex hisce plurimos correptos indigarunt, ex quibus Chirurgum Michailowsky, periculose aegrotantem eadem vespera visitavi.

Finito hoc, cum Medicis & Chirurgis, colloquio, Generalis locum tenentem, iterum conueni; magnitudinem mali, & periculi omnibus reliquis imminenti nervose repraesentavi; consilia sequentia suppeditavi, eorumque promptissimam executionem vrsi.

1) Vt aegroti pestiferi, a reliquis quantocyus segregentur, & nosocomium peculiare, pro illis excipiendis, adaptetur.

2) Vt valetudinarium constituatur, ubi aegroti dubii, (i. e. in quibus symptomata pathognomonica nondum manifestata) detineantur; postea in nosocomium pestilentielle amandandi, si signa indubia erumperent.

3) Vt militia omnis, utpote cuius salutis plurimum intererat, confestim ex habitaculis civium, (quorum maxima pars, ex infectione aut praegressa, aut praesente, inquinata) in campos apertos educatur, omneque, quantum fieri poterit, cum loco hoc summe infecto, & habitantibus, commercium, interdicatur.

4) Vt magistratui urbano, praecautiones meliores, quam, quae hucusque in usum venerunt, iniungerentur, utpote: visitationes, haud interrupte, quovis die, in unaquaque domo, instituendae; infectorum & mortuorum cita a reliquis remotio; exacta notitia quotidiana de numero mortuorum & infectorum; fumigationis illius ineptae, de qua antea dixi, prohibitio; munditiei in aedibus & plateis studiosa observatio; congregationum magnarum in foris & ecclesiis vitatio; mercedum imprimis esculentorum, cauta venditio & emptio, verbo: ut politia,

quoad omnia, quae ad finem optatum attingendum, conducirant, ordinator, quam hucusque, administraretur.

5) Ne vestimenta & suppellectilia, post peste defunctos, uti hactenus factum, seponantur, aliis in usum tradantur, vel diuendantur, sed sine exceptione, vel una cum cadaueribus inhumentur, vel comburantur.

6) Ut copia variarum, ad pestis curationem & praeseruationem necessariorum rerum, praecipuis aceti vini, cuius in hac regione vini ferace, nulla existere solet penuria; nunc vero omni turbato negotio, non nisi parce & care vaenit, quantum possibile, vberissima fieret, militibusque gratis largiretur; esculenta vero, non nisi recentia in usum trahantur.

Consensit in omnia, Vir Illustris, excepta euacuatione militum ex vrbe, quae tamen res erat primaria & capitalis; asseuerans se hoc, sine expresso a Polemarcho mandato, nunquam ausurum; rationemque praetendens sat speciosam: quod nempe Proceres Moldaviae *), Diuan seu Senatum supremum constituentes, ei significauerint, se quoque, quamprimum praesidium tollerent, illico urbem derelicturos; hoc vero ob maximum detrimentum reddituum, inde redundans, & varias alias circumstantias, neutiquam permitti posse; quia sine illis tota prouincia sine regimine, quod apud illos relictum erat, & consequenter sine ullo pro nostratibus usu restaret. Audacis huius declarationis Procerum, appropinquatio hostis, & absentia exercitus magni, (qui ob immensas continuas pluuias, & vias inde vitiatas, non nisi lento gradu procedebat, & adhuc tunc, circa castellum Chozim, CC. circiter abhinc

*) Dum quodam mane, apud Generalis locum tenentem, euacuationi nostratum ex ciuitate serio instarem, Aga, siue Politiae magister, tunc forte praesens, vix erubuit affirmare, pestem subito exstinctam esse, & quod per totum nycthemerum, tria tantum funera in ciuitate, numerata fuerint. Dum ei regererem, quatenus ipse nunc mox, duo magna plaustra, cadaueribus plena occursauerim, fronte perfricta, veritatem facti abnegare sustinuit.

abhinc leucas rufficas, morabatur) caussa fuit; dum e contra magna Turcarum & Tartarorum turba, e Bessarabia versus Jassiam mouebatur, iamque in regione, *raebaia mogila* dicta, LX. tantum leucas a nobis distante, transitum per fluuium Pruth tentabat, & a parua manu militum nostrorum, cum qua quotidie conflictabatur, non nisi aegre a proposito arcebatur. Nec metus eorum iniustus fuit; nam si hostis transisset, & in nos irruisset, fere sine miraculo, nemini nostrum euadendum videbatur. Ex reliquiis namque V. legionum praesidiariarum, vix duo millia sub arma cogi potuerunt; munimenta quoque ciuitatis fere nulla; hinc interitum, tam a peste, quam ab hoste, una cum incolis, quibus verosimiliter eadem fors mansisset, praestolabamur; nisi Deus nobis propitius fuisset, & fortitudo manipulorum nostrorum, a strenuo Praefecto, tunc, Maiori (vt vocant) Soritsch, ductorum, tentamina huius elusissent. Auxit adhuc periculum, quod Generalis locum tenens Princeps Repnin & Generalis Maior Samaetin, ille ex Fockschiany, hic ex Bucharesta, cum cohortibus suis, hosti obuiam euntes, ob easdem, quae exercitum magnum premebant difficultates, inprimis ob enormem exaestuationem fluuii Sereth, multo tardius, quam illis praescriptum erat, in itinere emetiendo, pergebant. Ego, politica & militaria non valde curans, officio solum meo intentus, omnem moui lapidem, vt milites, saltem maxima pars eorum, relictis excubias agentibus, in campum apertum educerentur. Hinc, altero iam ab aduentu die, in relatione ad Illustrissimum Polemarchum transmissa, euacuationem hanc efflagitavi, quae etiam illico demandata fuit; nihilominus exitus, non antea, quam die XX. Maii consequebatur. Castra, cuique legioni singula, in campo versus Bucharestam, ad distantiam duarum triumue circiter leucarum ab vrbe ponebantur, & post paucos dies infectio notabiliter imminui coepit, etsi non penitus exstingueretur. Ipse Generalis locum tenens, me quamuis renitente, mansionem suam sub tentoriis elegit, in vinea magna Metropolitanae Moldauiensis

uiensis, arboribus vndique confita, & fruticeto vasto cincta, in quo pluscula cadauera peste extinctorum latuerunt *). Hinc non mirum, quod breui haud pauci ex domesticis eius; militibus; Praefectis ei addictis, eorumque seruis inficerentur; imino Ipse idem fatum expertus, die XXIX. Maii, vitam cum morte commutauit. Dolenda fane fors, magni huius belli Ducis!

Ad nosocomium pestilentielle, donec aliud extra urbem de nouo conderetur, Monasterium a sancto Spiridone cognominatum, occupabatur, tunc vacuum, & ad hoc prae reliquis opportunum, quia conclauia multa, pro excipiendis aegrotis urbicis olim adaptata, fontanas quoque duas, aqua limpidissima scatentes habet; praesertim vero, quod muro alto cinctum est, ut exitus non nisi per unicam portam pateat; omni cum reliqua vrbe communioni impediendae fauere videbatur. Pharmacopoea parua, cuius dominus cum tota familia, paullo antea e viuis excefferat, nullis relictis haeredibus, in publicum usum tracta, hic quoque praesto erat, in qua medicamenta, exigua quamuis quantitate prostantia, a Prouisore, hunc praecipue in finem ab exercitu magno huc misso, dispensari, & alia extemporanea commode praeparari potuerunt. Conquisitis, quantum in tanta festinatione, & multarum rerum penuria fieri potuit, quae ad usum aegrotorum spectabant, administri pestiferorum XXX. ex militibus sanis constituebantur, hisque officialis & duo subofficiales praeficebantur, quibus etiam cura victus, comparatio rerum necessariorum, & executio omnium mandatorum in-

iuncta

*) Moldauienses, praesertim tenuioris fortunae, tempore pestis, infectos suos, etiam proxima cognatione conjunctos, ne pro suspectis habeantur, in nemora propinqua clam abducunt; substratis foliis, gramine & panniculis, in loca vmbrosa deponunt; vas aqua plenum & alimenta quaedam iuxta eos collocant; sicque miseros, fato suo derelinquunt. Cognati, si qui sunt, vel illorum misereantur, subinde illos visitare, & quae deficiunt, in primis aquam supplere solent. Qui viribus quodammodo adhuc pollent, ipsi cremia colligunt, & foculum excitant. Dum moriuntur, a vespillonibus terra obruuntur; haud raro vero neglecti demum computrescunt, vel a canibus, feris & vermibus deuorantur.

iuncta fuerunt. E V Chirurgis castrensibus, duo, sua sponte mihi sese confociarunt: Rosberg nempe & Afchenlow; hisque Subchirurgus vnus & VI. barbitonfores, auxiliari iubebantur. Die XIV. Maii omnia ita parata erant, vt CLXVII. pestiferi, e diuersis valetudinariis, huc transferri potuerint; qui tamen numerus breui vltra ducenarium excreuit, hocque in puncto fere substitit, quia contagium,educta postmodum ex vrbe militia, insigniter minuebatur. Successus medicationis (quae, quod sine iactantia dictum velim, omni qua potuimus diligentia, intrepidanter nec inuite *) instituebatur) is fuit, vt funera indies pauciora fierent, & sanatio pestiferorum sat prospere consequeretur, dum hucusque non nisi paucissimi e naufragio vitae euaserint. Ex CCCCXIII. spatio sex circiter septimanarum, nosocomium, quo ei interfui, ingressis, CCXVI. vitam cum morte commutarunt, caeteros vero dum XXII. Junii die, huc saltem inter nostrates iam fere cessante, ab illustrissimo Polemarcho ad exercitum reuocatus **), nosocomio pestilentiali valedixerim, fere omnes, aut perfecte restitutos, aut saltem

ex

*) Quia mox a primo aduentu viderem, quod Chirurghi, pestiferos, sine vlla praecautione, tanquam alios aegrotos ordinarios inuiderent, pulsuum, & reliquum corpus, in deligationibus, applicatione remediorum externorum & sic porro, nudis manibus attrectarent, & trium mensium consuetudinem sibi innoxiam praetenderent: hoc ipso securus factus, & timorem prodere nolens, exemplum eorum toto tempore secutus sum, quauis postmodum nec mihi, nec Chirurgis, audacia haec planè impunita cecisset.

**) Litteras nempe, ab illustrissimo Polemarcho, accepi gratiosissimas, quibus reditum meum, iuxta Personam suam, quia furorem pestis fere defuisse relatum haberet, acceptum sibi futurum significauit; locum vero, terminum & modum purificationis (quarantaine) instituendae, proprio meo arbitrio permittens. Iter itaque versus exercitum magnum direxi, nullumque locum securum inueniens, extremum agmen attingi, cuius, cum turmis praecursoriis hostium saepissime velitantis, & incessanter fere, in varios tractus sese commouentis, sub tutamento, integros XII. dies valde irrequiete transegi, donec sub dio sat euentilatus, reliquisque cautelis haud neglectis, tertia post praelium Largense die, castra magna intrarem.

ex ulceribus conualescentes, dereliqui. Hoc vero notandum, plerosque, non nisi grauiter decumbentes, morbo iam adulto, & conclamatos adductos fuisse; hinc numerum mortuorum, medietatem superare, ecquis demiretur? Permulti vero ex Praefectis militum, famulis eorum, Chirurgis, barbitonforibus, administris aegrotantium, aliisque, quos in ipso principio morbi, methodo postea describenda tractare licuit, etiam extra nosocomium, optimo cum successu curabantur. Maximum autem plurium perlanationi impedimentum, repugnantia illa pertinacissima, qua omnes fere milites nosocomium pestilentialia auersabantur, praepriis in initio, attulit; summo namque studio, statum suum periculosissimum, donec ob vires prorsus fractas, vel alia indicia suspecti fierent, quousque potuerunt celabant infecti; immo subinde in sylvas proximas sese abscondiderunt, ubi postea mortui, vel a canibus undique gregatim vagantibus dilacerati inueniebantur. Adducebantur quoque haud pauci e stationibus, a Jassia plus minusue remotis, qui, vel illico post aduentum, vel paullo post exspirarunt. Primis Junii mensis diebus, nosocomium pestilens, ex mandato Generalis Maioris de Czernevit, qui post obitum Generalis locum tenentis de Stoffeln, imperium hic loci accepit, nescio quo fine, versus ripam fluuii Pruth, XVIII. leucas russicas a Jassia distantem; hinc vero tribus tantum diebus sub tentoriis transactis, iterum per ciuitatem, in montes versus Bucharestiam, IV. circiter leucas ab vrbe sitos, rhedis polonicis, quae comitatum aduectarunt, transportabatur; ubi umbracula ampla & perslabilia ex arboribus, tam pro aegrotis, quam conualescentibus, a se inuicem tamen sat remota, construebantur. Itineratio haec intempestiua, ob varias causas, praepriis calorem coeli excessuum, & quia in breui quantumuis hoc itinere, nulla medicatio regularis institui potuit, magno pestiferis detrimento fuit, mortemque Chirurgi intrepidi Rosberg, in traiectu hoc turbulento correpti, accelerauit. Quamprimum nosocomium campestre nostrum, in quo a consortio reli-

reliquorum mortalium penitus seclusi degimus; in ordinem redactum esset, omnia iam melius procedebant, & conualescentia pestiferorum, ob varia hucusque obstacula praepedita, ex voto fere successit.

Vehementia pestis, utcumque magna fuit, tamen usque versus medium Maii mensis, non nisi in infimae fortis homines, tam Moldauienses, quam nostrates saevit. Exinde vero, quamplurimi ex Praefectis militum, Chirurgis, Sacerdotibus castrensis, nobilibus & mercatoribus, indies inficiebantur, luesque summum quasi fastigium suum attigit. Tempestas, toto hoc mense valde inconstans, pluviosa & calida fuit, quæ intemperies coeli, quantum propagationi mali huius faueat, & malignitatem miasmatis quasi exaltet, hoc ipso manifeste apparuit, quod, si per unum vel alterum diem, aquilo cum coelo sereno, continuo flaret, illis & proxime sequentibus diebus, infectio multo mitior contingeret, pluviis redeuntibus iterum exasperata. Dumque circa medium Junii mensis, constantior & siccior fieret, pestis indies remissior facta, versus finem eius exstincta fere videbatur; quamet si etiam postea, sporadice hinc inde prorumperet, morbi que alius cuiusdam vulgaris, ob infectionem iam rariorem vix tam pertimescendi, faciem præ se ferret. Ex relationibus Chirurgorum castrensis, in cohortibus ex Fockschiany & Bucharesta reuertentibus, stipendia merentium, itidem innotuit, pestem uti serius ad illos translata, ita multo quoque mitius, quam Jassiæ grassatam fuisse, & quamprimum in initio Maii mensis, iter demandatum auspicarentur, saltem inter nostrates prorsus evanuisse. Gliscebant sane contagium sensim, in plura quoque oppida & pagos, tam Moldaviae quam Wallachiae; nullibi vero notabilem, vel Jassien si quodammodo comparabilem cladem attulisse constitit; quin fere ubique breui exstingueretur, dum incolae pro more suo, illico, fuga in montes, campos vel praediola solitaria sibi consulerent, excubiisque & explosionibus crebris tormentorum minorum, quae undique

praefertim de nocte audiebantur, omnes aduenas a mansionibus suis fedulo arcerent.

Interea, dum nos Jassiae, inter spem & metum versamur, vitae nullo fere momento securi, non minimum certe nobis solatium attulit, quod subinde per nuncios certiores redderemur, exercitum magnum, a dira hac lue, saluum incolumemque perflare. Prosperitas haec, proxime & secundum Deum, praecautioibus sapientibus magni nostri Polemarchi adscribi debet. Processum namque, hostem versus, non ad ripam dextram fluuii Pruth, ubi villae & pagi sunt, commerciumque cum habitantibus vix praepediendum foret, sed ad sinistram Bessarabiae conterminam & desertam fere, direxit. Caeterae quoque praecautiones, in hisce circumstantiis vſitatae, summo vti fas erat rigore, exequiebantur; ita vt nemini e locis suspectis introitus in castra concederetur, nisi per sufficiens tempus, quadragesimam (quarantaine) iuxta stationes remotissimas campeſtres, sustinuisset; inspectiones quoque accuratae, euentilationes & lustrationes per asperſionem aceti, quoad omnia supellectilia, a certis hunc in finem constitutis chirurgis & administris, instituebantur. Cohortibus, ex Jassia, Fockschiany & Bucharesta ad exercitum magnum accedentibus, quamuis pestis, in initio demum itineris, in omnibus iam cessauerit, maioris tamen incolumitatis gratia, staturae a reliquis castris diuersae, & haud exiguo spatio distantes, assignabantur; nec (exceptis tantum summis Praefectis) cum reliquo exercitu communio permittebatur, donec, per plures septimanas, immunitas a contagio sufficienter probaretur. Notabile admodum fuit, nullum per totam aestatem, exemplum pestis ipsissimae, in exercitu sese manifestasse, quamuis post magnas illas ad Largam & Kahul victorias, castris immensis hostium totis quantis, vna cum maxima congerie farcinarum, in praedam potitis, spolia in singulorum facile militum nostrorum manibus, versarentur. Captiui quoque pro certo affirmarunt, pestem, dum Danubium transirent, in castris Turcarum prouenisse, &

& non nisi, paucis ante pugnam Kahulensem diebus, filuisse *). Sub finem demum mensis Septembris, dum iam versus Jassiam, hybernandi causa progredimur, & ad ripam fluvii Pruth per plures dies moramur, pestis in exercitu ipso, tempestate iam pluuiosa facta, erupit; nam manipulus militum, quibus a bombardis nomen, cum cohorte, quae castellum Ackerman feliciter oppugnauit, reuertens, vna cum spoliis etiam luem secum asportauit, unde tum in illo, tum etiam in legione equestri Nischegorodensi, haud pauci, & inter illas officialis vnus, exstinguerentur; nec quousque in loco mansimus, contagium desit, quamvis praecautiones optima adhibitae fuerunt. Quamprimum vero castra mouerentur, nihil de malo hoc amplius audiebatur. Pergimus quamuis lente in itinere, & die XVIII. Nouembris, Jassiam, vbi illustrissimus Polemarchus, cum suo comitatu, & IV. legionibus hybernare constituit, introimus. Nihil de peste audiri, & nostrates & moldauienses asseverabant; hinc omnia tuta & prospera credebamus. Nihilominus, post paucas praeterlapsas septimanas, pestis, tam inter praesidiarios nostrates, quam incolas, inopinatò exorta, metum haud paruum incussit; at, benedicente Deo, in primis iam noui anni diebus plane euauit, nec postea reuerfa est. Prae reliquis praesidiariis, manipulus (compagnie) vnus, legionis pedestris Korinsky ita infelix fuit, ut XXIV. ex selectissimis suis militibus perdiderit. Dum in fine mensis Februarii, venia impetata, Petropolin repeterem, omnia in tota Moldauia & Wallachia sana dicebantur, quamuis postmodum hinc inde sese iterum exferere, haud desierit. Immo, dum aestate anni MDCCLXXII. cum Principe Orlow, ad congressum pacis Fockschanensem, Legato plenipotentario,

C 3

tanquam

*) Idem de fortalio Bendero, auspiciis, magni belli Ducis, illustrissimi Comitis de Panin, ab exercitu secundo, oppugnatione cuncta, capto, innotuit; in quo, tum ante aduentum exercitus, tum etiam in principio obsidionis, per plurimi huc occubuerunt; durante vero adhuc illa, diebus canicularibus ipsis, in totum cessauit. Attamen postea ex manubiis, non solum inter milites, sed etiam incolas paruae rusiae, & adiacentis Podoliae, progerminauit, nec paruam necem attulit.

tanquam eius & totius comitatus Medicus, Moldauiam iterum reuiferem, vestigia eius, quamuis rariora hinc inde offendi. Sic, in duobus pagis, non procul a Fockschiany dissitis, pestem, dum in vicinia moramur, grassari relatum fuit; & ex comitatu nostro, cellarius aulicus, in oppido ipso, ob cellas vinarias degens, cum signis eius caracteristicis obiit; coquus vero primarius restituebatur. Non me quidem latet, luem hanc in nosocomiis variis, praeprimis Chozimo Anno MDCCLXX, & Bucharestae MDCCLXXI. immaniter quantum saeuisse, & praeter ingentem numerum militum nostratium, etiam plurimos Medicos, Chirurgos & Subchirurgos e medio sustulisse; sed, quia notitia horum omnium exacta mihi deest, nihilque singulare ex autoptis quibusdam expiscari potui, ulteriori narrationi supersedeo.

Dum pestis in Moldauia tum altas figerit radices, fieri aliter haud potuit, quin Poloniam quoque conterminam, inuaderet, cum qua nempe, tempore hoc belli calamitoso, commercium frequentissimum, nullo negotio interrumpi potuit. Commeatus namque omnis, rhedis polonicis aduehebatur, quibus pestiferi ipsi, uti supra narraui, bis transportabantur. Quid ergo mirum, si veredariorum horum plurimi, iam in via e vita discederent; reliqui vero, domicilia propria attingentes, miseram suam sortem, consanguineis & compatriotis suis communicarent. Praeprimis Judaei, quaestui qualicumque in tantum dediti, & qui nihil non ad suam vtilitatem referre solent, vnde vel tantillum lucri capere possint, coemptis Jassiae, Chozimo, & aliis locis infectis, vili admodum pretio, variis, ex domibus opulentioribus peste extinctis, direptis rebus, eas iterum in Polonia reuendiderunt; hinc vbique fere, pestem, in villis polonicis, apud Judaeos sese primum manifestasse, notissimum erat. Attamen, hyeme proxima vbique desisse, nec ultra limites Wolhyniae & Podoliae se extendisse audiebatur, quod inprimis cautionibus bonis, tam a Rege & Republica, quam etiam nobilibus & magistratibus vrbium, adhibitis, tribuendum erit.

Tan-

Tandem in initio autumnii anni MDCCCLXX. terminos Imperii ipsius superauit pestis. In Kiouiam nempe, ciuitatem hanc limitropham celeberrimam, mercibus ex Podolia vt dicebatur importata fuit. Comuni quasi omnibus vrbibus maioribus fatalitate, etiam hic euenit, ut praesentia luis mox rideretur & in dubium vocaretur, donec in maximam mortalitatem impune euagans, breui omnes plenissime conuictos redderet. Tunc, e contra, terrore quasi panico perculsi, quibus id datum fuit, opulentiores, immo partim antistites ipsi, urbem deseruerunt, omniaque confusionis plena reliquerunt. Exemplum eorum ex prouinciis hic versantes, studiosi, mercatores, operarii, & reliqui quorum res familiaris hoc permisit sequebantur, seminaque contagii, in varia oppida & pagos paruae Russiae secum afferebant. Postquam per menses Septembris, Octobris & Nouembris iugiter saeuisset, & plura millia ciuium vita priuasset; tandem, crudelis hic hospes, bruma aduentante, mense Decembris sponte mitescens, post nouum annum, non solum Kiouiae, sed etiam aliis locis infectis, sensim disparuit. Recrudescere sane vere incunte Kiouiae, & autumnio sequente Nefchinae, tragoediamque nouam ludere velle videbatur; ast, obices iam fortiores positae erant, dum ab Augustissima Imperatrice, hanc praecipue ob rationem, vna cum plurimis Chirurgis & Praefectis militum, praetorianis, huc missus, Generalis Maior Schipow, cautelis conuenientibus, debito cum rigore vtens, malum statim in exordio suffocauit. Nec ex hac solum plaga pestis paruam Russiam intrauit, sed etiam per exercitum secundum, ex Bendero victorioso reuenientem, in Gubernium sic dictum nouo-russicum, eodem fere tempore, introducta fuit, & praesertim in nosocomiiis militaribus multos necauit; hyems tamen appropinquans, ulteriori eius disseminationi finem imposuit. Praeter urbes & pagos quamplurimos paruae Russiae, etiam nonnulla oppida magnae Russiae, hoc ipso autumnio iam adoriebatur, e quibus Braensk & Sewsk, fere in media a Kiowia versus Moscuam, via sita sunt.

Historia pestis Moscuensis.

In tanta, partem Russiae haud paruam, iam affligente calamitate, quae ulteriore suo indies progressu, toto fere Imperio comminabatur, quisque facile credet, Augustissimam Monarcham, pro maxima, qua in salutem subditorum Suorum fertur affectione, dispositionibus & mandatis sapientissimis, omnem mouisse lapidem, ut malum hoc tantopere reformidandum, auerteretur. Stationes siue quadragesimae (quarantaines) quarum singulae, praeter sufficientem numerum militum, praefectum, ut plurimum praetorianum & Chirurgum habebant, in omnibus viis maioribus disponebantur, & illis rigorosissima observatio, cautelarum praescriptarum demandata erat; quo efficaci aliàs, & fere unico medio, subreptio contagii, praecaveri posse, iure sperabatur. Sed successus votis non respondit! Pestis namque, intacta in itinere, magna urbium & villarum serie, in medietatem Imperii, Metropolin puta Russiae antiquissimam, Moscuam, furtive plane immigrauit. Vnde vero huc aduecta, & quonam praecise tempore primum sese exseruerit, non admodum euidenter constat. Potuit, non per unam viam, ex diuersis omnino locis, & diuersis quoque temporibus inferri; fomesque eius hinc inde, cautelis debitis mature in usum vocatis, quae tunc prudentioribus fere omnibus innotuerunt, si in domo quadam apparuerit, in ipsis incunabulis suffocari, vel saltem obtundi. Sic mense iam Octobris MDCCLXX. fama vix incerta, de domo quadam, vulgavit, dominum eius, ex obsidione Benderi reducem, captiuos quosdam Turcas secum aduectos, & cito morte defunctos, clam sepeliri curasse. Rumore ad summum ciuitatis regimen delato, aedes eius excubiis cingebantur, & reliquae cautelae strictissime exequiebantur, donec nullum amplius periculum animaduerneretur. Alii lanas ex Polonia & Vkrainia, in officinas pannorum importatas; alii iterum varios peregrinatores accusant. Quicquid vero sit, pestis illa, quae, in Nosocomio generali

in initio mensis Decembris se manifestavit, hac ratione ortum suum duxisse, plusquam verosimile est. Praefectus quidam militum, ex exercitu aduentans, & in vicinia nosocomii hospitans, in morbum incidit, breuique emoritur. Chirurgus nosocomii & Prosector Jewsajevsky, qui eum curavit, illico febre maligna cum petechiis correptus, post citum morbi decursum itidem e vivis excessit. Abhinc, haud diu post, administri nosocomii, qui in duobus domiciliis a reliquo nosocomio separatis, vna cum familiis suis habitabant, primi quidem cum febre petechiali simplici, mox vero reliqui etiam bubonibus & carbunculis afficiuntur, quorum mors praecox, contagium citissime se transfundens, & signa pathognomonica pestis, nullum de praesentia ipsius dubium relinquere videbantur. Medicus nosocomii primarius & Consiliarius Collegiorum Cl. Schafonsky, perspecta natura mali periculosissimi, non praetermisit, illico, de re tam graui, primum Poliatro Rinder, & quia hic etiam post iteratas inspectiones in diagnosi haesitaret *), ipsi Gubernatori generali Comiti de Soltikow, denunciare. Demandatum itaque fuit, ut omnes Moscuae praesentes Medici in consultationem congregati, in veritatem facti serio inquirerent, & sententia apodictica litem dirimerent. Omnibus rite examinatis & perpenis circumstantiis, consulto subsignato statuerunt: *morbum hunc pro vera peste habendum, nosocomium generale claudendum, & cum reliqua ciuitate communionem omnem interdiciendam esse.* Hinc eodem die (Decembris XXII.) nosocomium excubiis militariis circumcirca occupatur; reliquis quoque intra nosocomium rite adhibitis cautionibus, effectum fuit, quod contagium, nedum in nosocomio ipso, disseminaretur. Ex omnibus variae aetatis & sexus, in

*) Incredulitatis suae, rationem praecipuam hanc praetexuit, quod administrator vnus, in ipso initio, dum tale quid in suspicionem haud veniret, febre, ut videbatur, petechiali correptus, & in nosocomium ipsum translatus, quinto morbi die, cum carbunculo in dextro brachio, emoreretur; nemo tamen, ex adiacentibus aegrotis, administris, & medentibus, eum quamuis quotidie contrectantibus, inficeretur.

hisce duobus domiciliis, numero XXX. degentibus, XXII. e vita migrarunt, V. conualuerunt, & III. tantummodo salui remanserunt. Clausura haec nosocomii, ad diem usque primum mensis Martii anni insequentis MDCCCLXXI. continuabatur, & hypocausta haec, ut lignea, ex proprio Augustissimae mandato, cum omnibus scrutis infectorum, cremabantur. Interea, dum nihil amplius de peste in ciuitate innotesceret, metus omnium fere animis excussus fuit; immo veritas assertionis Medicorum, de morbo hoc, undique in dubium vocabatur. Tranquillitas vero haec, pro dolor! imaginaria fuit. Nam certo constat, vestigia contagii haud dubia, per menses Ianuarii & Februarii, hinc inde exstitisse, quamuis notitiam regiminis, magno studio civium, quorum intererat, fatam suum celare, effugerent. Die vero IX. Martii, Politiae urbis denunciatum fuit, morbum summe contagiosum, in magna illa officina pannorum ad pontem lapideum, (ubi circiter tria millia operariorum continebantur) grassari, mortuosque, quavis nocte, haud paucos, clanculum humatu efferri. Mittebatur confestim, ad statum rei examinandum, una cum Officiali Politiae, Doctor Jagelky, qui, post exactam peruestigationem retulit, se in aegrotis & mortuis, signa plura valde suspecta, utpote petechias, carbunculos & bubones animadvertisse; morbumque in officina hac, inde a nouo anno, iam CXII. necasse. Hanc ob causam a Gubernatore Generali, Medici iterum congregari iubebantur, & sententia eorum, post accuratam in loco inspectionem, requirebatur. Deputati, die undecimo, hunc in finem, quinque, a coetu reliquorum, Medici, contemplatis in officina ipsa, VIII. cadaveribus, & XXI. aegrotis, in omnibus signa characteristica pestis inuenerunt; in relatione vero ab omnibus subsignata, morbum hunc: *putridum, contagiosum, periculosissimum, & respectu signorum & circumstantiarum quarundam, pesti prope accedere*, declararunt. Noua haec apparitio mali huius terribilis, quod iam eliminatum credebatur, a summo Regimine, tanquam periculosissima, & quidem summo iure, iudicata

dicata fuit. Operarii nempe, cum eorum familiis, jam jam aegrotantes, in Monasterium Ugreschenſe; ſani vero, in fabricas quasdam vacuas, extra urbem educebantur; omnibus rebus, tam ad victum, quam amictum necessariis, inſtruebantur, & ſtatuæ militares, ad communionem cum reliquis penitus impediendam, diſponebantur. Officina quoque infecta claudebatur, aditusque omnes ad illam, excubiis custodiebantur. Porro: balneorum publicorum uſus interdictus, & omnibus habitantibus iniunctum fuit, de vnoquoque aegroto & mortuo ſtatim deferre, ad quorum inſpectiones inſtituendas, certi Medici & Chirurgi ſubornabantur. Medicis vero omnibus iubebatur, conſultationes frequentes inſtituere, & Senatui dirigente, de omnibus ad ſalutem publicam conducentibus, pro re nata, ſententias ſuas proponere. Praecautiōibus tamen hiſce vtut bonis, propagatio mali, jam per ciuitatem hinc inde diſſeminati, minime cohiberi potuit; ſed Medici & Chirurgi, quibus inſpectiones demandatae erant, non tantum in domibus, ſed etiam ſubinde in plateis, cum ſignis peſtis, mortuos offenderunt. Operariorum namque haud pauci ex officina infecta, futuram ſuam incarcerationem pertimeſcentes, auſugerunt, & ſe in ciuitate abſcondiderunt; multos quoque extra officinam habitantes, inuenire, impoſſibile fuit. Caeterum, exoptatus finis ob ſummam incredulitatem, & hinc deriuandum neglectum mediorum praeſeruatoriorum, difficile attingi videbatur, dum maxima pars habitantium, paucis cordatioribus exceptis, rumori huic de peſte aures praeſtere minime voluerunt; e contra, maxima cum indignatione, Medicis illam aſſerentibus aut ſuſpiciantibus, tanquam turbatoribus tranquillitatis publicae, omnia dira vouebant. Nec defuerunt, quod maxime dolendum, Chirurgi immo Medici, qui clara voce praeſentiam peſtis negantes, vulgo incredulo, adulabantur; immo nonnulli eo proceſſerunt, vt documentis ſcriptis, & litteris huc Petropolin miſſis, opinionem ſuam, rationibus ſutilibus fulcitam, Proceribus variis obtrudere, conarentur. Hoc praeciſe tempore (die XVIII. Martii)

ego, ex Jassia, versus Petropolin proficiscens, Moscuamque transiens apud amicum pernocto. Altero mane, dum me ad iter ulterius prosequendum, compono, en! Officialem, a Gubernatore Generali Comite de Soltikow, me ad illum vocantem. Dum comparuerim, venerandus Senex me ita alloquebatur: "In Metropoli hac morbus prorupit contagiosus, perniciosus & forte ipsa pestis; quia vero Medici hucusque verum ei nomen imponere ambigunt, imo alii, eum, pestem esse, absolute negant, mihi que notum est, te Jassiae pestiferos curasse: necesse est, ut inspectionem, aegrotorum & mortuorum, ubi detinentur infecti, exactissimam instituas, & quatenus definitio certa luis huius, non solum ad salutem ciuitatis, sed totius Imperii, permultum facit, tanquam ingenuus Patriae filius, veritatem sine ullo fuce mihi denuncies." Vehimur itaque rheda, cum Officiali Politiae, & Cl. Schafonsky, qui fors aderat, ad mansionem infectorum extra urbem, & igne luculento in media area excitato, tam aegrotos, quam nuperrime defunctos, ex aduerso ventu afferri jubeo. Omnia, ut ouum ovo pesti Jassienae similima, tam quoad symptomata, quam reliqua signa pathognomonica animaduerto; nec minimum haesitavi, illustrissimo Antistiti sine ambagibus referre, luem hanc veram pestem esse, & Eo jubente, testimonium scriptum, ad Augustissimam Imperatricem transmittendum, subfigurare *). Post declarationem hanc meam positivam, breui maxima pars nobilium ex ciuitate, in rura sua migravit; multi vero, una cum populo, assertioni huic meae, neutiquam fidem habentes, me tanquam falsa-

*) Praeter spem, consensit, immo iussit Illustrissimus vir, ut iter propositum versus Petropolin continuarem, & viva voce, quae videram, interrogatus fusius exponerem. Quamprimum adueni, foras non exii, sed per litteras, Collegii medici Praesidem, de omnibus certiores feci, qui illico Augustissimae Monarchae eadem retulit. Hinc, quinto ab aduentu die, in Consilium supremum Aulicum (conference) accersor, & de omnibus minutim interrogor. Placuit tunc quoque Suae Majestati, Politiae Petropolitanae Medicum, me gratiosissime constituere.

falsarium obiurgabant; quametsi, etiam in conuentu Medicorum, die XXVI. eiusdem mensis Martii habito, duobus refragentibus (Kuhleman nempe et Skiadan) exceptis, a reliquis omnibus, lues haec, pro ipsissima peste pronuntiata, & testimonium Senatui dirigenti oblatum fuerit. Mandato Augustissimae Imperatricis, omnes praecautiones nunc amplificari, & quae excogitari potuerint, media optima, ad tantum malum funditus tollendum, in usum trahi jubebantur; ad quorum exactissimam executionem, peculiaris totius negotii pestilentis administratio, Senatori Imperii de Jeropkin committebatur.

Illustrissimus hic vir, qui postea per totum decursum pestis, indefessa sua vigilantia, & fortitudine animi, palam monstrauit, in quantum fiduciam Augustissimae promeruerit, mox conuentui Medicorum iniunxit, vt consilia tam praeseruatiua quam curatiua, in usum publicum typis euulganda, quantocytus communicarent. Horum summa huc rediit. Pro praeseruatiua suadebatur: studiosa munditiei in foris, plateis & domibus observatio; quiescentiarum & omnium putrescibilium profunda inhumatio; (attamen, ne cadauera calce superaspergerentur) calor & humiditatis in domiciliis vitatio; fenestrarum adaperitio; esculentorum quoad salubritatem proba inspectio; fumigatio in plateis & areis, secamentis pini, abietis & juniperi; in aedibus vero ipsis, vaporibus aceti, baccis juniperi, foliis eiusdem, puluere pyrio & nitro; mortuorum cum omni vestimento cauta sepultura, aegrorumque a sanis cita remotio. Pro medicatione vero: in primis morbi diebus, emeticum ex XX, ad XXX. granis, pulueris radices Ipecacuanhae & sex granis Tartari vitriolati; exhibitio pulueris Corticis peruiani ad drachmam semis, cum syrupo quodam omni trihorio, bihorio, immo quauis hora; potus frigidiusculus ex aqua, vel decocto quodam, cum spiritu vitrioli, aceto, oxymelle, roob oxycoccos vel sambuci, acidulato; alimenterum e regno vegetabili solo usus; carbuncolorum scarificatio; bu-

bonum maturatio & incisio; ad citiorem suppurationem obtinendam, vnguentum digestiuum vel balsamus Arcaei, cum pauxillo salis ammoniaci, vel cantharidum pulverisatarum subactum &c.

Vt de infectis & mortuis eo certius innotesceret, tum quoque vt omnia mandata, meliori ordine, promptiusque in effectum ducerentur: unicuique ex XIV. partitionibus (quae postmodum adhuc subdivisae fuerunt), in quas ciuitas Moscuenfis, a Politia diuidi solet, Consiliarium vel Assessorem e Collegiis Moscuenfibus, singulum praefecit, huicque Medicum vel Chirurgum pro inspectionibus & Officiale Poli-
tiae adiunxit. Officium eius in eo consistebat, vt ex omnibus suae partitionis domibus exactam quotidie, de numero aegrotantium & mortuorum notitiam traderet *), & si ex hisce aliquis signis suspectis affectus inueniretur, vel repentina morte decederet, tunc insimul cum Medico vel Chirurgo, domos tales lustrare debebat, dumque signa pestis pathognomonica apparuerint, aegroti sine mora, per proprios veredarios, in nosocomium pestilens amandandi; sed si adhuc dubia essent, in hypocausto peculiari, debita circumspectione habita, eousque detinendi, donec status eorum aut periculosus aut innoxius extra dubii aleam poneretur. Vt operarii, a quibus pestiferi & mortui dum transportarentur, necessario contrectandi erant, ab infectione, quantum fieri possit, immunes seruentur, tunicis & chirothecis ex linteo pice oblinito confectis, induc-

*) Breui abhinc, dum lues tanta incrementa caperet, obseruabatur, ciues ipsos, de propriis tam aegrotantibus, quam mortuis, minime exacte denunciare; imo defunctos in plateas noctu iactare, & nihil non moliri, quae ad dissimulationem conditionis domesticae periculosa facere possit: hanc ob rationem, singulis X domibus, certus constitutus fuit inspector, cuius officium in eo vnice consistebat, vt bis de die, inquisite ad indicem conscriptam, omnes in vniuersum nominatim vocaret; & si quem absentem, aegrotantem vel denique mortuum offenderet, confessim Praefecto suae partitionis referret.

induebantur. Circa domos suspectas, vel pro infectis declaratas, in initio, dum adhuc pauciores essent, excubiae militares, ad contagii, quoquo modo impediendam propagationem, disponebantur. Mortui qui hucusque in coemeteriis, iuxta ecclesias sitis, sepulturae dabantur, nunc edicto supremo, in peculiaribus sepulchretis extra urbem designatis, tumulari iuebantur. Ad contagii ulteriorem, praecipuis versus Petropolin, disseminationem praecauendam, statuae nouae undique in viis maioribus (minoribus oclusis, & sub poena maxima interdictis) locatae fuerunt; quibus rigorosissime demandatum fuit, nemini peregrinantium ex regionibus suspectis, praesertim Moscua, vel mercibus transitum concedere; nisi testimoniis a summo cuiusque loci Regimine, immunitatem suam a contagio, satis superque probare valuerint. Reliquae quoque cautelae vsitatae, vtut, mora nunc maioris, nunc minoris temporis spatii; euentilatio; fumigatio & aspersio cum aceto, omnium rerum, quibus viatores instructi erant, minime negligebantur. Quia ab exercitibus, parua Russia, & reliquis trans Moscuam sitis prouinciis, via publica versus Petropolin, amplius patere non potuit, alia prorsus ad latus eius adaptata fuit.

Per totos Maii & Iunii menses, pestis inter incolas rarius observabatur, quin etiam inter operarios ex magna pannorum officina, qui extra urbem custodiebantur, fere euanuisse videbatur. Hinc incredulum vulgus, & qui ei adstipulabantur, iam victoriam canere haud praetermiserunt, praesertim dum operarios hosce, hucusque in quadragesima detentos emitti, & balnea publica iterum aperiri cernerent. Insolitus tamen numerus mortuorum in ciuitate, habitantibus ob emigrationes frequentissimas tantopere orbata, suspicionem haud leuem mouit, multos peste extinctos, & tanquam nihil extraordinarii habentes, sepultos fuisse.

Circa medium mensis Iulii, lues inualefcere incepit, vt, praecipuis in suburbiis, totae jam familiae emorerentur, multique in plateis exanimis inuenirentur. Administrum Politiae, negotio huic pestifero valde ancipiti deuoti,

deuoti, vtut vespillones, veredarii, operarii, milites & reliqui, a continua fere contrectatione, & neglectu cautelarum illis praescriptarum, quotidie inficiebantur & defungebantur; hinc in eorum locum, malefici ex carceribus, quos poena capitis manebat, furrogabantur, ea tamen conditione, vt si pestem superarent, libertatem recuperarent. His, non multo pòst, etiam operarii ex variis officinis, nunc ob omne turbatum commercium feriantibus, cum emolumentis respectu eorum sat amplis, adiungebantur. Quia numerus infectorum quotidie increfcebat, nosocomiumque Vgreschense omnes capere non potuit, Monasterium Si-
meonense, itidem extra ciuitatem sed propius situm, iussu summi Regiminis euacuatum, & in nosocomium pestilentialiale adaptatum fuit. Mox etiam hinc inde in campis apertis, vmbracula pro infectis construebantur; imo etiam in propriis aedibus restare, multis melioris notae ciuibus permittebatur. Pro simpliciter suspectis excipiendis, & ad quadragesimam (quarantaine) subeundam, Monasterium Andronense, tum quoque alia aedificia vasta suburbana, occupabantur. Tantum vero abest, vt omnes peste affecti, nedum magnus eorum numerus, in nosocomia pestilentialia cogi potuerit, quin maxima pars in domiciliis suis, antequam de iis, vti fas erat, innotesceret, diem obirent supremum; quod in diffusissima hac ciuitate, & obstinata habitantium, contra optimas quamuis praecautiones reluctatione, fieri aliter haud potuit. Pestis sub finem mensis Augusti jam sic inualuit, vt numerus mortuorum quotidianus, vsque ad quadringenta & vltra excreceret. Hinc cautelis jam jam in vsum vocatis, etiam nouae superaddebantur, e. g. omnis venditio mercium superfluarum, praepriis vestimentorum, supelllectilium & scrutorum variorum, penitus interdicta, & tantum mercatio rerum maxime necessariarum, inprimis esculentorum, sub hac solum conditione permissa fuit, vt venditoris pecunias nequaquam nudis manibus reciperent, sed in vas aceto plenum inmitti paterentur, (quod etiam in tabernis vinariis praeceptum erat). Omnibus in vniuersum, vsus aceti, tam
cum

cum potu ordinario, quam pro asperſione in domiciliis, & ablutione faciei, manuumque ſuadebatur, & hanc ob cauſſam pauperibus gratis elargiri jubebatur.

Menſe demum Septembris, dira haec lues, ad ſummum atrocitatis ſuae faſtigium euecta videbatur. Nam quouis die, ultra ſexcenta imo uſque mille funera, ex triſtiſſima nunc ciuitate efferebantur. Numerus notus omnium, qui hoc menſe e vita deceſſerunt, viginti millia ſuperabat, qui ob tantam jam factam depopulationem, & emigrationem praecedentem tot incolarum, certe inſignis reputari poteſt. Omnes hucusque ſumma cum diligentia & rigore adhibitas praecautiones & media, effectum deſideratum, haud produxiſſe, clare apparuit. Rationes ſi quaeras, en potiſſimas! Prima miſeriae & infortunii huius ſcaturigo, incredulitas illa pertinaciſſima habenda erit, quae non ſolum in vulgi, ſed etiam quamplurimis melioris conditionis mentibus, tam altis defixa erat radicibus, ut, nullis rationibus, quantumvis euidentibus, exiniri potuerit. Porro, ignara plebs, malum hoc a Supremo Numine, ob peccata permiſſum, nullis ſuperari poſſe mediis, illudque vnice ex contagio in aëre vagante, non vero variis rebus adhaerente, oriri, ſibi perſuſum habuit; nec peſtem, ſed febrem putridam, nuncupauit. Qui ergo aliter fieri potuit? quin contagium, quod aliàs, (uti innumera exempla docuerunt) in ipsis quaſi incunabulis, ſi debita adhibeatur circumſpectio, ſuffocari poteſt, hic tam impune ſe diffunderet. Hoc certum eſt, quod vbique, apud infimae potiſſimum ſortis homines, in arctis, impuris, humidis & calidis domiciliis degentes, & primum ſeſe manifeſtauerit, & in eos quam maxime fureret. Hi, ſine vlllo metu, aegrotos ſuos, pro more conſueto tractare; poſt exceſſum e viuſ, lauare, induere, & varia poſt illos ſupelleſtilia, imo, quibus dum aegrotarunt, utebantur, inter ſe partiri, vel aliis vendere, nunquam deſiſtebant; ut diſtractiones furtiuas ex aedibus emortuis & derelictis taceam. Maxima demum exaſperatio mali, ab ipſo eius remedio prognata fuit. Nam

E

quia

quia tam infectorum, quam aliorum quamuis sanorum, ob intimius tamen consortium merito suspectorum, necessaria omnino, praesertim in initio iudicabatur separatio, euenit, ut si unus vel alter in domo quadam peste corripere, etiam reliqui in domos praeseruatiuas, migrare, & omnia sua post se relinquere cogerentur. Et quametſi aedes clauderentur, imo ut plurimum excubiae locarentur, saepissime tamen in absentia dominorum, spoliationes notabiles a furibus patrabantur. Caeterum, ideae incarcerationis futurae; separationis violentae a proximis consanguineis, & negotii qualiscunque, reiſque domesticae perturbationis, in vniuersum odiosissimae enaſerunt. Ex hac ergo fonte, plurimae conſequentiae peſſimae, pleno riuo manarunt. Hinc factum, quod aegrotos & mortuos suos, omni data opera celarent contubernales; quod, tot cadauera in plateis inuenta; alia in ipsis habitationibus clanculum sepulta fuerint; tum denique innumerae aliae inconuenientiae, ortum suum traherent.

Quantum rumores hi calamitosi, de ſtatu tam deplorando Metropolis & regionis circumiacentis, Clementissimam Imperatricem, in salutem imperii, & ſubditorum Suorum vnice intentam, affligerint, vel exinde colligere licet, quod Ipsa Moscuam proficiſſi ſtatuerit, niſi virgentes tempore hoc belli circumſtantiae, praesentiam Suam Petropoli exegiſſent. Placuit vero, Principem Orlow, cum plena quoad omnia authoritate, illuc legare. Iubebantur illum comitari: Senatores Imperii, Melgunow, Wolkow & Wſewolodſkoi; Generales, Davidow & Iſcherbatſchew; Conſiliarius ſtatus Baskakow; officiales quamplurimi & ego. Feſtinamus, quantum ob vias, a continuis fere pluuiis plane vitiatas, licuit, nec, niſi poſtremis diebus Septembris Moscuam aduenimus, & in Palatio Imperiali, cum toto Comitatu diuertimur. At, quam miſera & triſtis facies, aliaſ ſplendidae & populosae ciuitatis! Nullae fere in plateis rhedae, niſi quae cadauera in coemeteria uehebant; homines qui occurrebant, vultu moeſto, dolorem animi praeferebant; aedes
quam-

quamplurimae clausae, vel desertae, verbo: omnia desolationem haud paruum indigitabant. Princeps totus in eo fuit, nihilque intentatum reliquit, quo finis legationis eius optatus, abolitio nempe pestis, & reliquorum eam concomitantium malorum, quantocyus attingi possit. Ipse, quotidie per plateas equo vectus, plebem alloquebatur, abiectum eius animum varia consolatione erigebat, & dubium hucusque pertinacissime affixum, de existentia pestis, non solum viva voce, sed per impresam quoque, & undique divulgatam publicationem, argumentis solidis & evidentibus, animis incredulorum eximere studuit. Vix credi potest, quantum, eius aduentus & procedendi ratio, effectum fere inexpectatum produxerit. Manifeste enim populus de die in diem contentior & sequacior reddebatur; nec de praesentia pestis amplius dubitans, omnibus mediis, a summo Regimine praescriptis, ipse quovis modo opitulabatur. Iam contactum infectorum, & omnium rerum suspectarum solertius vitare, aegrotos suos, quibus intererat, ultro denunciare, nosocomia pestilentialia non tam inuite, imo partim proprio nutu intrare, & combustiones publicas suppellectilium infectorum, placida mente ferre coepit. Ut vero totum negotium antipestilentialia, eo meliore ordine & successu procederet: peculiare Collegium sanitatis institutum fuit, cui non tantum Medici, Chirurghi, Pharmacopolia & Nosocomia, sed etiam omnes reliqui, quorum in auertenda peste partes aliquae in ciuitate erant, parere jubebantur. Scopus primarius, ad quem obtinendum, a Collegio hoc, omnes intendendi nerui essent, in eo consistebat, ut aptissima & promptissima, ad pestem praesentem a reliquis arcendam, curandam & delendam, media bene pensitata, in medium produceret, & directionem specialem totius rei pestilentialis, sub auspiciis summi Imperii Senatus & Principis, administraret. Praefes Collegii huius constitutus fuit, Senator Imperii Jeropkin; membra vero reliqua designabantur: Confiliarius status Baskakow, Praepositus ecclesiae cathedralis primariae Lewschinow, Doctores: Schafonsky, Jagelsky & ego; Chirurgus prima-

rius Graue, Chirurgus Samoilovitz & Mercator Dolgow. Eodem tempore Collegium quoque aliud *executionis* dictum, stabilitum fuit, cuius officium principale, in regenda Politia ciuitatis, & promptissime exequendis dispositionibus Collegii sanitatis positum erat. Munus in eo Praesidis, Senatori Imperii Wolkow, demandatum fuit, cui supremus Politiae Magister, Bachmetiew, & Consiliarius Collegiorum Borissow, ut Assesores, adiungebantur. In magna illa serie occupationum, quibus Collegium sanitatis, vacare debuit, primam omnino attentionem promeruit, reflexio haec, quod nempe ex peste Jassiensis innotuerit, infectos permultos, sudoribus, in primis morbi insultibus, sufficienter, & debito modo, prouocatis; alios vero, post repletionem stomachi peste acutissima correptos, emetico solo propinato, pristinam breui recuperasse sanitatem. Spes itaque non exigua affulsit, etiam hic loci, haud paucos a certa perniciem liberari posse, dummodo media, imprimis facile comparanda & domestica, hunc vero finem attingentia, in notitiam vulgi peruenirent. Hanc ob rationem per schedam impressam, vndique distributam, methodus simplicissima, etiam ab infimae conditionis hominibus, comprehensibilis, qua ipsi sibi vbique medicari possent, haud praetermissa quoque symptomatum potissimorum & debiti regiminis indigitatione, evulgabatur; quam mox altera iam diffusior, in qua symptomata, methodus medendi & prophylaxis succincte proponebantur, sequebatur. Summam eorum hic indigitare supersedeo, quia cum infra traenda descriptione pestis quoad omnia consentiunt.

Populus nunc jam multo docilior factus, infectos suos, non amplius tanto studio celare, sed illos quoad partem sua sponte deferre, & receptionem eorum in nosocomia efflagitare coepit. Dum vero, unicuique illud, quod exstabat pestilentielle Simeonense, utrum magnum, omnibus capiendis vix jam sufficeret, necessè erat, plura nunc, hunc in finem domicilia magna, adaptare, omnibusque rebus necessariis, praesertim medentibus, instruere. Hanc ob rationem, Palatium vetus Imperiale

(Lefor-

(Lefortienſe dictum) & Monafterium Pokrouenſe, pro excipiendis peſte affectis, in ſubſidium deſignabantur. Quia vero medicatio peſtiferorum, in Monafterio Simeonenſe, hucusque, non niſi a paucis Chirurgis, ut plurimum vi coactis, inſtituta fuerit, nec a talibus inuoluntariis impoſſerum magni proſectus ſperandi eſſent: a Principe, ſcriptum circulare ad omnes Medicos & Chirurgos mittebatur, in quo praemia haud contemnenda, etiam in viduas & liberos eorum, ſi quibus e vita excedere, contingeret, extendenda, illis, qui ſe ultro offerrent, promittebantur. Hoc ipſo effectum fuit, ut duo Medici, Pogoretsky & Melzer, una cum plurimis Chirurgis, Subchirurgis & barbitonſoribus, aleam hanc periculo plenam, proprio nutu ſuſciperent. Hi, ſine mora ad ſtationes aſſignatas ablegati, & norma peculiari, in qua officia eorum, & reliqua ad ordinem in Noſocomiis ſpectantia, conſcripta erant, a Collegio Sanitatis inſtructi, de omnibus quotidie referre, & praefertim, obſervationes exactas communicare jubebantur; quod etiam reliquis omnibus Medicis & Chirurgis, in partitionibus ciuitatis, peſtiferos inceſſanter ex officio viſitantibus, & quibus multa obſeruata, notatu digna, occurrere poterant, iniunctum erat.

Cum um malorum etiam ſuperſtitiones variae augebant, ex quibus haec non minime pernicioſa fuit, quod infecti (uti Jaſſiae quoque a me obſeruatum fuit), rem qualemcunque, nec viliffimam, utut: pecunias, veſtimenta, utenſilia &c. in plateas, vel alia loca frequentata, jactarent, hac ſpe, fore, ut morbus ab illis in ſuſceptores tranſeat. Quid mirum itaque, ſi contagium, praefertim dum vulgus adhaeſionem eius minime crederet, etiam hac ratione permultum diſſeminaretur. Hanc ob cauſſam ergo, Officiales ſpeciales, ſuis ſtipati adiutoribus, conſtituebantur, qui vndique circumuagare, & res tales reiectas, ſine exceptione, adhibitis tamen cautelis, quoad propriam praefervationem, in loco comburere, vel quae ab igne deſtrui non poterant, profunde inhumare jubebantur.

Ne domus emortuae spoliarentur, mandato dirigentis Senatus, poena capitis in fures, in eo ipso loco illico exequenda, publicata fuit.

Congregationes maiores, in ecclesiis, foris, processionibus & juxta imagines miraculosas, ne vulgus irritaretur, quantum fieri potuit, blandis hortatibus ut plurimum dissoluebantur.

Cum jam, ad mortuos in coemeteria extra urbem transportandos, veredarii deficerent, vel saltem care admodum proflarent; nec sarcophagi, nisi pro pretio enormi venales essent, multique ex pauperioribus, defunctos suos terrae mandare, haud potuerunt: a summo Regimine statutum fuit, ex aerario publico, impensas ad sandapilas comparandas, gratis elargiri, mortuosque, rhedis itidem publicis ad sepulturam euehere.

Vt infecti eo lubentius Nosocomia pestilentialia intrarent, nec statum suum periculosissimum, ad perniciem reliquorum diutissime dissimularent: unicuique ultro accedenti, quando sanus dimittendus esset, coniugato X. innubo vero V. rubliones pollicebantur.

Quia tempore hoc calamitoso, in multis domibus, parui solummodo infantes restarent, parentibus & reliquis natu maioribus vita defunctis; orphanotrophium vero magnum clausum esset: eapropter aedificium peculiare occupabatur, & omnibus rebus necessariis instruebatur, ubi infortunati hi recipiebantur.

Quamvis edicto rigoroso, omnibus incolis praeceptum fuerit, ut omnia, post peste defunctos, suppellectilia, praeprimis quae durante morbo, contrectationem eorum subierint, vel aliter suspecta essent sine exceptione, circumspeditione tamen debita haud praetermissa, igni comburenda traderent; innotuit tamen, quod multi ex infima plebe, res maxime suspectas in terram infoderent, eo certe animo, ut postea iis vterentur. Hinc, ne in posterum lues, vel ex hac causa iterum erumperet, certi Officiales mittebantur, qui cum adiutoribus suis, undique domos

domos tales exacte visitare, omniaque suspecta, in certis ad hunc finem destinatis locis cremare debebant.

Suscipio haud levis enata fuit, canes & feles, in plateis & domibus, praeprimis emortuis vndique vagantes, contagium secum ferre & transplantare: ea propter canicidae, eos quotquot errantes inuenerint, exterminare jubebantur.

Collegium sanitatis ex relationibus quotidianis non sine indignatione animaduertit, maximum peste defunctorum numerum, ex ipsis domibus, semper efferri; in Nosocomia vero infectos pauciores adduci: hinc indubie colligere licuit, quod habitantium pars potior, ad tempestivam de infectis suis denunciationem, nec minis nec pollicitationibus permouenda esset. Quia vero relictatio haec obstinata mandatorum, non nisi ab auersione summa, qua Nosocomia pestilentialia detestabant, provenire potuit; jamque ex experientia quotidiana eidentissime apparuit, permultos, si in ipso principio morbi, debita & jam vndique publicata methodo curarentur, a certa internecione, brevissimo temporis spatio liberari, & hoc ipso, propagationi luis limites poni posse: consultum fuit, ad inconuenientiam hanc maximam remouendam, sequentem procedendi rationem experiri. Omnibus nempe in vniuersum incolis significabatur: aegrotis in posterum, libertatem domi permanendi concedi, nec in Nosocomia pestilentialia vi cogi dummodo hisce conditionibus exacte morem gererent. Simulac symptomata primitiua infectionis factae, jam sat nota, vtut, dolor capitis, rubedo oculorum, nausea & sic porro sese manifestarent, tunc aegrotus confestim a consortio reliquorum separandus, & in conclave peculiare introducendus, mediaque domestica cum regimine, in scheda jam diuulgata praescripta, sine mora in usum vocanda erant; insimul vero Medicus vel Chirurgus partitionis accersendus, qui medicamentis maxime necessariis, e Pharmacopolio Imperiali gratis impetrandis, instructus, illico ea propinare, & visitationes crebras instituire debebat, vsque quo vel melius se haberet, vel morbo ingra-

in grauescente, in Nosocomium, proprio, vel suorum nutu, transportaretur; permissione quoque apud suos restandi, si cautelis satisfaciendis pares essent, concessa. Si vero aequissimae huic praescriptioni, non obtemperaretur, tunc ipse dominus in Nosocomium pestilentiali, ad vices administri obeundas, infallibiliter mittendus erat; & pro exactiore obseruatione obtinenda, praemium notabile, delatoribus promittebatur. Dici vix potest, quantum ordinatio haec emolumentum produxerit; nam nunc, de omnibus fere infectis, a prima statim luis inuasioni rite innotuit, permultique, in ipsis mali incunabulis, ex orci quasi faucibus eripiebantur; progressu quoque contagii hoc ipso efficacissime diminuto.

Dum etiam in hac peste, permultis exemplis, fat superque evictum esset, venaesectiones, non solum inutiles, sed noxias prorsus euadere: omnibus barbitonsoribus, sub rigorosa poena indigitabatur, hoc tempore nemini, nisi ex praescripto Medici, venam fecare.

Ne a mendicis, tempore hoc calamitoso multiplicatis, vndique palantibus (& de quibus suspicabatur, eos tam ex necessitate, quam iniqua potiundi cupidine, res varias infectas, praesertim e domibus emortuis, quarum nunc ingens numerus exstabat, detrahere, & sic contagium spargere) malum adaugeretur: omnes quotquot prehensare licuit, a Politiae ministris, in Monasterium Ugreshense educebantur, ibique publicis sumtibus alebantur & vestiebantur.

Clero quoque Moscuenfi, ex mandato sanctissimae Synodi, negotium hoc legatum fuit, ut omni data occasione, in concionibus, & post cultum diuinum finitum, in ecclesiis, populo, exploratam veritatem pestis; fugae contagii, & obsequii ordinationibus a summo Regimine emanatis, praestandi, necessitatem, sedulo inculcarent: imo schedas impressas, in quibus media tam praeseruatiua quam curatiua, explanata erant, praelegerent.

Quam-

Quamvis pestis, in initio mensis Octobris, in maximo suo vigore constituta videretur; attamen paulatim versus finem eius mitescere coepit, adeo ut numerus mortuorum, supra septendecim millia, ergo, jam aliquot millibus minor, quam mense praecedente esset. Tempestas toto hoc mense pluviosa, nebulosa & tepidiuscula fuit; hinc continuationem mali multum promouit.

Habitacula perplurima emortua, lignea, praesertim in suburbiis, si ita sita essent, ut hoc sine periculo aliorum fieri potuerit, cum omni in illis contento supellectile, comburebantur.

E reliquis vero, itidem emortuis, & huc usque oclusis domibus, omnia, (exceptis sanctis imaginibus, scripturis valde necessariis, & rebus e metallis variis confectis, quae in ecclesiis variis, usque ad insequentem purificationem, recondebantur, & tandem rite lustratae haeredibus, si qui sese approbauerint, reddebantur), per speciales officiales, administratos & curros, in loca aperta designata, cum debitis, respectu contagii, cautelis, transportabantur, & acervatim incendebantur.

Dum vero, tot aliae resarent aedes emortuae, tam lignae quam lateritiae, quas vel ob arctum cum aliis connexum, vel alias circumstantias, totas quantas comburere, minime fas erat; dum porro, in tanta multitudine domorum simpliciter infectarum, in quibus plures paucioresque, quamvis non omnes, luc correpti fuerant, multae omnino res suspectae latitarent, quas omnes exstirpare, impossibile plane fuit: Collegium sanitatis, suffimigia in subsidium vocare statuit, & formulas tres suffimentorum (quorum descriptiones, infra, sub experimentis occurrant), pro vario usu, fortiores & mitiores, concinnavit. Ut vero eo certius comperiretur, quantum iis, in posterum fidendum, haud abs re judicavimus, fore, si experimentum in antecessum caperetur. Annuente itaque dirigente Senatu, & Principe, VII. malefici, capite damnati, e carcere, in domum quandam, juxta Monasterium Simeonense sitam, emortuam, per quatuor vero dies consecutivos, pulvere fumali antipestif-

lentiali forti, bis in die, fumigatam, ducuntur, propriisque abiectis, vestimentis peste nuperrime defunctorum, & sanie e carbunculis bubonibusque conspurcatis, at itidem per quatuor dies suffitis, & per alios sex euentilatis induuntur. Praeter expectationem fere, totos XVI. dies salvi permanent; hinc libertatem promissam nacti, in consortium reliquorum sanorum dimittuntur. Quamprimum fama successus huius exoptati in vulgus enolarit, (nam Collegium sanitatis non defuit, formulas hasce, vna cum methodo iis vtendi, scheda impressa, illico publici juris facere) tanta fiducia, suffimigiis hisce vti coeperunt incolae, vt nonnulla eorum ingredientia, quamuis vulgatissima & in maxima aliàs quantitate prostantia breui deficerent, & ex Petropoli & aliis vrbibus peti deberent. Aequè verum ac fere incredibile est, pestem nullibi, post vrsurpationem suffimigiorum horum recruidisse. Omnia enim habitacula, cuuscunque fuerint conditionis emortua, infecta, lignea, lateritia, maiora, minora, plus minusue, vario suppellectili instructa, post factas fumigationes sana perdurarunt. Obiiciat forte quis! pestem iam tum in declinatione fuisse. Ast, adfuit tunc tamen, & quidem sat virulenta; nam mense Nouembris adhuc supra quinque millia, & Decembris plus quam octingenti, ex eadem lue, ad plures migrarunt. Fuerunt vero omnes hi infecti, quod in Collegio sanitatis probe notauimus, ex domibus pauperrimis, quibus vsus suffimigiorum, nondum familiaris euasit, nec forte sibi comparare valuerunt; quam ob rem mox omnibus egenis, ex Pharmacopolio Imperiali gratis dispensari jubebantur. Perspecta utilitate, quam suffimenta haec praestabant euidentissima, quotquot sese praesentarent, melioris notae homines, tam Officiales, quam alii, a Collegio sanitatis, salario honesto conducuntur; adiutoribus quoque, instrumentis necessariis, & norma conscripta instructi, in omnes ciuitatis partes mittuntur. Fumigatio haec in ecclesiis, quarum sacerdotes peste occubuerunt, hinc suspectae & clausae erant; Collegiis variis; officinis; nosocomiis; tabernis vinariis & mercatoriis, aedibusque
omni-

mnibus particularibus, tam emortuis, quam simpliciter infectis, summa cum diligentia peragebatur, & per totam fere hyemem continuabatur. Imo, usus suffimigiorum horum breui ita increbuit, ut non tantum Moscuae, sed etiam in omnibus facile aliis urbibus & pagis infectis, tum etiam in statuis ad vias, scopo tam depuratio, quam praeseruatuo, optimo undique cum successu, in consuetudinem venirent.

Mense Decembris, tristissimus hucusque Moscuae status, indies in laetiores mutabatur; nam contagium tantum jam imminutum fuit, ut non plura quam DCCCV. funera numerarentur.

Tandem, vna cum nouo anno, ita jam siluit, ut die quinto Ianuarii anno MDCCLXXII. nec vnus vel peste, vel alio morbo mortuus, in tota ciuitate, inueniretur. Et quamquam hoc mense paucissimi (verosimiliter a rebus infectis hinc inde occultatis) adhuc a peste afficerentur, attamen, versus finem eius, diuina benedicente gratia, penitus extincta fuit.

Haecenus pestem contemplati sumus, quomodo Moscuae, tanquam in proscenio suo principali, tragoediam luguberrimam luserit: nunc, de eius quoque in viciniam propagatione, paucis commemorare haud superfluum erit. Rationes disseminationis contagii faciles, nec e longinquo petendae sunt. Moscua, ciuitas haec, omnium europaeorum, nisi omnia me fallunt, vastissima, quasi centrum totius Imperii, non solum quoad situm, sed etiam quoad omnia reliqua reputari debet. Hic enim Senatus dirigens & Collegia imperii aequae ac Petropoli; Fabricae principales; commercium valde extensum, & habitatio maximae partis Procerum & Nobilium Russiae primariorum. Hinc, confluxus peregrinantium ex omnibus plagis continuus; praesertim tempore hoc belli, dum omnia fere pro copiis vestiendis & armandis abhinc petenda erant. Quid mirum ergo? si pestis, dum jam illam irreptaui, & sensim adoleuit, etiam in regiones circumiacentes, per tot innumeros, quouis momento, quaquaersum proficiscentes, transueheretur. Nec,

dum jam sub vero suo nomine innotuit malum, Metropolin hanc, in totum occludere, & exitum omnibus in vniuersum, denegare possibile fuit. Nam, tota eius sustentatio, quoad alimenta, ligna, pabulum bestiarum, & tot alias res necessarias, a prouinciis eam ambientibus continuo aduehi debuit *). Qui itaque aliter euenire potuit, quam ut advenae hi, in variis domibus hospitantes, & varias res coëmentes, (in primis quae viliori pretio proflarent,) contagio inquinati, luem, vel in propria domicilia, aut si ea non attingerent, in hospitia viarum secum afferrent. Multa quidem praedia, praesertim ubi Nobiles ipsi aderant, clausis omnibus aditibus, & omni cum reliquis communione interrupta, salva restitarunt. E contra, in aliis quamplurimis, neglecta hac cautela, uti simplicissima, sic primaria, lues facile immigrauit, quando incolae eorum, vel lucri cupidine seducti, Moscuam adire haud praetermiserint, aut tanquam operarii ibi degentes, domum reverterentur. Penetrauit demum lues haec, non solum in pagos & villas vicinas, sed etiam in varia oppida longius remota, uti: Borowsk, Kaluga, Tula, Jaroslawl &c. magistratus vero urbium harum, in salutem suam inuigilantes, & de periculo admoniti, strictissimis praecautio-

nibus

*) Fuerunt certe a Collegio sanitatis variae, & quantum fieri potuit, optimae ordinationes sancitae e. g. aduectio omnium rerum necessariarum, non in ciuitatem ipsam, sed ad valles eius, in certa designata loca, ubi venditores pecunias ipsas, in vascula aceto repleta recipere jubebantur, permessa fuit. Omnes proficiscentes, praesertim versus Petropolin, non nisi exactissimis cautelis in usum vocatis, nec nisi summa exigente necessitate dimittebantur. Debebant testimonia certissima producere, quod domus, in quibus hucusque habitauerant, toto tempore pestis, ab omni infectione liberae permanerint, & postea, in aedificiis peculiaribus, extra urbem sitis & excubiis instructis, per integros XV. dies, (a Medico, & si feminae fuerint ab obstetrice jurata, quotidie inspiciendi) restare. Interea, omnes pro itinere res necessariae, perpetuo euentilabantur, & pulueribus antipestilentialibus suffragabantur &c. statinae quoque tam ad portas ciuitatis, quam undique in viis maioribus constitutae, cautelas rigorosissimas cum peregrinatoribus obseruabant.

nibus suis; malum communiter in prima eius inuasionē suffocarunt. In postrema tamen vrbe, vti magna & populosa cladem insignem attulit, quapropter ad eius-furorem reprimendum, Generalis Kreschetnikow, & Doctor Hallidaus illuc mittebantur.

Pro meliori ordine, & citiori pestis in territorio Moscuensi exstirpatione, obtinenda, expeditio particularis, ad exemplum Collegii sanitatis instaurata fuit, cui Senator Imperii Melgunow praeficebatur, eique XII. ex Consiliariis & Assessores Collegiorum adiungebantur; qui totidem partitionibus, Chirurgis quoque instructis, prospicere, & ordinationibus Collegii sanitatis, tam jam datis, quam in posterum ad omnes casus grauiores communicandis, stricte se conformare, jubebantur. Omnia haec, sub auspicio dirigentis Senatus, eo cum successu gerebantur, vt pestis sensim, in omnibus vrbibus & villis Russiae, per hyemem instantem, in totum exstingueretur.

Coeli status Moscuae, per totum fere pestis tempus generaliter valde inconstans pluviosus & tepidus fuit. Hyemem anni MDCCLXXI. minime vti alias solet rigorosam, plurimisque variationibus & subtilissimis interstinctam, ver excepit ei simillimum. Mensibus Maii & Iunii, aura constantior & siccior spirabat; ast Julio & Augusto, iterum variabilis facta tempestas, per totos Septembris & Octobris menses, non nisi pluuiis continuis, vel saltem aëre nebuloso tepidiusculo, austro fere sine interruptione flante, continuauit. Mercurius in Barometro, semper valde depressus stabat, & si quandoque lente ascenderet, breui tamen iterum & quidem citissime sublabebatur. Aquilo in nostro climate, aërem serenum, purum & frigidum reddere solet, nunc vero, si quando intercurreret, nulla mutatio insequabatur; e contra, dum in initio Nouembris, coelum per aliquot dies serenum, cum gelu modico coniuncto, fieret, ventus austrius flabat, qui iterum borealis factus, tempestatem nebulosam, humidam & tepidiusculam attulit; quasi tempore hoc calamitoso, etiam natura ipsa variaret. Porro, circuli & co-

lunae circa solem & lunam, (si quando serenitas aliqualis alluxerit) frequentes, & nubes de die tenues, albescentes, in occasu vero solis infuete coloratae, aërem vaporibus continuo refertam, significabant. Hoc quoque tanquam phoenomenon singulare vix praetermittere possum, quod die III. Nouembris circa meridiem, quamvis terra jam congelata, aërque sat frigidus fuerit, examina culicum tripudantia obseruauerim. A medio Decembris, vsque ad XII. Ianuarii, eurus fere sine interruptione flauit; frigus hoc tempore modicum, subinde procellae *) & niues copiosae, cum coelo plerumque nubilo. Die IX. Ianuarii, ascensus mercurii in Barometro, insolitus plane fuit, & per tres dies, in eodem fere gradu subsistit; frigoribus jam sat vehementibus factis.

Peste nunc, fauore Summi Numinis, non tantum Moscuæ, sed etiam successiue in toto territorio eius, penitus exstincta: Collegium sanitatis, id sibi praeprimis officii incumbere reputauit, vt seminia contagii, tempore hoc hyberno, vsquequaque, quantum fieri potuerit, radicitus delerentur, luisque huius terribilis reapparitioni (vti in multis aliis peste afflictis locis saepe euenit) praecaueretur. Hunc in finem omnibus Moscuæ & ruri degentibus, publico mandato praeceptum fuit, vt bruma nunc persistente, in omnibus domibus, ab infectione inquinatis, fenestrae (imo portae si inhabitatae fuerint) quantum ob tempestatem liceret, apertae tenerentur, omnesque in vniuersum res vel tantillum suspectae, sedulo euentilarentur, fumigarenturque.

Quia in vigore pestis, sepulcra, ob defectum vespillonum sufficientium, & incuriam, tunc temporis vix corrigendam, in coemeteriis, nec sat profunde effossa, nec vt decebat, satis tumultata fuerint: hanc ob rationem, ne ab exhalationibus noxiis, damnum irreparabile insequeretur,

*) Talis procella die XXX. Decembris de nocte irruit, qua Palatium Imperiale ligneum, in quo hucusque habitauimus, ex incuria militis cuiusdam, totum quantum incendio consumtum fuit. Diebus vero insequentibus, contagium euidenter euiguit, & breui post exstinguebatur.

tur, ea, magnis omnino fumibus, undique ad profunditatem ulnae, terra aduecta obruebantur.

Circa medium mensis Februarii, Collegio sanitatis denunciatum fuit, hinc inde in domibus emortuis & infectis (quarum nunc depuratio, praesertim pulueribus fumigatoriis instituebatur) cadauera clanculum inhumata, vel aliter occultata reperiri. Multi namque, praesertim ex infima plebe, mortuos suos celabant, & ne se suspectos redderent, sub pauimentis, tectis, in areis, hortis vel aliis locis recondabant, vel tantum superficialiter sepeliebant. Vti res haec insolita, attamen haud inexpectata, attentionem seriam Collegii sanitatis, meruit: ita quoque sine dispendio temporis, certi Officiales, cum vespillonibus (ex maleficis incarcerationis sumtis) in omnes domus tam emortuas quam infectas mittebantur, qui, cautelis quoad propriam conseruationem ex praescripto obseruatis, cadauera undique explorarent; & quae in locis spatiosis non sat profunde inhumata fuerunt, eorum sepulcra terra multa contegere, caetera vero nuda reperta, in coemeteria transportare, jubebantur. Utque depuratio haec domorum a cadaueribus, exactissima fieret, delatori singulo XX. rubliones pro praemio soluebantur. Hac ratione, circiter mille cadauera in habitationibus ipsis reperta fuerunt. Notabile omnino fuit, neminem ex vespillonibus, vel aliis in negotio hoc periculoso versantibus, infectum, nedum morbo aliquo correptam fuisse, quamuis tanta ab omni infectione incolumitas vix ac ne vix quidem sperari posse videbatur.

Haud ingratum fore crediderim, si tabulas, ab initio fere pestis, usque ad dissolutionem Collegii sanitatis, Moscuae mortuorum, ex quotidianis relationibus, summa exactitudine excerptas, hic communicaui.

Anno MDCCLXXI.

Menſe		mortui	Menſe		
—	Aprilis	744	—	Maii	675
—	Maii	851	—	Junii	834
—	Junii	1099	—	Julii	945
—	Julii	1708	—	Auguſti	804
—	Auguſti	7268	—	Septembris	525
—	Septembris	21401	—	Octobris	403
—	Octobris	17561	—	Nouembris	415
—	Nouembris	5235	—	Decembris	458
—	Decembris	805		Summa	7295
	Summa	56772			

Anno MDCCLXXII.

—	Januarii	330	—	Januarii	494
—	Februarii	352	—	Februarii	473
—	Martii	334	—	Martii	599
—	Aprilis	374	—	Aprilis	596
—	Maii	285	—	Maii	608
—	Junii	247	—	Junii	709
—	Julii	276	—	Julii	810
—	Auguſti	354	—	Auguſti	796
—	Septembris	238	—	Septembris	635
—	Octobris	268	—	Octobris	550
—	Nouembris	284	—	Nouembris	580
—	Decembris	350	—	Decembris	677
	Summa	3692		Summa	7527

Anno MDCCLXXIII.

—	Januarii	468	—	Januarii	595
—	Februarii	468	—	Februarii	598
—	Martii	589	—	Martii	811
—	Aprilis	611	—	Aprilis	869
	Menſe		—	Maii	699
			—	Junii	828
			—	Julii	905
			—	Auguſti	1254
				Summa	6559

Anno MDCCLXXIV.

—	Januarii	494
—	Februarii	473
—	Martii	599
—	Aprilis	596
—	Maii	608
—	Junii	709
—	Julii	810
—	Auguſti	796
—	Septembris	635
—	Octobris	550
—	Nouembris	580
—	Decembris	677
	Summa	7527

Anno MDCCLXXV.

—	Januarii	595
—	Februarii	598
—	Martii	811
—	Aprilis	869
—	Maii	699
—	Junii	828
—	Julii	905
—	Auguſti	1254
	Summa	6559

Nota. 1) Numerum mortuorum, tempore pestis, multo maiorem, quam in tabula hac profertur, exstisse, vel exinde patet, quod, tot cadauera in habitationibus ipsis reperta; tum quoque, quod, de multis in initio pestis, vix ac ne vix quidem, nec tanta ac postea exactitudine relatum fuerit. 2) Numerus exiguus anni MDCCLXXII. tum ex naturali consequentia interitus praegressi tot mille ciuium, & multorum adhuc in prouinciis absentia, tum quoque ex salubri admodum constitutione deriuandus. 3) Hinc, annis MDCCLXXIII. MDCCLXXIV. & MDCCLXXV. mortalitas iam notabiliter aucta, quia affluxus hominum insignis, & morbi varii populariter grassantes, multos e medio tollerent.

Ex 12538. domibus, quae tempore pestis Moscuae numerabantur, ter mille & quod excedit plane emortuae, & circiter sex mille infectae, in censum venerunt. Praeter 117. ecclesias, etiam permulta Collegia, Fabricae, aliaque aedificia publica, quatenus infectioni obnoxia, vel minimùm suspecta, suffimigiis & euentilatione per hyemem depurgata fuerunt.

Numerum peste mortuorum, in toto territorio Moscuensi, inire, quamuis mihi haud datum sit; attamen coniecturari licet, eum, in tanta multitudine villarum & pagorum infectorum, haud minorem quam in ciuitate ipsa, exstisse.

Dum mense iam Martii & sequentibus, nihil de peste amplius audiretur; tempora quadragesimarum, tam in via publica petropolitana, quam aliis successiue diminuenbatur, & transportatio mercium, sub certis tamen cautelis strictissime obseruandis, libera reddebatur.

Quametsi occupationes Collegii sanitatis, nunc jam finitae viderentur, placuit tamen Augustissimae Imperatrici, vt sessiones nostras continuaremus; quod vsque in mensem Septembris anni MDCCLXXV. factum fuit. Metus namque haud iniustus restitauit, ne pestis de nouo ex Imperio Ottomannico, cuius limites copiae nostrae in maxima lati-

tudine transierunt, irreperet. Et re ipsa lues haec in Moldavia, Wallachia, Bessarabia & Crimaea, milites nostros, praecipuis in nosocomiis militaribus subinde aggredi haud praetermisit, quamvis alias vix multum grassaretur, sed sporadice tantum hinc inde profiliret. Sic autumno anni MDCCLXXIII. in nonnullis regionibus Ukrainiae, Settschae Saporogorum, fortalitus Sti. Demetrii & Taganrogi, tum quoque in Persiae confiniis circa Kislar & Mosdok, sese manifestasse, Collegio sanitatis e variis hisce locis referebatur.

Febres illae irregulares, quae annis MDCCLXXIV. & MDCCLXXV. vere praesertim & aestate Moscuæ grassabantur, vehementissimae, tanquam sequelae pestis, non quidem Moscuensis, sed Moldaviensis & Crimænsis, haberi possunt; hinc quoque communiter febres crimenses a vulgo denominabantur. Multi enim peregrinatores, praecipuis Praefecti militum, ab exercitibus, tam primo quam secundo (vti vocabantur) huc reuertebantur, & semina febrium harum secum attulerunt. Dum anno MDCCLXXII. cum Principe Orlow, Moldaviam reuiso, jam easdem febres ibi animaduerti; peste quoque subinde & promiscue quasi sese exferente, vti supra ad finem historiae pestis Jasiensis notavi. Hinc nullum apud me restat dubium, febres has, per contagium, Moscuam delatas fuisse. Contagiosae namque fuerunt, ita vt si in domo quadam apparuerint, plures, imo subinde omnes fere contubernales, breui eadem afficerentur; reliquis in vicinia saluis. Prodierrunt varia sub forma; nunc tanquam febres continuæ acutæ initium sumentes, breui in intermittentes tertianas, semitertianas & quotidianas, semper vero irregulares, mutabantur; nunc ex intermittentibus continuæ fiebant. Aliae, remittentes tantum erant, cum remissionibus itidem plane inordinatis. In omnibus symptomata, praesertim tempore paroxysmi, atrocissima, vti: dolor capitis intensissimus; calor tam inquam externus acutissimus; nausæ; vomitus saburrae, pituitoso-biliofae variegatae, copiosissimae; dolores colici atrocissimi; exanthemata
urtica-

urticaria & sic porro. Fuerunt haud pauci, qui in secundo aut tertio paroxysmo, lethargo affecti, in statu rigoris, animam efflarunt. Quamprimum vero copiae nostrae victoriosae, post pacem gloriosissimam sancitam, ex provinciis turcicis in Patriam redirent, jam nihil amplius de febribus hisce quasi pestilentialibus, audiebatur.

E X P E R I E N T I A E.

I.

Prima pestis eruptio, in Nosocomiis & domiciliis aëre humido, tepido & impuro squalentibus vbique contigit. In habitationibus melioris notae manifestata, sine magno negotio suffocabatur.

Sic Jassiae & Chozimi in Nosocomiis ipsis; Moscuæ in hypocaustis administratorum Nosocomii generalis, & mansionibus arctis operariorum magnae officinae pannorum, prima sua initia sumfit. Eccui vero ignota est, pauperum viuendi ratio? Degunt cumulatim in domunculis depressis, angustis, humidiusculis; esculenta & potulenta sua, partim jam corrupta & fermentantia in iisdem, vaporibus empyreumaticis obnubilati, apparant; quisquilias raro euerrunt; illuies varias, negligentius quaquauersum profundunt; vt alias immundities ex infantibus & propriis excretionibus prouenientes, taceam. Mephitidi hinc productae assueti, de renouando aëre vix cogitant. Vti Jassiae, sic etiam in Polonia, vbique fere inter Iudaeos pauperiores, sordide omnino & arcte, vt notum est, viuentes, prima pestis quasi incubatio fiebat. Medici, qui Moscuæ, in officinam pannorum, ad examinandum infectos, repetitis vicibus mittebantur, de foetore in habitatiunculis operariorum, cui vix per aliquot minuta perferendo pares essent, conquerebantur.

E contra, etiam in summo vigore pestis, nunquam auditum fuit, eam, in melioris notae, & amplioribus domibus, si forte irrepserit, multum inualuisse, quin debita circumspeditione adhibita, sine magna clade, breui exstingueretur. Autumno anni MDCCLXX. Generalis locum tenens Plemennikow, venia ab exercitu proficiscendi impetrata, in urbem Russicam, Sewsk, ubi Coniux eum praestolabatur, aduenit. Verosimiliter domestici eius res qualescunque infectas secum asportauerant; nam paucis transactis diebus, nonnulli eorum, pestis criteriis insigniti emoriebantur; cautelis tamen rigorosis effectum fuit, quod vix amplius propagaretur. Simile exemplum, in historia pestis Moscensis, supra attuli. Mense Augusti anni MDCCLXXI. hic Petropoli, sera nocte in domum Secretarii, dirigentis Senatus, primarii Kamarow, accersor, qui intremiscens mihi exponit, seruum, qui res varias, ex praedio eius, inter Moscuam & urbem Twer sito, allatas, receperat, ipsa hac vesperi, improvise oppressum fuisse morbo, hanc ob causam praeprimis ei suspecto, quod pestem in viciniam praedii huius ex Moscuam importatam fuisse, audiisset. Reuera, praeter signa reliqua haud aequivoca, bubonem subaxillarem offendo; sudorifero vero confestim propinato, febris jam altero mane, vna cum caeteris symptomatibus graioribus perfecte disparuit, buboque ipse, diebus proxime insequentibus, ope maturantium, in suppurationem redactus & incisus, consolidationem breui admisit. Quia cautiones, quas ordinaui, a domino valde perterrefacto exactissime in effectum ducerentur, nec minimum infectionis ulterioris indicium appareret, haud consultum duxi, de facto hoc, consternationem maximam excitaturo, summo Regimini denunciare; nec alia vestigia pestis in Metropoli hac, postea sese mihi obtulerunt.

II.

Febrem petechialem in principio plerumque mentitur; nec signa sua pathognomonica illico prodit.

Chozimi, vbi nullus morbus epidemicus regnauit, derepente XV. milites, febre petechiali implicantur, ex quorum numero duo tantum bubonibus insigniti erant. Jassiae, in Nosocomio militari, & valetudinariis legionum, mense Januarii, febres petechiales in initio simplices, criteriis pestis non nisi successiue prorumpentibus, inualuerunt. Idem Moscuae in aedibus operariorum Nosocomii generalis euenit, nam in primis aegrotis maculae tantum animaduersae fuerunt. Conuenientia haec maxima cum febre petechiali, & quod bubones & carbunculi in paucioribus duntaxat (ex aliis causis quomodocunque deriuantur) mox adessent, reluctantes illos decepit Medicos, & ex hac diagnosi falsa, quae illos postea in pertinacissimam negationem pestis rapuit, lerna illa malorum prouenit. Sic, Jassiae, Kiouiae & Moscuae lues incipiens, febris solum petechialis, aut malignae putridae nomine, a vulgo incredulo insigniebatur, persuasumque sibi habuit, pestem, si quae adesset, contagio celerrimo, & mortalitate actutum summa sese distinguere debere.

III.

In plebem imprimis furorem suum exercuit pestis; ex melioris vero conditionis hominibus, paucissimi respectu reliquorum corripiebantur.

Experientia haec, vti in aliis pestibus, sic etiam in hisce constantissima fuit. Dum in initio mensis Maii MDCCCLXX. Jassiam aduenio, ex Praefectis militum, Chirurgis & Proceribus Moldaviae, vix

quisquam adhuc desiderabatur, quamvis lues jam per tres menses va gata fuerit: abhinc vero plurimi ea opprimebantur. Immunitatis huius prae-rogatiua, praecautiōibus bonis minime tribuenda, quae nullae fere, imo peruersae erant. Eadem felicitas quoque Kiouiae & Moscuæ con-tingit; nam in postrema hac ciuitate, ex nobili prosapia, vtut numerosa, toto tempore pestis, X. tantum personas, lue ipsa occubuisse, innotuit. Nec, in mercatorum potissimorum, vel aliorum lautioris fortunae fa-miliis, multae neces obseruabantur. Medici omnes salui restarunt, quod iure mireris, dum maxima eorum pars, pestiferos tam infectos quam mortuos, in domiciliis ipsis indies lustrare debebat. Ex Chirurgorum quidem coetu, quatuor peste defungebantur, sed de singulis causae in-fectionis & mortis, ex erratis crassissimis sat notae erant.

IV.

Ex variis infectionis causis occasionalibus, reliquis frequen-tiores & efficaciores sequentes obseruatae sunt. 1) Ar-ctum & inconsultum cum pestiferis consortium. 2) Con-trectatio rerum miasmate imbutarum, praesertim a per-flatione aëris, praecclusarum. 3) Balnea, & omnes va-pores tepidi. 4) Pinguedines rancescentes multum tra-ctatae, vel in escam adhibitae. 5) Grauiora in regimine vitae errata, & animi pathemata.

1) Dum plebs indocilis omnes praecautiōes respueret, & sani cum infectis in iisdem domiciliis, aëre corrupto impletis, resstarent; imo saepissime vnà dormirent, & a contactu intimiore quocunque, mi-nime sibi cauèrent: mirum sane non erat, quod semina pestifera, ex vno in reliquos cohabitantes plerumque omnes transirent, & numerus do-morum penitus emortuarum Moscuæ, vsque ad tria millia excrefceret.

Negari

Negari quidem non potest, multas quoque alias causas, praecipuis inoerorem, in tam lugubri rei domesticæ statu, summum, symbolum quoque suam contulisse; hoc tamen luculentissime apparuit, familias prudentiores, cautelas praescriptas, praesertim quoad separationem infectorum, rite observantes, ab ulteriore suis propagatione immunes mansisse.

2) Pelles & coria animalium, lana, gossypium, sericum, lin-teum & omnes, quocunque modo ex illis res fabricatae, susceptioni misalinas, uti notissimum, obnoxia sunt; hoc tamen non ita simpliciter sumendum est, quasi omnia talia supellectilia, quae contagio patuerunt, eidem propagando, aequè idonea sint. Nam, si hoc foret, infectio brevissimo temporis intervallo, generalis evadere deberet, quod tamen experientiae refragatur *). Nemo unquam credat, res tales quamvis maxime suspectas, plane detestari, & intactas relinqui; e contra tunc lucri cupido maxima inter plebeios cernitur. Si haeredes legitimi jam defunt, undique aduolant alii, qui furtim, raptim, & non raro violentia, nedam a summe vigilante Magistratu semper cohibenda, adhibita, domos eiusmodi emortuas expilant, praedasque suas, vili pretio diuendentes, longe lateque dispergunt. Necessè itaque est, ut res hae innatae, non omnes indiscriminatim, sed sub certis duntaxat restrictionibus, contagium efficax disseminare valeant; quae uti observationes inter se collatae me docuerunt, sub duo haec capita comprehendi possunt:

1) Si res infectae, a corpore vivo adhuc calentes, praesertim exhalationibus pestiferi contaminatae, aliis sanis intimius applicentur, aut 2) complicatae, compactae & seclusae, a perflatione aëris, per aliquod temporis spatium remotae fuerint. Quia de priori infectionis occasione, tanquam evidentissima nulla dubitatio restare potest, posteriorem solum,

exem-

*) Constantinopoli, omnia suppellectilia peste defunctorum, sine villo metu, a haeredibus, in usum vertuntur, diuenduntur, & quouis modo distrahuntur.

exemplis aliquot illustrabo. Dum Jassiae inter pestiferos moror, & infectos adductos scrupulose erogito, quo causas infectionis expiscarer, semper fere eo res redit, ut vel ipsi confiterentur, vel per alias euinceretur, eos, ex domibus emortuis, aut ecclesiis male custoditis, in quas ciues opulentiores, ob pestem aliunde effugientes, bona sua scriniis recondita, cumulatim reposuerunt, varia vestimenta & scruta sericea, xylinæ, linæ &c. furtim abstulisse; hinc immediate post euolutionem eorum, ex humiditate occulsa mucidorum, omnes, quotquot in consortio fuerint, peste multabantur. Autumno anni MDCCCLXXI. XVIII. Cosaci, lares suos reuiscendi gratia, ab exercitu dimissi, in quadragesimam (quarantaine) limitropham Waskow, sani adueniunt. Attulit vnus eorum, sarcinam colligatam, qua, ut euentilatio fieret, euoluta, pestis statim eum, & quosdam socios, adoriebatur, cautelis tamen exactissimis breui restinguebatur contagium: ut plura alia exempla taceam, quibus indubie constitit, semina pestis, per res antea innoxie tractatas, in loca valde dissita aduecta fuisse, quamuis in itinere, nullum infectionis vestigium sese manifestauerit. Vere anni MDCCCLXXI. pestis Kioviae, quae iam in initio hyemis exstincta fuit, iterum, attamen sine multa clade, prorupit, quia milites nonnulli praesidiarii, scruta varia, quae lue autumnio praecedente flagrante, in terra recondita fuerunt, effodierint. A magno viro, relatum accepi, Cosacum quendam, in praeterito bello turcico, ex spoliatione Oczakowiae, ubi pestis tunc temporis saeuit, praedam, qua potitus fuit, bene conuolutam, domum attulisse, & cistae inclusam ita abscondidisse, ut nec uxori, nec propriis filiis, per totos septem annos, de ea vel minimum innotesceret. Post mortem vero eius, ex thesauro fatali inuento, tota familia, ex octo personis constans, cum signis pestis haud aequivocis, breui exstincta fuit. Quod miasma etiam leuissimum, in cellis & aliis aedibus fornicatis, perflationi aëris vix patentibus, actiuum & quasi exaltatum reddatur, multa euicerunt phaenomena. Moscuæ, Archiuæ Collegiorum & Dicasteriorum,

rum, quæ omnes facile fornicatae, & minime perflabiles sunt, per multis scribis, chartas scriptorias in iis peruoluentibus, internecinae euaserunt. Mercatorum plurimi, tam Jassiae, quam Moscuæ, quorum tabernæ fornicatae in ipso luis vigore clausæ erant, remittente eius furore, illas intrantes, & merces manibus volutantes, improuiso quasi, inficiebantur. In Congressu pacis Fockschanensi, cellarius aulicus, cellæ vinariæ fornicatae, ex officio multum immorans, signis pestis pathognomonicis afficiebatur, dum multi alii, febribus aliis malignis quasi pestifentialibus, sed sine his decumberent.

Imo metalla quaedam rubiginem admittentia, contagio recipiendo, & ad communicationem efficaci reddendo, apta visa sunt. Jassiae, a multis fide dignis asseuerabatur, pestem duobus annis priorem, ex Constantinopoli in Gallatz, per ferrum illatam fuisse, nam primus inficiebatur mercator, & immediate post, reliqui qui illud manibus tractauerant. Quod pestis per monetas cupreas & argenteas multum propagetur, in conuicto erat, nec a vulgo, quantumuis incredulo, in dubium vocabatur. Vidi, puerum Moldauiensem, confestim ardorem in vola manus percipientem, & peste correptum, postquam monetulam turcicam ex argento & multo cupro conflatam, a Zingaro quodam recepisset. Chirurgus quidam Moscuæ, rubliones quosdam, ex manibus mercatoris infecti calentes, pro honorario accipiens, illico peste, (ex qua quoque obiit) affectus, insuper nonnullos ex familia sua polluit.

3) Noxa a balneis, non solum ob affluxum hominum in publicis, sed etiam a priuatis, euidentissima vbique fuit. Jassiae, tempore pestis, vtut illa ament incolae, experientia sat edocti, nemo illis vti audebat. Moscuæ, jam mense Martii, balnea publica claudébantur; at, sub finem mensis Junii, cum pestis jam exstincta crederetur, iterum aperiebantur. Quia vero breui abhinc, indicia pestis recrudescentis haud obscura, occurrerent, de nouo prohibebantur; nec desuerunt, qui iteratam hanc apparitionem, balneis hisce tribuerent. Nam permulti ope-

rariorum ex officina magna pannorum, hucusque detenti, nunc vero libertatem nacti, per totam vagabantur ciuitatem, & se in balneis, reliquis immiscuerunt. Ex Nosocomio pestilentiali Simeonense, octo administrari, in balneo vicino particulari lauabantur, immediate vero, vnus post alterum correpti, interierunt. Simile factum tres Chirurgiae tirores eidem Nosocomio inferuientes, experiebantur, qui se securos credebant, quod loco aquae acetum, ad aspergendos lapides incalesfactos, adhiberent; nam omnes victimae mortis euaserunt. Fabri ferrarii, qui ferrum candescens exstinguendo, & soleis fere ignitis vngulis equorum applicando, vapores multum inhalant, prae reliquis cladem acceperunt ingentem, ita vt cessante Moscuæ peste, ob defectum eorum fere totalem, aliunde accersendi essent. Idem Moldauiae, Kiouiae & aliis locis obseruatum fuit. De coquis res erat notissima, quod vbique inter primos desiderarentur. Praefecti militum, in regionibus infectis versantes, si non alios seruos, certe coquos perdiderunt. Ex comitatu Principis Orlow, Moscuæ, duo itidem coqui in Nosocomium pestilentiale transportari debebant, quamuis reliqui fere omnes salui persisterent; & in Congressu pacis Fockschanensi coquus primarius ex bubone crurali aegre conualuit. Praefectus quidam militum, dum in castris prope Jassiam locatis, igni assidet, ubi cibus militum coquebatur, & vapores ex aheno, vt dicebat. penetrantissimos, naribus excepit, eo ipso momento, pestem grauissimam contraxit. Matrona quaedam Moscuensis, quae aliàs magna utebatur circumspeditione, nullaque prorsus indicia contagii in domo habuit, coëcta materia quadam lanea (flanell dicta), quae ob sensationem vnguinosam ei suspecta videbatur, ancillae vt excoquat tradit. Haec vero, coctione vix peracta peste corripitur, & post paucos dies obiit; infantemque dominae quoque infecit.

4) Quod infima plebs, pesti praeprimis obnoxia sit, haud potestremam rationem in eo positam crediderim, quod rarius carnibus vel pisci-

piscibus recentibus, sed jam semicorruptis *), *vti lardo*, carnibus salitis & piscibus talibus, foetorem euidenter rancidum spirantibus, cui tamen fere assueti sunt, vescantur, & olea praesertim lini plerumque rancescentia, in usum trahant. Hoc quoque multum facit, quod esculenta sua, in ipsis domunculis suis coquant, assent, & aliis modis praeparent, quae hanc ob causam vaporibus infueto fere intolerabilibus nunquam fere carent; dum e contra, in opulentioribus omnia contraria obtinent. Sed, etiam in hisce pestibus, sat clare apparuit, opifices omnes, quibus cum animali pinguedine res est, vtut candelarios, saponarios, coriarios, pelliones & sic porro, multo crebrius ac reliquos, in pestem incidisse; quo ipso observationes loimographorum autoptorum quorundam perbelle confirmantur.

§) Quanta pericula, regimen vitae inordinatum, & adhuc magis affectus animi grauiore, attulerint, imo pestem plerumque acutissimam, improviso quasi accerferint, permultis exemplis sat superque comprobatum fuit, & quando de prophylaxi sermo erit, uberius declarabitur.

V.

A pestis insultu immunes fere vili sunt: leucophlegmatici, cachectici, scabiosi, senes, & infantes lactentes. Obesi vero & ceterum sanissimi, multo copiosius inficiebantur, & difficilius emergere solebant, quam strictiore corporis habitu praediti.

H 2

In

*) Memini me cum Praefecto quodam militum Jassiae vna prandidisse, qui cancris, quorum interiora, quia non admodum recentes erant, jam vici-descebant, auidē vescēbatur, quamvis vt ab iis abstineret, monerem. Hic, vix e mensa surgens, peste acutissima correptus fuit, & non nisi aegre a periculo mortis liberari potuit.

In locis peste vexatis, multos facie pallida & tumidiuscula cernere licet, quos valetudinarios, imo in hydropem proclives crederes; nunquam vero mihi contigit, tales peste affectos videre. Dum sub finem anni MDCCLXX. in Jassiam reuertor, vidi barbitonforem juvenem, qui per integros octo menses, in Nosocomio pestilentiali, officio suo indefesse functus erat, totum jam leucophlegmaticum & intumefactum; affirmans se & alios tam barbitonfores, quam administròs, eodem modo deturpatos, nunc demum a pestis inuasionibus, quibus antea saepiuscule obnoxii fuerunt, liberos effectos. Scabiosi quoque privilegio immunitatis peculiari beari videbantur, ita vt nec ipse viderim, nec ab aliis audiuerim, tales in pestem incurrisse. Chirurgus Aschenlow, qui per annum fere integrum, in Nosocomio pestilentiali immorabatur cachecticus, scabie insuper humida vexabatur, pustulis per varias corporis regiones, fero acri pellucido plenis, continuo fere erumpentibus. Author ei fui, vt nihil plane, contra affectum hunc utcunque sibi molestum moliretur, & singulari omnino exemplo, nullis fere praecautiòibus vtens, saluus & incolumis mansit. Maximam vero admirationem excitabant infantes tenelli, qui vbera matrum non solum ex peste aegrotantium, sed etiam jam exstinctarum, impune sugentes, toties inuenti fuerunt, & quorum numerus haud paruus, Moscuæ, quia Orphanotropheum clausum erat, in domum peculiarem exceptus, feliciter seruabatur. Communis quoque obseruatio fuit, pinguiore & caeterum optime valentes, insultus pestis multo frequentiores & grauiore pati, quam senes, macilentos, & multam pituitam eructantes.

VI.

Pestem etiam repetitis vicibus in vno eodemque subiecto, recurrere, saepiuscule obseruatum fuit.

Euenit hoc praeprimis in iis, quibus, ratione officii cum pestiferis continuo conuersandum erat, vt medentibus, barbitonforibus, admini-

ministris &c. & mature mediis convenientibus succurrebatur. Hi non solum de leuoris infectionis indicis saepissime conquerebantur; sed etiam ipsius pestis adultae, febre nempe & signis eius pathognomonicis stipatae, aggressiones, plus vnica vice perpetiebantur. Jassiae, ex conualescentibus, quamuis a peste decumbentibus separate detentis, in recidivas incurrerunt plurimi, in Nosocomium pestilentielle iterum recipiendi. Chirurgus legionis pedestris Kiouiensis Kirchstein, a peste acuta grauissima, cum bubone crurali maximo (me praesente inciso) perfecte curatus, post discessum meum ex Jassia iterato, bubone ex altero latere correptus, diem supremum obiit. Ipse insultus sat determinatos, ter expertus fui, vti vberius infra narrabo. Fuerunt ex barbitonforibus & ministris, qui ter imo quartum pestem superarunt. Hoc apprime notabile fuit, quod symptomata in iis, qui repetito afficerentur, successive leniora, & ipsi tandem leucophlegmatici facti, jam immunes fierent. Administer miles, aetate prouectior, in Nosocomio pestilentiali Jassienfi tertium bubone crurali insignitus, non nisi febrem leuissimam, per sudorifera prompte propulsandam, habuit, & exiguam a bubone molestiam haud curans, altero jam die ad munia ordinaria tanquam sanus reuertebatur; maturatione interea quamuis tardius procurata.

VII.

Grassabatur vere inprimis & autumnus, eoque semper atrocius, si tempestas valde pluuiosa & tepidifcula continuaret. E contra, quamprimum constantior & siccior fieret, vento boreali vel euro-aquilone, insimul regnantibus, etiam media aestate, si non penitus exstingui, saltem multo mitior euadere solebat. Hyeme vero appropinquante, contagium sensim minuebatur, & cum frigoribus continuus ingruentibus, in totum delebatur.

Ex historiis pestium supra traditis liquet, seminia pestifera, tam in Jassiam quam Moscuam sero autumnno importata fuisse; ob frigus vero hyemale insequens haud praeualuisse. Quamprimum vero ver, utrobique praeter modum humidum & tepidum instaret, tunc pestis, hucusque quasi occultata, actutum prorupit, quod Jassiae mense Februarii anni MDCCLXX. Moscuae vero initio Martii MDCCLXXI. euenit. Eadem quoque anni constitutio, sed multo iniquior & in longum protracta, autumnis anni MDCCLXX. quo Kiouiae & MDCCLXXI. quo Moscuae saeuit lues, cum summa eius exasperatione obtinuit. Phaenomena varia in historia pestis Moscuensis jam notata, certe nihil aliud denotarunt, quam atmosphaeram vaporibus copiosissimis saturatam fuisse. Quantum vero siccitas aëris contagio huic contrarietur, euidentissime exinde elucet, quod pestis, calidissimis quamuis aestatis diebus, dummodo venti boreales vel euro-boreales flarent, confestim remitteret, pluuiis redeuntibus mox recrudescent. Circa finem mensis Junii MDCCLXX. antequam ex Nosocomio pestilentiali Jassienfi discederem, non nisi rarius, vnus alterue infectus introducebatur. Moscuae eodem anni tempore exstincta omnino credebatur. Quae in fortalio Bendero grassabatur pestis, durante obsidione, mense Julii, itidem euauit, sero demum autumnno quasi resuscitata. Quod frigus hyemale jam per se, deletioni miasmatis opituletur, indubium est; ast plenaria eius, & subitanea fere exstinctio, tam Jassiae in initio mensis Ianuarii MDCCLXXI. quam Moscuae in fine Decembris eiusdem anni, tunc demum insequabatur, quando procella euro-borealis, cum niue tenui vagante coniuncta, per plures dies haud interrupte continuauerit. Ea nempe venti huius natura est, ut impetu maximo, etiam per rimas subtilissimas penetret; quod in itineribus hyeme institutis toties obseruaui.

VIII.

Observationes quaedam confirmare videntur, aues & insecta, pestilentiae tempore, in locis summe infectis, parcius in conspectum venire.

Jassiam prima vice adueniens, horas subsecivas, quas vindicare mihi licuit, pro insigni, quo in entomologiam amore feror, tum quoque corpus exercendi causa, deambulationibus in hortis urbanis, dicaui; plane confidens, me in terra hac quoad naturae dotes felicissima, & aptissimo nunc aestatis tempore, messem vberissimam insectorum facere posse. Ast, quantum fallor! nam paucissima solum, eaque ex classe potissimum coleopterorum hinc inde offendo; nec praeter muscas & culices, aliaque vulgatissima, multa rariora occurrebant. Dum postea cum Generalis locum tenente de Stoffeln, extra urbem, castra stativa, in vinea vastissima Metropolitae Moldaviensis, locauimus, in primis diebus copia eorum insigni potitus sum, sed paullo post, dum infectio etiam hic sub dio, apud nos sese manifestaret, in totum fere disparuerunt. Post duos vero annos, Jassiam, eodem anni tempore, sed felicioribus sub auspiciis, resalutans, omnia insectorum plena, vidi. Observationem sequentem, curiosam omnino, a Pharmacopola Moscuensi fide digno, teneo. A plurimis retro annis, formicae quaedam minores, in ea distributione loculamentorum, ubi syrapi asseruantur, quavis aestate continuo reptabant, & nulla vnquam arte extirpari potuerunt. Toto vero pestis tempore nec vnica apparuit; insequente autem anno de nouo aduentarunt. De auibus a plurimis narrabatur, quod minores cantatrices, caueis dentatae, in domibus infectis emorerentur, imo quod mures & glires, quantumuis antea copiosi, disparuerint; sed de his fides apud relatores esto. De maioribus vero, vtut, coruis, cornicibus, picis &c., hoc affirmare possum, multitudinem earum, quae alias Moscuae maxima esse

esse solet, tunc multo minorem a me obseruatam fuisse, ita vt non nisi hinc inde vnam alteramue transuolantem viderem.

IX.

Quamquam pestis morbus summe epidemicus sit; attamen sporadice hinc inde saepe erumpit, nec contagio tam pernicioso tunc pollet.

A Medicis graecis Jassiae relatum mihi fuit, pestem Constanti-
nopoly, nunquam fere in totum cessare; sed nunc in hoc, nunc in alio
suburbio, vel ciuitatis regione, sine magna tamen contagii propagatione
sefe exerere. Tunc vero exstincta creditur, quando pauci tantum ha-
bitantium ex furore eius pereunt. In Moldauia, Wallachia & Crimaea,
per totum fere belli tempus, vix totaliter defuit, quin hinc inde, quam-
vis rarioribus interdum interuallis, praesertim in Nosocomiis militari-
bus sefe manifestauerit. Anno MDCCLXXII. mense Junii Jassiae, in
domo, quam Generalis Bawer inhabitauit, quidam ex incolis peste ipsa
breui emoriebatur; imo ipse Generalis, mox febre corripiebatur acu-
tissima vere pestilentiali, at in ipso initio per sudorifera deuicta fuit.
Sic, (vt supra mentionem feci) in oppido Fockschiany, cellarius aulicus
ex comitatu Principis Orlow, bubone crurali insignitus, quinto morbi
die expirauit, & coquus primarius ex eodem morbo conualuit; in reli-
quis vero quamplurimis, febre pestilentiali affectis, signa pathognomo-
nica nunquam prodierunt. Similem statum sporadicum pestis, vbique
tam inter incolas, quam copias nostras obtinere, a plurimis Medicis &
Chirurgis tunc comperui. Hoc quoque singulare est, quod pestis haec
solitaria, miasmate multo dilutiore, nec tam communicatio gaudeat;
hinc tantum ab ea jam non timendum est periculum, nisi in domiciliis
arctis, impuris, nosocomiis, carceribus &c. de nouo quasi exaltetur.

X.

Ubi pestis non nisi sporadice propullulat, febres malignae gravissimae quasi pestilenciales erumpere solent, quae contagio proprio sat efficaci, non tantum in viciniam, sed etiam locos sat remotos se diffundunt.

Febres malignas, periculo plenas, Constantinopoli, inter sporadicæ pestis eruptiones, quando furor eius deferbuerit, grassari, & a Turcis, magis fere quam pestem ipsam reformidari, plurimi testes oculares mihi asseuerarunt. Consimiles omnino febres, in copiis nostris, post pestem pacatam, multum inualuerunt, & cladem insignem intulerunt. In comitatu Principis Orlow, dum haud procul ab oppido Fockschiany castris immoramur, quamplurimi iisdem afficiebantur. Plerumque tanquam febres acutae, horripilationibus leuioribus, aestu & doloribus capitis intensissimis, initium sumebant, quibus delirium vel prima jam die, vel in aliis serius superuenit, & nunc typum continuæ seruabant, saepissimo vero, die morbi tertia vel quarta remittentes, & interdum manifeste intermittentes, paroxysmis valde irregulariter recurrentibus, fiebant. Saepe quoque exanthemata purpurea vel urticaria erumpebant. Reliqua symptomata uti in acutis grauioribus. Sudoriferis, statim in principio exhibitis facile superabantur; qui vero tardius opem medicam implorarunt, salibus mediis, acidis mineralibus, & cortice peruuiano usurpatis, quamuis longius processerit morbus, sat feliciter tamen conualuerunt. Etiam febres illas intermittentes & remittentes atrocissimas, quae aestatibus annorum MDCCLXXIV. & MDCCLXXV, Moscuæ tantopere grassabantur, per peregrinatores ab exercitibus inuectas fuisse, uti communis, ita summe verosimilis opinio fuit. Eadem quoque fuit epidemia, quae autumnò anni MDCCLXXI in vrbe Nischni Nowogorod vocata, in perniciem multorum saeuit, quamet-
I
signa

signa characteristica pestis defuerint; vti ex relatione Chirurgi Pell, incuriam medicam Moscuensem transmissa, abunde patet.

XI.

In furore pestis, epidemiae aliae silent; imo pestis aliis morbis acutis, quasi improuisò sese adiungere solet.

Qui Jassiae & Moscuæ, immediate ante pestis inuasionem, sat populariter grassabantur morbi epidemici, breui ita disparuerunt, vt de iis nihil jam audiretur. Si vero contingeret, quemquam febre alia opprimi, vix tamen a pestis criteriis, nunc citius nunc serius prorumpentibus, tutus fuit. In Nosocomiis tam Jassienfi quam Moscuensi militaribus, vix non quotidie aegrotantium nonnulli peste corripiebantur, de quibus hucusque nulla omnino suspicio infectionis erat, nec unde provenerat contagium, diuinari poterat; reliquis tamen, inter quos subinde per plurimos dies decumberent, immunibus resistentibus.

XII.

Affectus morboseu leniores sequentes, tempore pestis valde communes erant: furunculi; grauedines faucium; dolores rheumatici in variis corporis regionibus; sensus grauativus in iis locis, vbi dudum apostemata, vulnera vel bubones sedes suas habuerunt; stranguriae; pollutiones nocturnae insolitae; exanthemata vrticaria; pustulae lymphae acri scatentes; sudores & excoriationes digitorum pedis; urinae profunde coloratae, & in nonnullis cum sedimento multo lateritio.

Indispositiones hasce, tam Jassiae, quam Moscuæ, in vigore pestis frequentissimas obseruaui; quamuis nec constitutio anni, viuendi ratio, vel aliae causæ euidenter, eas tam copiose producere poterant, & cessante imo jam deuigescente lue prorsus exulabant. Patientes, quoad reliqua fere sani, vel ad minimum haud periculose aegrotantes, nullis omnino criteriis pestis ipsissimæ notabantur, etsi nonnulli postmodum, in eam implicarentur. Furunculi imprimis in junioribus & robustis, caeterum integra fruuentibus valetudine, præter morem copiosi, & diuersæ magnitudinis, varias corporis partes obsidebant. Difficillime in suppurationem perfectam abibant, sed plerumque tanquam anthraces, nucleis duriusculis albis præditi, non nisi post eorum extractionem, consolidationem admittebant. Coryzae, tussis, grauedines faucium, & rheumatismi varii, permultos infestabant, quamuis nulli adhuc frigores adessent. Dolores grauius, (Calendaria vulgo nuncupata) omnes nunc patiebantur, qui cicatricibus amplioribus, ex prægressa antehac suppuratione largiori, insigniti erant. Vidi Jassiae, mercatorem graecum, qui de hoc sensu, sibi valde molesto, sub axilla dextra, ubi ante plures annos Constantinopoli degens, bubonem pestilentem habuerit, multum conquerebatur. Ardores urinae in multis nunc excitabantur, & saepe aggressionem pestis propinquam annunciarunt. De pollutionibus nocturnis insolitis, quid nempe portenderent? non solum a junioribus, sed etiam aetate prouectioribus, quaestiones frequentes mouebantur. Exanthemata miliaria & urticaria, in congressu pacis Fockschianensi, sat vulgaria erant, peste non procul a nobis in duobus pagis vagante. Pustulae prurientes, & excoriationes inter digitos pedis, in plebeiis occurrebant. Sudores pedum largi & viscosi, quamplurimos nunc infestabant, quamuis aliàs iis vix obnoxii fuissent. De haemorrhoidibus hoc certum erat, omnes iis obnoxios, etiam qui jam dudum ab iis liberati fuerint, nunc grauius & summe dolorificas ea-

rum intumescencias pati. Multi vtut sani videbantur, vrinas crassas hypostaticas excernebant, nulla praeterea sentientes incommoda.

XIII.

Extinctionem vel saltem remissionem pestis praesagiebant: variolae; febres intermittentes, praecipue quartanae, & leucophlegmatiae.

Incolae Moldaviae longam praetexentes experientiam, in Turcia quoque, vt aiunt, constantissimam, pestilentiae tempore, variolas auide praestolantur, certamque spem fouent, luem post earum apparitionem statim finiri. Opportune accedit, vt inter captiuos Tartaros, ex quibus nonnulli peste decumbebant, etiam puellam VIII. circiter annorum, variolis discretis, haud periculose aegrotantem, animaduertentem. Diebus quoque insequentibus, furor pestis notabiliter remisit, ita vb sub finem mensis Junii sporadica facta, non nisi rarius propullularet. Certe, toto grassationis tempore Iassiae, in totum desuerunt variolae, & Moscuae, vbi endemicae quasi, nullo non anni tempore, saltem hinc inde exflare solent, ex relationibus Medicorum & Chirurgorum, quas Collegio Sanitatis quauis hebdomade, tradiderunt, obseruatio haec iterum confirmata fuit. Nam in fine demum Decembris MDCCLXXI. dum pestis jam deuigesceret, variolarum hucusque absentium, tandem mentio facta fuit. Tertianae, magis vero quartanae, ambobus in locis, in declinatione pestis copiose prouenerunt. Leucophlegmatia quoque affectus, permultos tunc cernere licuit, praesertim conualescentes, vel qui plus simplici vice pestem perpassi erant.

XIV.

Pestis a reliquis morbis discernitur, eo, quod summe contagiosa, perniciosissima, bubonibusque, carbunculis & exanthematibus variis, singulatim aut coniunctim, stipata sit.

Exacta mali huius truculentissimi determinatio, maximi momenti, & maioris certe necessitatis est, quam credi facile poterit. Nam, dum ex errore in diagnosi alius cuiuscunque morbi, vtut contagiosi & periculosi, non nisi pauciorum vita periclitari solet, hic e contra incolumitas maximarum ciuitatum & prouinciarum saepissime subuertitur. Testantur hoc historiae omnium fere pestium; nec recentissimis Jassienfi & Moscuenfi exceptis. Plerumque enim, quando pestis in magnas vrbes irreptat, nescio, quo infausto omine, ex Medicis ipsis nonnulli, factionis negatiuae antesignani fiunt; quousque possunt, praesentiam pestis absolute inficiantur, & tanquam pro aris & focis dimicantes, nihil intentatum relinquunt, quo omnes in sententiam suam tam lethiferam trahant; assensum apud Magnates multos & ciues opulentiores eo facilius obtinentes, quod quiuis semper lugubria quaeuis detestetur. Tandem rebus ad incitas redactis, plenissime conuicti, nullam aliam excusationem tantae obstinationis reddere possunt, quam, quia pestem ipsi nunquam viderint, eam a febris petechialibus discernere non valuerint. Verum quidem est, quod frequentissimi pestium typi, faciem februm malignarum, quoad plurima symptomata, saltem imperfecte, prae se ferant; ast vnicuique solertius examinanti Medico, discrepantia illa summa in principalioribus, oculos ferire debet, dummodo ad sequentia rite attenderit. 1) Nulla vnquam febris maligna, tam actiuo & subtili, quaquaueversum summa facilitate sese dispergente pollet miasmate, (quod non solum proximos, sed etiam remotissimos, si media transfe-

rendi suppeditantur, cito & quasi improviso adoritur) ac pestis. 2) Decursus plerumque celerrimus, & strages fere vniuersalis, eam perniciosissimam omnium morborum, nulli febris epidemicae, quamvis aliàs periculosissimae comparandam, efficiunt. 3) Bubones, carbunculi & maculae singulares, ab omni aeuo, pro signis pathognomonicis optimo iure habita, siue singulatim aut coniunctim prodeant, omne de praesentia ipsissimae pestis dubium tollere debent. Nec obstat, quod in febribus malignis, similes quodammodo eruptiones subinde occurrant; circumstantiae namque reliquae toto coelo differunt. Maculae petechiales paruae & discretae sunt; in peste vero copiosiores, latiores & subinde confluentes, insignes ecchymoses & tandem carbunculos siccos formant. Citior denique earum apparitio & mortes vniuersales fere, pestem, etiam si bubones & carbunculi nondum sese manifestauerint, ad minimum suspicari sinunt. Metastases, quae in declinatione febrium malignarum ex deriuatione materiae peccantis, ad parotides praeprimis & glandulas submaxillares subinde fiunt, (nam subaxillares, inguinales vel crurales glandulas, in hoc statu, affectas, nunquam mihi videre contigit) a bubonibus pestilentialibus jam hoc ipso differunt, quod communiter tanquam crises imperfectae, salutem aegris promittant; dum e contra hi, jam in initio morbi prorumpentes, in omni promiscue glandula, occurrunt; nec remissionem sed exasperationem symptomatum, euentu plerumque lethali, producunt. Idem fere de carbunculis valet, qui praeterea a tumoribus gangraenosis, subinde in febribus quoque malignis obseruatis, quoad omnia discrepant, vti ex descriptione eorum infra tradenda patebit. Caeterum bubones pestilentes a venereis, cum quibus in principio pestis haud raro confundi solent, solo jam situ, in utroque casu diuersissimo, distinguere facile est. Nam venerei semper in inguinibus ipsis; pestilentes vero rarissime ibi, sed communiter in regione anteriore superiore cruris, duos vel tres digitos transversos sub commissura inguinis, sedes suas figunt.

Signa

Signa pathognomonica pestis, bubones puta, carbunculi & exanthemata, rarius insimul in vno eodemque pestifero, omnia, proueniunt. Plerumque, in prima eius vt ita dicam, incubatione, non nisi maculae apparent, mox vero bubones praesertim crurales, aut soli, aut vna cum carbunculis (quae itidem solitarii saepe sunt) luem characterizant, ita vt in vigore & declinatione eius, maculae iam rarius obseruentur.

Quandocunque itaque Medico, in inspectione aegrorum vel mortuorum demandata, criteria supra nominata sese offerunt: tunc sine haesitatione pestem adesse, magistratui denunciare potest & debet, hocque eo confidentius, si suspicio, contagii, ex regione alia infecta, traducti, probabilis adest; alias culpam propagationis mali huius terribilis, nisi obices validissimae ponantur, pressio pede insequentis, in se, & quidem merito, admissurus.

Quae in fine pestium, vt plurimum occurrere solent febres mali moris, sic dictae pestilenciales (exper. X.), pro peste ipsissima haberi nequiquam debent, quamuis, contagio, symptomatis, crebris moribus, imo exanthematis, speciem eius praebeant; nisi bubones & carbunculi, tanquam signa pathognomonica praecipua, insimul comparuerint.

Restat, vt paucis me expediam, cur, in determinatione pestis, inter notas eius essentiales, *febrem* omiserim? ad quam tamen, tanquam genus suum, ab omnibus fere scriptoribus relata fuerit. Adest sane febris, cum suis symptomatis, in maxima parte pestiferorum, dum iam decumbunt, & quidem in peste lenta, acuta & acutissima, mox describendis; attamen ex numerosis observationibus enata reflexio, me plenarie conuicit, febrem ad essentiam eius haud pertinere, quia in permultis, ea lue iam indubie affectis, exulat, vel saltem morbi & mortis comes indiuiduus vix nuncupari potest. Sic, in periodo infectionis, per stigmata luculentissima miasmatis efficacis sat notata, nulla adhuc febris

bris adest. Omnes, qui peste acutissima corripuntur, sine ullis febris futurae signis praegressis, illico in lernam symptomatum atrocissimorum, a febrilibus alienis, delabuntur; breui de vita migraturi, nisi promptissime iis succurratur; quos tamen febre laborasse, quis dixerit? hac solum ex causa, quod pulsus tunc frequentissime feriat. Nam eodem jure, etiam breuissimos morbi decursus eorum, qui ex venenis acrioribus, vel vaporibus carbonum exstinguantur, ad classem febrium referre necesse erit, cum quibus caeterum, species haec pestis, maximam similitudinem habet.

Quod pestis etiam sine febre, saepe luculenta, frequenter jugulet, sequentes observationes comprobare valent.

Breui ante aduentum meum Jassiae, duo milites, ad horreum quoddam in suburbio, ubi vestimenta post demortuos ex peste, asservabantur, excubias agentes, de vi contagii minime solliciti, aceruo huic indormierunt, & post paucas horas mortui inuenti fuerunt.

Dum quodam die versus vesperam, Monasterium a sancto Spiridone cognominatum, peto, ut pestiferos ibi detentos pro more visitarem, offendi Subofficiale robustum, in platea juxta domum quandam scamno insidentem, & cum alio milite confabulantem. Quia femoralia praeter consuetudinem soluta vidi, infectum illico suspicabar; hinc nolentem quamvis examinans, nulla plane febris indicia, bubonem vero insignem in crure dextro inueni. Nosocomium pestilentialiale ingressus, statim misi, qui infectum hunc accerferent, quo remedia administrare possem; ast vix adductus inopinatò exspiravit.

Nec insolitum erat, tam Jassiae quam Moscuae, deambulantes, vel munia quaecunque perficientes, in viis vel alibi, derepente mortuos concidere; quos, ad extremum usque halitum, tanto robore praeditos, febricitasse, haud verosimile est.

Huc quoque phaenomenon illud plane singulare, in Nosocomio pestilentiali Jassienfi, a me toties observatum, pertinet. Aegrotos
nempe

nempe pestiferos pro more visitans, communiter plures paucioresue convalescentes, insigni semper cum laetitia, inuenio. Febris cum symptomatis pacata & pulsus regularis; qui nuper delirabant, nunc mentis compotes facti, ad omnia rite respondebant; lectis insidentes, vultu hilari, Deo gratias pro liberatione agebant; imo cibos efflagitabant, & se quoad omnia melius habere asseuerabant. Sed nunquam de omnibus hisce securus esse potui, quin vnus alterue horum eodem adhuc die, vel nocte insequente, inopinato ad plures migraret. Mors illis tam placida & inexpectata fuit, vt quamplurimi inter manducandum, sine recidivae vel minimis indicis, animam efflarent.

XV.

Quantumuis facies pestis valde diuersa sit; omnes tamen eius variationes, sub sequentibus IV. capitibus comprehendi possunt. 1) *Periodus infectionis*, in qua, reliquarum specierum plerumque praecursoria, omnes, signis pestis indubiis affecti, sed nondum febricitantes, versantur. 2) *Pestis lenta*, quae periodum infectionis, praesertim longius protractam communiter excipit, & tum lenitate symptomatum apparente, tum decursu longiore, febres malignas, inprimis petechiales aemulatur. 3) *Pestis acuta*, sine infectionis longioris mora incipiens, typum febris simplicis acutae imitatur. 4) *Pestis acutissima*; vehementia symptomatum summa, tum etiam decursu citissimo & anomalo, a reliquis facillime distinguenda.

Nulla vnquam aegritudo, tam variabili forma ludit, ac haec omnium dirissima; vt non immerito, epitheto Protei salutetur. Sub larua namque leuissimae indispositionis, jam reformidandae, nunc febrem

malignam, nunc ardentem, vel alium denique periculosissimum morbum, mentitur. Decursum subinde citissimum, plerumque vero, praefertim si periodus infectionis, in nonnullis per plures septimanas protrahita, computetur, sat longum habet; quoad causas tamen, notas characteristicas & terminationem semper idem. Jassiam proficiscens, in ea sententia firmiter stabam, pestem, nihil aliud, quam febrem malignam putridissimam, esse, nec aliam, praelectiones Praeceptoris Schreiberi, loimographorum certe non infimi, & lectio authorum, mihi suppeditare potuerunt. Quantum vero obstupui! dum illico post aduentum, non simplicem morbum, sed typos vnus eiusdemque luis diuersissimos, & sibi vix assimilandos, animaduernerem. Nam, multos, bubonibus & carbunculis insignitos, sanorum instar obambulare, & munia sua obire *); alios, febre quasi maligna, sine symptomatis admodum grauib, iam per plures dies continuante, decumbere vidi; dum alii iterum, multum intensius, tanquam synocho simplici febricitantes, breuiori interuallo, aut emorerentur, aut conualescerent; nonnulli denique ex improviso adorti, post perpeffa symptomata atrocissima, quam ocyssime e viuis discedebant. Discrepantia haec maxima & inexpectata, incitauit me, vt omni studio & attentione, in naturam mali huius terribilis explorandam, incumberem; certo persuasus, methodum medendi, si quae rationalis inuenienda, in omnibus hisce, tam immensum variantibus typis, minime eandem instituendam esse. Ex obseruationibus

*) In conuentu Medicorum & Chirurgorum, quem ipso aduentus mei in Jassiam die, institui, quidam, duos ex praesentibus, peste affectos esse, jocando quasi, indigitabant; Chirurgum nempe Rosberg, & Prouisorem Fuchs, quamuis caeterum bona mente essent, & se sanissimos simularent. Dum inspectionem vrgerem, in priori maculam magnam nigram in pede extremo, & glandulam submaxillarem intumescens, in altero vero bubonem incipientem cruralem, offendi. Nihilominus, hic, VIII. adhuc dies; ille vero, ultra tres septimanas, in eodem statu perseuerarunt, donec in pestem ipsam, febre & reliqua caterua symptomatum stipatam, implicarentur.

bus itaque, quarum tunc vberissima messis erat, quotidie factis, natura ipsa viam monstrante, hanc pestis diuisionem mente concepi, & jam die XIII. Junii, in breui illa descriptione pestis, quam Proto-medico L. B. Aschio, in exercitum magnum transmissi, proposui; hoc solum cum discrimine, quod pestem lentam ab acuta, tunc adhuc non penitus distinguerem. Sententiam hanc meam corroborarunt deinceps, non solum obseruationes propriae posteriores Jassiae praeprimis, & postmodum Moscuæ quoque, sed etiam vnanimis, saltem tacitus consensus omnium Medentium, qui Moscuæ, tam in ciuitate, quam Nosocomiis pestiferos visiterunt. Nam quamuis in schediasmate meo, tunc supremo jussu, russo idiomate diuulgato, publice prouocati fuerint, vt, si quid experientiae minus consentaneum, in illo obseruarent, vel ipsi meliora inuenirent, sine mora, Collegio sanitatis referrent; imo mandato injunctum erat, vt quisque eorum, quauis hebdomade, obseruata sua communicaret; ex tanto tamen numero nec vnus exstitit, qui aliquid in contrariam partem attulerit.

Si quid ergo, experientia tam multiplex in stabilienda veritate, valet, plene confido, diuisionem hanc meam pestis, vti in natura ipsa fundatam (neutiquam vero fictitiam) non tantum stabilem, sed etiam haud paruae vtilitatis iis futuram, quibus in posterum lugubris occasio sese obtulerit, pestiferis opem ferre, & doctrinam hucusque inancam, ad maiorem perfectionis gradum prouehere.

Non quidem negauerim, typos quosdam valde irregulares, & ex vna alteraque specie, quasi compositos subinde occurrere; ast facili negotio, a quouis in arte exercitato, ad proximam, cum quo maximam habent similitudinem, & consequenter eandem fere methodum medendi exposcunt, reduci possunt.

XVI.

Contagii debilioris in periodo infectionis, intra corpus admiffi, & jam irretiti, haec figna funt: dolores, in partibus glandulofis & mufculis maioribus punctorii, momentanei & inordinate redeuntes; ardores vrinae; ad fomnum procliuitas; vnguen cutis, praeprimis in facie & manibus, fuperabundans; feignities alui; excrementa copiofa, pulpofo, vifcofo; grauitas corporis; laffitudo infolita; defectiones animi. Intumefcentia glandulae cuiufcunque parum dolorifica, & maculae atrorubentes vel fufcae, grauioris infectionis gradum; vti deprauatio guftus & lentor falivae; anorexia; albedo & fpurcicies linguae, & cephalalgia, tranfitum in vnam alteramue fpeciem peftis imminentem, indigitant. Haec omnia, & quidem fubinde fat diu, fine febre contingunt.

Dolores &c. Phaenomenon hoc fingulare, in initio tantum periodi infectionis occurrere folet. Senfationes, a doloribus hifce, interdum tanta acutie pollent, vt clamores extorqueant. Velocitate fuma varias corporis partes peruolant, & eodem fere momento, ac in glandula e.g. fubaxillari sentiuntur, etiam in mufculis, deltoide, pectorali maiore, dorfalibus, & glandulis inguinalibus quafi acu pungunt, hoc ipfo, concuffionibus, quae a machina electrica producuntur, quodammodo comparandi. Interdum in glandula vna alteraue folitarii recurrunt. In quibusdam crebro, in aliis rarius profiliunt, hominesque quoad caetera fani, reliquis affectionibus hucusque nondum obnoxii funt; his vero irruentibus, dolores hi fugaces ceffant.

Ardores urinae. Symptoma hoc, in quamplurimis infectis observatum fuit, qui de meiendi difficultate querulantes, & remedia poscentes, suspicionem infectionis haud fallentem, eo prodiderunt.

Ad somnum proclivitas. Fuerunt, qui non contenti nocturna quiete, etiam de die qua data occasione, obdormierunt, quamvis expergefatti se sanos simularent. Nonnulli plane comatosi fiebant: tales plerumque in pestem acutissimam prouoluebantur.

Unguen cutis, aliàs in statu sano, vix in sensus cadens, nunc superficiem corporis, glabritie viscosa, aquam respuente, superuestit. Praesertim in manibus & facie, tum magis conspicuus est, tum quoque magis excerni videtur. Tempore pestis, non raro tales in conspectum veniunt, quibus facies tanquam butyro vel oleo illinita resp'endet, & de hisce, quod infecti sint, certo tunc concludi potest.

Segnities alui. Inseparabilis, quantum noui, infectionis seque-la, in plenariam constipationem, vna cum ingressu febris transiens.

Excrementa. Dum circa Nosocomium pestilentielle, forte in loca inciderem, ubi administrari pestiferorum & reliqui sese exonerare solebant, non parum miratus sum, quod non aceruos excrementorum coctorum, vti in castris sat visui se offerunt, sed solum tumulos minores, consistentiae semiliquidae quasi pituitosae, offenderem. Nec foetor extraordinarius nares feriebat, quamvis media aestate, ardente sole, hoc expectare fas erat.

Grauitas corporis &c. Eadem fere ratione, ac ante insultum febrium malignarum plerumque contingere solet, infectorum multi, iacturam virium manifestam nunc patiuntur. Agilitas consueta torpescit, quamvis se sanos simulare conentur, & negotia sua saltem perfunctorie expediant. Haud raro, de pondere membrorum, quasi plumbea facta fuerint, queritulantur, hinc ex quocunque exercitio difficiliore, lassitudine afficiuntur. Ferunt Jassiae, qui praesertim calore meridiano aestu-

ante, ex deliquio animi in plateis conciderent, ad se tamen breui redierunt. Alii vertiginosi & summe debiles fiebant.

Intumescencia glandularum. Plerumque ea glandula, quae dolores praedictos punctorios prae reliquis perpessa fuit, sensim plus minusue durefcit & intumescit. Sensus in initio tam obtusus est, vt nisi germina haec bubonum, vel partes vicinae rudius contrectantur, vix multum doleant. Multos bubonibus hisce nascentibus, & jam haud parvis cruralibus obnoxios, sat recte deambulantes toties vidi. Ipse, per totum temporis spatium, quo Jassiae pestiferis interfui, tumorem glandulae cruralis dextrae, nucem auellanam magnitudine nunc aequantem, nunc excedentem, & infectionis maiorem vel minorem gradum barometri instar indigitantem, gestauit. Rudimenta haec bubonum, hucusque mobilia omnino sunt, nullis inflammationis signis apparentibus.

Maculae. Pars nempe quaecunque corporis derepente, maculis varii coloris & amplitudinis, quasi a vi externa fugillata fuerit, contaminatur. Sine vilo doloris sensu oriuntur, & saepe per totam infectionis periodum, in eodem statu persistunt. Cutis externa breui insensibilis, sicca & rugosa quasi fit. Nisi mature resoluantur, in carbunculum siccum, plerumque lethalem, abeunt.

Deprauatio gustus. Ex sano nempe, successiue vel etiam promiscue, subdulcis, fulsus, fastidiosus & amarescens fit, vt in me ipso per tot vices obseruaui. Multi, mutationum harum, rationem accuratam haud habentes, non nisi amaritiei valde molestiae, mentionem faciunt. Salua & reliqui oris humores, in statu naturali limpidi, insipidi & deglutationi destinati, nunc crassi, viscosi, albescentes, spumescetes & ingrato sapore praediti, non amplius in ventriculum protruduntur, sed tanquam inutiles, imo noxii, ipsius naturae nutu, excreantur. Ipsi infecti tunc, gustus sensum hunc valde ingratum, cum viscositate coniunctum, quasi pastam farinosam, in ore volutarent, exprimere solent. In haud paucis sputa flauescentia vidi.

Anorexia. Quamprimum gustus oris vitiatur, etiam ciborum fastidium, quamvis adhuc vix totale, incipit. Nausea haud levis, infectos saepe molestat; nunquam vero in hac periodo infectionis, vomitum insecutum fuisse, vidi. Sunt quoque, non vno infectionis criterio notati, qui cibos sat bene appetunt, dum alii non nisi coacte alimenta sumunt.

Albedo Et spurcities linguae. Alteratio linguae, in nullo morbo tam subitanea & notabilis existit, ac in peste. Non semel in me ipso, subsidio speculi, mutationes sequentes, distincte observavi. Extremitates papillarum, quae in statu sano rubentes, humidae & tenues sunt, infectione jam in febrem properante, gradatim intumescere, & in molem insignem excrecere incipiunt. Capita earum, pedunculis elongatis infidentia, fungos sat bene referunt. Pituita tenax, & saepe lutescens, linguam tunc obsidet. Mox capita haec, in villos vel fila innumera resolvuntur *), quae praesertim in dorso linguae valde elongata, longitudinem lineae saepe superant, & tunc omni sensu carent, adeo ut forcipe vel ungibus comprehensa & pressa, nullam plane sensationem dolorificam excitent. Fila haec in initio alba, sensim vero brunneo & fusco colore induuntur; hinc lingua praeprimis versus radicem eius, quasi nigra apparet. Quamprimum febris, vel ex sudoribus in principio, vel per insecutam suppurationem bubonum & carbunculorum in morbo adulto, exstinguitur, commutatio linguae, eadem ratione, & quidem sat cito retro procedit. Villi namque elongati, ex nigrescentibus albi fiunt, celerrimeque decrescetes, in capitula jam laete rubescentia & humidiuscula subsident, quae tandem sensim minora facta, in statum naturalem rediguntur. Initium purificationis, in marginibus & apice fit, reliquae

vero

*) Similem resolutionem papillarum, tam linguae, quam apicum digitorum, in filamenta tenuia longa, per diuturnam macerationem, Anatomici sagaciores produxerunt.

vero partes adiacentes, successiue munditiem pristinam, vna cum colore, madore & gustu naturali, acquirunt. In corpore & fulcis, vltimum semper lustramen peragitur. In hac specie contaminationis linguae, moles eius sensibilibiter augetur, & intumescit. Alia quoque albedo, telae instar aranearum tenuis, sine notabili protuberantia, vel villositate papillarum, & sensu quodam constrictorio, obuenit. Illa, in periodo infectionis & peste acuta familiaris, non tam mali ominis, ac haec, pestis lentae, & subinde acutissimae comes, esse solet.

Cephalalgia. Dolores capitis, haud acuti adhuc, sed aggrauantes solum, & per interualla in totum desinentes, spe perquam fallaci, quasi nullius momenti essent, vel ex aliis causis, animo facile fingendis proueniant, infectis imponere solent.

Omnia haec symptomata *) in aliis plura, in aliis pauciora occurrunt. Nec omnes ex leuiori infectione, in pestem ipsam incidunt, sed vel naturae robustioris beneficio, vel exercitio corporis & cautelis debitis in usum vocatis, sine omni medicatione perfecte resituuntur. Si vero, medicina apta cum regimine administratur, tutius sane & celerius negotium succedit. Aliter vero se res habet, si iam signa infectionis grauioris, intumescencia puta glandularum & maculae adfunt; tales enim indubie in pestem lentam, & subinde acutissimam delabuntur, nisi tempestiua medela, periculum praepediuerit. Periodus haec infectionis, variae omnino durationis est. Ante pestis acutae insultum, interdum vix per paucas horas sentitur, & saepissime plane exulat; e contra, si per plures dies vel septimanas perduret, pestem lentam vel acutissimam praefagit.

*) Accidentia illa, quae in locis peste vexatis, multos quoad caetera sanos afficiunt, de quibus in experientia XII. egi, cum hisce minime confundenda sunt.

XVII.

Miasma pestilens, ut forte & crebro susceptum, non raro per perspirationem insensibilem, sine omni medicatione ultro excernitur. Si vero sedem in corpore jam figerit, per signa sua (exper. praec.) se prodens: tunc non nisi sudoribus, per exercitium corporis, vel media diaphoretica, mature & sufficienter elicitis, perfecte eliminari potest. Contra symptomata maxime urgentia, remedia cuique convenientia cum fructu adhibita fuerunt.

Admirationem certe mouet, qui fiat? quod miasma hoc, alias plus quam communicatum & efficax, multos, vi quamvis ejus fortissimae continuo expositos, non nisi per longiora intervalla, quosdam vero vix ac ne vix quidem, afficiat. Quisnam credat? Medicos, Chirurgos, Sacerdotes, barbitonfores, aegrorum administratores & vespillones, quibus in Nosocomiis pestilentialibus, haud interruptum cum pestiferis tam viuis quam mortuis negotium fuit, vel unicam diem, a periculo tanto incolumes restitasse. Et nihilominus palam erat, hos ipsos, & rarius quam expectari poterat infici, & si inficerentur, sat facile e vadis emergere. Accidit, ut quodam mane Nosocomium intrans, administrum in eo ipso lecto dormientem offenderim, ex quo de nocte mortuum remouerat, & hoc quidem sine vlla noxa saltem mox insequente. Audacia impunis vespillonum, praesertim Moldauiensium, in ostentationem temerariam degeneravit. Chirurghi & barbitonfores, per maximam diei partem, incisiones, scarificationes & deligationes perficientes, impedire nequaquam potuerunt, quin manus eorum, pure, sanie & sanguine ex contactu instrumentorum & fasciarum inquinarentur; ut de applicatione emplastrorum, cataplasmatum, pulsus exploratione &c. nudis digitis peragendis, nihil dicam. Necessae itaque est, ut, contagio huic

L

corpo:

corpora indubie intranti, sed haud irretito, exitus continuus liberrimus patuerit; quem, non nisi per perspirationem insensibilem naturam robustiorem molitam fuisse, ecquis non videt?

Quantum motiones corporis, ad miasma e corpore eliminandum valeant, ex sequentibus observationibus elucescet. Circa finem mensis Maii MDCCLXX. dum pestis adhuc summo cum vigore fureret, reliquiae quinque legionum, quae hucusque Jassiae in praesidio locatae fuerant, ex mandato illustrissimi Polemarchi, versus exercitum magnum ducebantur. Narrarunt mihi postea Praefecti militum & Chirurgi, tanquam rem valde memorabilem, milites, prima itineris die, ob infuetam & extraordinariam plane lassitudinem sese manifestantem, castra stativa pro nocturna quiete designata, non nisi aegre attingere potuisse, sed sudoribus diffuentes, post breuiiores progressus, respiramenta intermedia efflagitasse. Lassitudo haec altero jam die minor, tertio vix observabilis fuit. Ex cohorte hac, primo itineris die, duo, & altero vnus tantum in nosocomium pestilentialia retromittebatur; postea nullum amplius vestigium infectionis apparuit, quamuis haud ita pridem ex eorum medio, vsque ad viginti quotidie introducti fuerint, & plus quam verosimile erat, eos, permultas res infectas, ex ciuitate summe pestifera & confusionis plena secum asportasse. Simillima omnino ratione, pestis, in cohortibus ex Wallachia tendentibus, nullis cautelis, quamdiu in loco restabant, extinguenda, sed e contra quotidie latius serpens, castris motis, miraculi instar disparuit. Ipse, indicia infectionis saepissime persentiens, summum in eo praesidium locavi, vt omnes horas subsocias in excursiones impenderem, herbasque & insecta per hortos, campos & montes vicinos colligens, oborto leui sudore, semper animo & corpore recreatus reuertebar. Dum versus finem mensis Nouembris, eiusdem anni, victrices copiae, hybernandi causa, Moldauiam reppererent, & illustrissimus Polemarchus Jassiarn, quamuis pestis in eadem adhuc sporadice hinc inde profiliret, pro hybernaculo proprio elegerit, euenit,

euenit, vt breui post aduentum nostrum, contagium, in manipulo praefertim vno; legionis pedestris Korinsky, celerrimos progressus faceret. Suasi, vt manipulus hic confestim educeretur, & per duas septimanas, stadia militibus consueta, in regione circumjacente quotidie emetiretur; hocque tanto cum successu effectum fuit, vt milites omnes, nec vnico desiderato, peste inter eos mox euanescente, post praescriptum temporis interuallum, sanissimi in hybernacula sua redirent.

Quametsi Moscuae, in Palatio Imperiali, in perplurimis ex comitatu amplo, signa haud aequiuoca infectionis saepissime sese manifestarent; vis tamen contagii semper exercitio frequenti *) omnibus demando ita frangebatur, vt raro ad remedia confugere opus esset. Nam quotidie, tam extra vrbein, quam in vastissimo horto Imperiali, deambulationes frequentes instituimus, vel si hoc per tempestatem non liceret, ludis variis, (e. g. billard, volant &c.) corpora exercuimus, donec perspiratio sufficiens & lassitudo incipiens, de fine motionibus imponenda, moneret.

Quod denique exercitium corporis, vna cum regimine ad sudores disponente, in periodo infectionis vtramque absoluat paginam, exempla sequentia apprime memorabilia, & testimoniis omni fide dignis confirmata, extra omnem dubii aleam posuerunt. Administratores oeconomiae, vnus Comitis Alexii Orlov, alter vero Cubicularii Imperialis Balck, vterque, pagis magnis & populosis, a Moscua haud procul distitis, praefectus, de vtilitate sudorum in periodo infectionis, ex scheda impressa & diuulgata, edocti, quamprimum signa infectionis in rusticis animaduernerent, exercitia corporis varia illico imperarunt, & si aegri morosiores nollent, vel jam debiliores vix possent, tunc a sanis

L 2

per

*) Apud Rhafen legitur, contigisse in quadam peste, vt dum omnes fere perirent, soli venatores ob summam valetudinem, assiduis exercitationibus partem, incolumes euaserint. Mercurialis de arte gymnastica, lib. IV, cap. XV.

per sufficiens temporis spatium circumduci, & mox ad sudandum componi curarunt; regimine & mediis ibidem indicatis simplicissimis domesticis in usum vocatis, eo certe cum successu fere insperato, ut omnes facile infecti, pristinam sanitatem brevi recuperarent, & eo ipso propagationi luis obices sufficientes ponerentur.

Fuerunt tamen pauciores, in quibus sudores, etiam post motiones validas institutas, siue ex idiosyncrasia peculiari, vel ex aliis causis, vix ac ne vix quidem protrudebantur *). Hisce, remediis mox indigendis consulebatur.

Quia exercitia corporis, non a cuiuscunque conditionis, sexus & aetatis, infecto, vel ob alias circumstantias, in ipso primordio mali, sufficienter institui poterant: imo plerumque ex incertia, incuria vel morositate quasi de industria negligebantur; malum quoque antequam de meliора cogitaretur, jam altiores figerit radices, quam quod per motiones solas profligatum iri, expectari posset: varia ad diaphoresin obtinendam, in usum trahebantur, media tam domestica, quam pharmaceutica, ex quibus omnibus potiora solum, & quae constanti fere successu sese commendarunt, nunc recensenda erunt.

In scheda, a Collegio sanitatis, in ipsa eius institutione, undique dispersa, inter reliqua praescriptum erat, ut plebei inprimis, quamprimum signa infectionis animaduernerent, post exercitium corporis institutum, sine mora quieti se traderent, & sufficienter contecti, aquam, aceto, vel succo baccarum oxycoccos, ad gratum usque acorem ei admixtis, aut pro re nata, infusum florum chamomillae vel herbae abrotani, repetitis haustibus, calide eousque, potarent, donec sudor sufficiens erumperet, & cum euphoria sat continuaret. Summa cum laetitia quotidie comperiebamur, media haec, uti palato plebis accommodata, & ubique vilissimo pretio comparabilia simplicissima, successu sperato

*) In omnibus qui atonia ventriculi laborant, sudores difficillime moventur.

rato haud frustrata fuisse, adeo ut innumeri e periculo mortis liberarentur, & diminutio luis immediate insequens, hisce quoque mediis domesticis, magnam quoad partem tribui potuerit.

Principi Orlow, & multis tunc cohabitantibus familiare fuit, quando alterationem quandam sanitatis suspectam sentirent, cubitum ituri, vascula theana aliquot, notissimi potulenti, Punsch dicti, in lecto haurire, & sic lodicibus sese operientes, sudores propulsare; eo sane felici cum euentu, ut altero mane cum sanitate in gratiam redeuntes, de remedio hoc, pharmaceuticis omnino gratiore, gloriarentur.

Aliis arrisit vinum meracum aqua dilutum, saccharo & aromatibus parca manu admixtis, eadem ratione, & eodem cum successu usurpare *).

Etiam tunc mos obtinuit, iuscula vel carnes, alio leuiter condire, quod virtute stomachica & diaphoretica sese quoque commendauit.

Ad sudores vero tutius & efficacius mouendos, praesertim quando ab hucusque descriptis mediis, effectus optatus vix sperandus esset: mihi semper instar omnium fuit, Spiritus Diatrion, communiter *Mix-*

L 3

tura

*) Pro certo in hisce pestibus constitit, quod liquores spirituosi, proportionem modica & saepiuscule sumti (minime vero ad ebrietatem usque ingurgitati) tantum abest, ut in infectione leuiore nocuissent, quin tonum ventriculi & totius corporis labefactatum restituendo, & perspirationem promouendo, emolumenta euidentissima produxerint. In nosocomio pestilentiali Jassensi, ministris, barbitonforibus & reliquis, simulac ex symptomatibus primordialibus male habere coeperunt, portiones cremati frumenti ordinarias, reiterato porrigere iussi, & plerumque sine ulteriori medicatione, ad consueta opera, extemplo alacriores factos, vidi. Quamprimum vero malum iam inualuerit, cane & angue peius fugiendi sunt; nam omnes fere potatores strenui, pestis demum victimae certissimae fiebant. Eapropter usus eorum caute admodum concedendus est; insuetis vero, vel calidioris constitutionis infectis, melius omnino interdicens erit; praesertim dum tot alia stomachica & diaphoretica innocentiora, suppetunt.

tura simplex dictus; ita ut nunquam necesse habuerim, alia medicamenta siue simplicia siue composita, quorum in materia medica tam ingens farrago exstat, in usum vocare; & ex quorum censu alia tanquam calidiora & valde stimulantia reformidaui, multa vero tanquam incerta imo suspecta spreui. Sancte asseuerare possum, medicamentum hoc jam fere exoletum, & in plurimis Pharmacopoeis nouissimis vix inueniendum, quo a multis retro annis usus sum, constantissimo suo & innoxio operandi modo, expectationi meae semper optime satisfecisse. Huic praecipuis fretus pharmaco, inter pestiferos sine formidine versatus sum, & insultus luis teterrimae, in primis eius incunabulis, Summo adiuuante Numine, toties felicissime elusi. In excitandis sudoribus hac ratione procedere solebam. Infecto vestibus exuto, & ad quietem in lecto, si eius copia erat, composito, LXXX. vsque ad CXX. (pro varia constitutione aegroti, & vehementia insultus) guttae, mixturae simplicis rectificatae, in vasculum infuso theae dilutiore, vel alio ex vegetabilibus vi diaphoretica praeditis parato, quin etiam saepissime aqua simplici calida vel acidulata, ad quantitatem circiter vnciae impletum, instillabantur, & portione exhausta, potus talis tepidus, successiue superbibendus, exhibebatur, aegrotusque stragulis vel vestimentis sufficientibus probe contegebatur. Si post vnā vel alteram horam, nulla vel exigua tantum diapnoë insequeretur, tunc citior eius eruptio, haud parum iuvabatur, si caput, quamdiu ferre potuerunt aegroti, sub velamentis, respiratione tamen libera seruata, reconderent, & potum praedictum acidulatum, saepiuscule tepide biberent, vsque quo sudores prorumperent, & ad plenariam vsque mitigationem symptomatum profluerent *). Tunc,

integu-

*) Sudores, cum euphoria praepturos, praenunciabant: ructus frequentiores; calor per totam superficiem corporis aequalis; pulsus mollis & plenus; humores oris limpidiores facti, & sic porro; uti e contra, anxietates; siccitas vel viscositas oris; frigoris externa sensatio; pulsus debilis, exilis, saepe intermittens, & demum mador aquosus, in superioribus tantum regionibus, utpote capite, collo & pectore, irritum imo noxium

integumenta sensim remouendo, sudationi, ex conditione pulsus & reliquorum signorum, jam moderandae, finis imponebatur. Permutatio vero linteorum, ante plenariam exsiccationem, & per mappas tepidi-
 usculas, si praesto erant, abstersionem sordium, vix concedebatur; folliciteque, ab aëre frigidiusculo, nunc valde nocituro cauebatur. Plerumque somnus sat tranquillus, operationem hanc sudatiuam concomitabatur, & infecti post requiem debitam, alacres & vt sibi videbantur, si vnquam sanissimi, e lecto surgere solebant. Quando vero euenit, vt sudor aut nullus, aut saltem insufficiens, prouocari potuerit, vel affectiones in subleuatis recrudescerent, tunc post paucarum horarum intervallum, eadem dosis, iisdemque cum cautelis reiterabatur, donec integra insequens valetudo, omnem reliquam curationem superfluam redderet. Sudores hi, vt plurimum copiosissimi, odorem singularem, quem vulgo acidum vocare solent, spirant, & tanta viscositate praediti sunt, vt sordes crassas, furfuribus vel floccis, ex atro albescentibus comparandas, & a corpore sub exsiccatione facile abstergendas, post se relinquerent. Post sudores largiores, superficies corporis, quae hucusque ex vngue cutis superabundante, glutinosa tangebatur, glaberrima fit, apicesque digitorum, quasi ex spiritu vini tractato, rugosi & valde sensibiles euadunt. Vtut vero profusi interdum fuerint, nunquam tamen colliquatiui siue debilitantes, in hoc statu obseruabantur. Nulla ab hac methodo, quamuis quodammodo coacta & violenta quasi videatur, incommoda vidi; e contra, pulsus elevatior, mollior, vix tamen semper concitator factus *); respiratio libera; calor cutis naturalis rediens, &

noxium euentum indigitabant; quo in casu, ab vltiore prouocatione sudorum illico abstinebatur.

*) In nonnullis, quibus in periodo infectionis prouectiore, sudorifera propinaui, sub ipsis sudoribus febris modica, cuius indicium praecipuum, pulsus celerior fuit, excitabatur, & per aliquot horas, vsque ad exsiccationem, persistabat.

& quouis fere momento ex cessatione symptomatum allevamentum increfcens, innocentiam sudorum, hac ratione prolicitorum, euidentiffime comprobarunt. Praeterea grauitas mali, media efficaciffima exigentis; periculum in mora; constitutio aliàs fana & robusta infectorum, & fuccellus fere perpetuus, eam ab vltiore taxatione, ni fallor, vindicabunt.

Quametsi diaphoresis fufficiens, in periodo infectionis auxilium certiffimum praebeat, & omnes in ea occurrentes affectiones perfecte tollat: non tamen femper vacat, nec tam neceffe est, ad eam illico recurrere, quia symptomata leuiora etiam fine sudoribus corrigi, vel faltem nimis reiteratae eorum prouocationes, fine periculo differri poffunt. Sic, *ardoribus urinae*, tunc frequentibus, regimine antacido & absorbentibus medebar. *Obftrudiones alui* pertinaces & quafi habituales, ecoproticis, fed leniffimis, cum euphoria foluebantur. Habui in nofocomio peffilentiali Subchirurgum nomine Bauer, qui hanc ob cauffam vix non quotidie portiunculam pulueris radices Rhei fumere solebat, & diu a peffis ipfius insultu incolumis manfit; quamuis ex multiplici experientia in conuictis efflet, laxantia tunc propinata fortiora, noxas irreparabiles nocuiffe. *Amarities oris & vifcofitas falinae*, faepe improuifo, praefertim inter prandendum, vel post potum quemcunque calidiufcule hauffum, me prehendere solebat. Fortuito incidi in falem cryftallinum, qui in Moldaviae montofis effoditur, cuius fruftulum, inflinctu quodam peculiari, in ore diutius volutans, faluamque copiofiorem deglutiens & guftum & falinae lentorem, mox emendatum animaduerti; hinc euporiftum hoc, poftea femper mecum portauit, mihi ipfi & aliis medio hoc fimpliciffimo ex optato fuccurrens. Quando ob *subitaneas virium prostrationes*, *dolores capitis vertiginofos & defectiones animi*, prompta requirebatur medela, tunc nullum certe cordiacum, efficaciorẽ opẽm tulit, ac *spiritus nitri dulcis*. Animam quafi linquentem refocillauit, vires vitae labentes erigebat, dolores capitis vertiginofos egregie fuflulit, vel

vel ad minimum subleuauit, imo *fastidium ciborum & gustum deprauatum* corrigebat. Tantam celebritatem, medicamentum hoc Jassiae sibi conciliauit, vt permulti Praefecti militum, ex affectionibus denominatis male habentes, id a me auide & frequentissime expeterent, penumque meam breui exhaurirent fere. Guttas eius, XX. XL. ex vario vehiculo, plerumque aqua frigida, pro exigentia symptomatum aliquoties de die propinaui, tum quoque pro odoramento adhibui. Cum infuso theae calido, vel alio conueniente liquido, ad noctem sumtus, perspirationem, imo sudores, si dispositio favorabilis adest, non tamen ita efficaciter ac mixtura simplex, mouet. Liquor anodynus mineralis Hoffmanni, & aceta varia fortiora, vel cum herbis aromaticis parata, e. g. variae compositiones spiritus aceti Ehrenreichii, acetum prophylacticum, rosarum, sambuci, IV. furum &c. tanquam succedanea spiritus natri dulcis, tam in- quam externe in frequentissimo vsu erant. Haec melioris notae homines, assiduo odorari solebant, cum potu miscebant, tum faciem, manus & regiones glandularum iis frequenter abstergebant. Imo, quando infectio jam eousque processit, vt *glandulae intumescere* inciperent, tunc sudoribus elicitis, fomenta, ex acetis talibus, cum tertia parte spiritus vini camphorati, parata, scopo resolvente adhibebantur; noctu vero, emplastrum quoddam resoluens, e. g. de galbano, meliloti compositum &c. superimponebatur. Etiam ad resolutionem *macularum amplissimarum*, vna cum diaphoresi promota, iisdem fomentis semper felicissime vsus sum, & phlogoses, carbunculorum praecursores non semel dissipauit.

Methodus haec, postquam in principio per sudores curandi, vt antiquissima & innumeris obseruationibus probata, sic etiam ex mea experientia, corroborandam esse censeo. Nec parum boni exinde enaturum confido, si omnes in locis peste afflictis habitantes, in indicia infectionis attenti, de certitudine periculi imminenti, & facilitate liberationis, certiores facti, mediis hisce simplicissimis tempestiue vterentur.

Certe insignem tunc numerum mortalium, hac ratione seruari, & ipsam pestis extinctionem, accelerari posse, nullus dubito.

XVIII.

Periodus infectionis diutius perdurans, si nulla allata fuerit medela, in pestem lentam plerumque abit. Infectus hucusque febris expers, horroribus, vehementia & duratione in singulis valde discrepantibus, corripitur, quos excipit calor mediocris omnino, cum pulsu febrili, inaequali, ut plurimum debili, & saepe intermittente. Dolor capitis grauatius perpetuo affligit. Urinae crudae, turbulae sine sedimento; lingua inquinata madens; sitis fere nulla; abiectio animi; aluus in primis morbi diebus adstricta, cum inflatione hypochondriorum & borborygmis; abdomen vero tactu molle; nauseae, & vomitus saburrae aeruginoso-glutinosa, in primis morbi diebus, sed incertis interuallis redeunt; exanthemata, variae magnitudinis & coloris, in aliis citius, in reliquis tardius prorumpunt, non vero semper adsunt. Quae jam in periodo infectionis exoriebantur rudimenta bubonum & carbunculorum, in molem ampliorem, sed sine doloribus excessiuis sensim augentur, & noui in aliis locis superueniunt; qui si die quinto, sexto vel septimo suppurantur, salutem aegris afferunt. E contra, suppuratio haud insequens, & reliqua pessimi praesagii symptomata, utpote, debilitas summa, diarrhoea & delirium mite, certam

certam mortem, quae tamen interdum ultra decimum quantum diem differtur, indigitare solent.

Horrores. Vti in accessu febrium malignarum, sic quoque in hac pestis specie initium morbi fit per pandiculationes, oscitationes, horripilationes, imo haud raro tremores sat validos, qui tam quoad vehementiam quam durationem, in vnoquoque fere subiecto dissimiles sunt. Vidi, quos rigor per X. integras horas vexauit, dum in aliis vix vnicam perdurauerit. Quo diutius aegrotus in periodo infectionis versatus fuerit, eo vehementior & longior semper obseruabatur.

Calor vix in vlla alia febre tam mitis obuenit; imo saepe in progressu morbi, saltem quoad externam corporis superficiem, exulare videtur. Interea, ardor aestuans, quae sub axillis, non solum ab aegrotis, sed etiam adstantibus sentitur, clare ostendit, calorem internum sat intensum esse.

Pulsus inconstantia maxima hic obtinet, ita vt qui nuper plenus mollis & aequalis fuerit, brevi in valde exilem, digitis vix explorandum, & sic vice versa, mutatur. Plerumque febrilis, at non admodum celer, imo subinde naturalis fere, semper tamen debiliior respectu pestis acutae obseruatur. In haud paucis, a primis inde morbi diebus, intermissiones inordinate reuertentes, ictu arteriae vario numero deficiente, occurrunt.

Vires vitae. Debilitas & lassitudo quasi corporis, in ipso jam morbi initio communiter tanta esse solet, vt non nisi tremebundi & flexis genibus, insistere aut incedere valeant; imo prostratio haec virium successiue ingrauescens, omnium reliquorum symptomatum periculosissimum, & causa mortis proxima fit. Sed & hoc respectu, anomalias huius singulares, toties admirari licuit. Generalis locum tenens de Stoffeln, primis morbi diebus, multo debiliior fuit ac postea; nam septima ab insultu pestis lentae die, & quinque ante mortem horis, tantope-

re viribus pollebat, ut mandata ad Praefectos ei subordinatos, & relationem ad Polemarchum, lecto infidens, integra mentis acie & recte, ut solebat, scribae verbotenus dictare, & propria manu, quamvis iam tremebunda subsignare potuerit. Nunquam obliuiscar militis cuiusdam, in nosocomio pestilentiali Jassienfi, qui bubone crurali, carbunculo in antibrachio, & insuper maculis per totum corpus copiosissimis, ita ut tunicae quoque albugineae oculorum, quasi ex contusione grauiore, nigrescerent, deturpatus, nihilominus tanquam spectrum horrendum continuo obambulauit, & vix per diem in lecto contineri potuit, dum ex incisione bubonis, haemorrhagia lenta & aegrius compescenda, insequeretur. Post suppurationem bubonis & carbunculi inflauratam, perfecte conualuit, & exanthemata sensim euauerunt. Fuit etiam alius miles bubone crurali affectus, qui etsi feбри & reliquis symptomatibus, mitioribus tamen, obnoxius esset; attamen per totum morbi decursum, usque ad integram restitutionem sanitatis, lectum similiter non nisi de nocte petebat. Repentina illa virium tam mentis quam corporis recuperatio, de qua in experientia XIV. mentionem feci, huc quoque pertinet. E contra, exempla plusquam numerosa euicerunt, vires vitae sat constantes, etiam in iuuenibus robustissimis subito concidisse, dum ex errore fatali, venae sectio administrata, vel laxantia propinata fuerint. Caeterum prostratio virium semper in iis maior & praecocior obseruabatur, quibus, superficies externa corporis, sensu magis frigido quam calido, praedita fuit, dum reliqui, calorem externum saltem naturalem seruantes, & fortiores resisterunt, & bubones carbunculi que citius in suppurationem redigebantur.

Dolores capitis in peste lenta, non tam vehementes ac in acuta sunt, nec aegroti multum de iis conqueruntur; solummodo grauedinem, quasi plumbum capiti infusum esset, incusant.

Vrinae. In paucis, quorum lotia mihi obseruare contigit, nunquam urinam coctam, sed semper pallidiusculam sine sedimento, nec claram, sed turbidam & foetoris expertam vidi. Lin.

Lingua, quae jam in periodo infectionis inquinata fuit, nunc vna, cum morbo ingrauescente, de die in diem impurior fit, colore fordidè albescente, lutescente vel liuescente praedita; hoc tamen cum nota peculiari, quod semper madeat, non vero, ut in reliquis pestis speciebus saepe evenit, areseat.

Sitis fere nulla in peste lenta decumbentibus observatur, quod tanquam singulare, & in aliis febribus vix occurrens phaenomenon, considerandum est.

Abiectio animi, in peste laborantibus, rationes suas sat sufficientes habet, dum morbus malignissimus vires vitae subito frangit, & mors fere certa, foras pulsans, miseros omni spe priuat. De salute igitur sua desperantes, nec remediis uti, nec admonitionibus medentium auscultari volunt, unde maximum curationis obstaculum, sine quo multi forte servari possent, enascitur.

Aluus adstricta. Constantissima pestis sequela! Jam in periodo infectionis segnis fit alvus; quamprimum vero pestis ipsa invasit, obstrictio eius pertinax, in primis tribus quatuor vel quinque diebus aegrotos grauat, & si enematibus subducitur, excrementa viscosa, biliosa & copiosissima vix tamen foetentia, exonerantur.

Inflatio hypochondriorum &c. Hypochondria primum, mox regio ventriculi & totum abdomen insigniter eleuantur; tumor vero digitis cedens, mollis, eam abdominis inflationem refert, qualis ex retentis post partum lochiis saepe animaduertitur. Intumescencia tamen haec non in omnibus aequalis, & in quibusdam praesertim macilentis vix sensibilis est. Flatus incessanter murmurantes aegre protruduntur, & qui exeunt minime sonori, sed villiones sunt.

Nausea vomitum semper praecedit; at saepe vel ex idiosyncrasia particulari vel indole morbi huius mire variantis, nauseas, quamvis crebras & vomitiones vehementes, vomitus tamen sponte non subsequitur; quod semper prognosticum pessimum praebuit.

Vomitus. In quamplurimis post nauseas leuiores praegressas, vltro & sat libere procedit, dum alii, vti mox dictum fuit, etiam post reiteratos & violentos quasi conatus, stomachum, ab onere summe opprimente, haud liberare possunt. Vt plurimum secunda vel tertia morbi die, rarius antea vel post infestat. Interdum statis fere diei horis reuenit. Illuvies reiecta, respectu tam quantitatis quam qualitatis diuersissima esse solet. In multis tanta eius copia, singulis vicibus euomitur, vt omnem paene fidem superet, nec in aliis morbis, simile quid vquam obseruare detur; in reliquis minor quidem, semper tamen sat larga quantitas euacuatur. Saburra haec, plerumque lutescens colore lutescente interstincta, tenax, subinde spumans & quasi fermentans, (odorem nidorosum spargens) conspectui se praebet. Exonerata moles aggrauans, leuamen quidem miseris, sed breue affert; nam per plures paucioresue vices iterum accumulata, eadem via reijicienda erit. Post vomitum, amarities oris semper augetur, adeo vt multis intolerabilis fere fiat. In delirio constitutis, vel quibus diarrhoea jam superuenit, nunquam amplius obseruauit.

Exanthemata. Horum diuersae admodum species in peste lenta occurrunt. Communissima sunt, petechiae, quae iterum amplitudine, copia, colore & eruptionis terminis, immensum variant, ita vt nihil certi determinari possit. Plerumque paruae & discretae, non raro tamen hinc inde confluentes, latiores euadunt, & sugillationes quasi, sat amplas efformant, ex quibus saepe carbunculi sicci fiunt. Multi, non nisi maculis latioribus, paucis & solitariis insigniti sunt, dum in aliis copiosissimae, totam fere corporis superficiem, imo tunicas oculorum albugineas, nigredine fere generali, turpiter deformant. Coloribus quoque multum variantibus ludunt. In quamplurimis praesertim conclamatis liuidae vel atrae, in aliis vim morbi initiolem experientibus, nigredine dilutiore, quasi rubescente gaudent; in conualescentibus vero successiue rubrae & lutescentes factae, sensim disparent. Ratione ex-

ortus

ortus itidem discrepant exanthemata haec. Nam alia jam in periodo infectionis, praesertim solitaria, aegroto statum suum periculosum haud suspicante, erumpunt; reliqua una cum febre, plerumque vero, in morbo jam prouectiore, incertis temporibus, in conspectum prodeunt. Interdum etiam lenticularia, supra cutem eleuata, piperis granis similia, occurrunt. In ipso pestis exordio, dum locum quendam aggreditur, maxime vulgaria sunt, ita ut fere nullus sine his, & quidem saepe sine bubonibus vel carbunculis manifestis, emoriatur, & hoc ipso, ansam dubitandi minus expertis, praebeant. In vigore vero luis raro sola, sed cum bubonibus & carbunculis una existunt; in declinatione demum & fine eius rarissime comparent.

Bubones. Tumores hi, in glandulis externis maioribus potissimum, oriuntur; subinde tamen etiam in aliis partibus, ubi glandulas vix quaesieris, occurrunt. Omnium frequentissimus est bubo cruralis, unum, duo vel tres digitos transversos (nam situs valde variat) sub commissura inguinis, inter musculum rectum & adductores femoris, sub fascia lata, directe supra tractum, nervi & vasorum cruralium, positus. Crurales hosce, quoad frequentiam sequuntur subaxillares, tum parotides, submaxillares, ceruicales, inguinales, & mammales in sexu sequiori. In locis insolitis, uti cavitate poplitis, medio crure, & in viris prope mammam, sub margine inferiore musculi pectoralis maioris rarius observantur. Vt plurimum unus adest, saepe etiam & alter, imo plures successiue proveniunt. In pestifero quodam, bubonem cruralem & duos ceruicales insimul, vidi. Moles eorum diuersa admodum est. Subaxillares & ceruicales communiter oui gallinacei & ultra, crurales vero pugni circiter magnitudinem, nanciscuntur. Submaxillares & parotides multo vastiores, & mammales in foeminis vastissimi fiunt. Inguinales vero, & qui in regionibus insolitis prosiliunt, omnium minimi observantur. Qui pestem hanc lentam concomitantur, jam quoad rudimenta eorum, in periodo infectionis praesto erant, & vix multum dolent.

dolentes, mobiles, sine alteratione integumentorum communium, in eodem fere flatu, interdum sat diu perdurant. Post ingressum deum febris, dolere, eleuari, & partibus vicinis in consensum tractis, incrementum incipiunt; cute externa tunc rubescere, vibicibus quoque nonnunquam in circumferentiam sparsis. Si exteriora non petant, nec una cum cellulosa adiacente intumescant, & cutis colorem naturalem seruet, exitus morbi infausus expectandus erit. Post mortem vero, cutis hucusque quamuis immutata, in regione bubonis liuescit, vel maculis latis attrorubentibus insignitur. Crurales, inguinales & subaxillares, caeteris paribus, minus periculosi sunt; quin etiam parotidibus & cervicalibus affecti saepe e vadis emergunt; at quotquot submaxillaribus obnoxios videre mihi contigit, ob enormem intumescuntiam partium laryngi proximarum, & inde productam suffocationem, omnes e vita migrarunt. Horrendum sane aspectum, a tumore vastissimo deformes, oribus hiantibus & lingua exserta anxie anhelantes, praeberunt miseri. Pessimi quoque ominis, mammales in foeminis, ob eandem vastitatem tumoris esse solent. Qui insinul, vel post ingressum febris oriuntur, bubones, multo regularius intumescunt, inflammantur, & in suppurationem vertuntur, quam qui jam in periodo infectionis aderant. Signum quoque funestum est, si tumor etiam ex applicatione optimorum maturantium, vix eleuatur, sed cuticula tanquam a vesicatoriis discedit.

Carbunculi nihil aliud sunt, quam siderationes partiales cutis, & ei proximae cellulosae, a nigredine crustae emortuae sic nuncupati. Sphacelus hic a miasmate pestilenti productus, non eiusdem semper naturae est; sed in duas species ab experto oculo sat perspicue distinguendas, diuidi potest & debet; quae ratione exortus, decursus & exitus, quam maxime a se inuicem differunt, & quarum primam, carbunculum *humidum*, alteram *siccum* denominare liceat. Ille semper inflammationem praecursorem & comitem habet; hic vero sine illa prouenit, & cursum suum absoluit. Carbunculus humidus hoc modo procedit. Febre pestilentiali jam oborta, vel interdum simul cum ea, pars qualiscunque corporis, nunc maioris,

nunc

nunc minoris ambitus, ardere, dolere, rubescere & tumescere incipit (in aliis non nisi macula rubra, vix supra superficiem cutis prominens, conspicitur); non diu post, in medio tumoris, vna vel plures, haud procul a se invicem distantes pustulae, quasi capitula acuum maiuscula, altitudinem lineae raro superantes, pallidiusculae, & sanie turbida repletae, exsurgunt, quae post breve intervallum crepant; cutis vero subiecta liuescens & mox nigrescens, sphacelum jam factum indigitat. Nigrities haec, paulatim in omnes dimensiones, ulterius serpit, cum peripheria semper inflammata. Saepe ex carbunculo in variam directionem, praesertim ad tractum maiorum vasorum & tendinum, vibices sat insignes protenduntur. Pro ratione vehementiae morbi, constitutionis aegrotantis & loci affecti, variantis admodum incrementi, durationis & exitus est. Unica in eo salus posita est, ut pars emortua, vel naturae vel artis beneficio, a sana, exorta optabili suppuratione, tempestive separetur, & hoc ipso ulteriori mali progressui limites ponantur; alias, mors inevitabilis nunc citius, nunc tardius insequitur. Carbunculus siccus e contra, sine ullis inflammationis indiciis, e maculis latioribus confluentibus enascitur, quae saepe jam ante febrem, in periodo infectionis aderant; hac vero jam accensa, cutis nigerrima facta, arescit, corrugatur, & eodem modo ac humidus vicina depascitur, excepto rubore marginis, qui fere nullus est. Periculosissimus est, & vix multi eo affecti ex naufragio vitae emergunt, dum ex humido, praeprimis medela conuenienti adhibita, maxima aegrotorum pars conualefcit, nisi in partibus nobilioribus e. g. facie, collo, spina dorsi, locatus fuerit, vel in aliis regionibus multa cellulosa turgentibus, molem vastissimam adeptus sit; aegrotis tunc a suppuratione excessiva exhaustis & communiter succumbentibus. Crusta carbunculorum, a cute quasi ambusta, & proxime ei subiecta cellulosa quasi callosa facta, constans, tantae duritiei est, ut dum scarificatur, vix scalpello acutissimo, nisi fortiore manu impacta, cedat, & solutione e viuis partibus corporis in toto ambitu stabilita, notabili-

ter sese contrahit, adeo ut spatium sat amplum circumcirca relinquat. Massa haec sphacelata, quia in fundo fibris plurimis sanae cellulosae adhaeret, sponte sua non nisi sero excidit. Sola integumenta communia, cutis nempe cum cellulosa, siderantur; muscoli vero vicini vel substrati, post exemptionem massae einortuae, semper colore rubicundo, flatum suum illibatum ostendunt; nec ossa, nervos, vel vasa maiora affecta, nunquam vidi. Qui in extremitatibus tam superioribus quam inferioribus oboriebantur carbunculi humidi, medicationi prae reliquis melius obtemperarunt, & suppuratione plerumque sine difficultate, procurata, aegroti illico e periculo mortis tuti evaserunt; etiamsi quoque bubo alicubi adesset, qui tunc itidem in maturationem properare solebat. Nonnunquam carbunculus humidus bubonibus implantatur, praecipue cruralibus & parotidibus, faustoque ut plurimum euentu, suppurationem accelerat. In initio & vigore pestis, carbunculi sicci crebrius, ut furore eius remittente, & vi miasinatis jam fracta, ut plurimum humidi prorumpere solent. In peste lenta decumbentibus, aut soli carbunculi adsunt, aut una cum bubonibus, imo & maculis insimul coexistunt. Numerus eorum in singulis subiectis varius est; nam quamet si maximam quoad partem solitarii obseruentur; non raro tamen etiam plures, in diuersis corporis regionibus, unus post alium prosiliunt; vel si non procul a se inuicem in initio diffusi fuerint, in unicum confluunt. Vtrum in vigore pestis, bubones semper carbunculis quoad frequentiam praeualeant, vix definiam; in peste tamen Jassien si, bubonibus solis affectorum, semper maior erat numerus. Notatu dignum est, tam carbunculos ipsos, quam ulcera post eos relicta, utcumque pure & sanie scateant, nullum tamen foetorem singularem spirare, praeter eum, qui in omnibus ulceribus amplioribus, corporibusque caeterum sanis, sentitur, & consolidationem omni expectatione citiorem admittere, dummodo omnia rite procedant; quod etiam de bubonibus valet. Carbunculus siccus, cum sphacelo senili, & cum eo, qui ex longiori decubitu,

tu, vel applicatione externa corrosiuorum, produci solet, maximam habet similitudinem.

Debilitas summa. Quae jam in initio morbi, in multis immutatae erant vires vitae, de die in diem eousque franguntur, ut stupore affecti, immobiles paene fiant aegroti; & quod mireris, nonnunquam per plures dies consecutiuos in eodem fere statu permanent, donec mors placida vitae languenti, finem imponat.

Diarrhoea. Qui quintum vel sextum morbi diem, sine mutatione in melius superuiuum pestiferi, loco segnitiei vel obstructionis alui hucusque perdurantis, nunc frequenti, & ad mortem usque continuato eius fluxu, corripuntur. De torminibus dolorificis vix conqueruntur, sed excrementa in initio semiliquida & biliosa, sine molesta sensatione excernunt, quae in progressu morbi serosa facta, jam inuoluntarie fluunt, non vero multum vel insolitum foetorem spargunt. Diarrhoea haec in nonnullis, usque ad XIV. diem protelatur, & cum illa castrensi habituali, in copiis tam familiari quam funesta, apprime conuenit, & non nisi quoad celeritatem decursus & quasdam proprias circumstantias differt. Cutis externa, praeprimis extremitatum superiorum, arida, corrugata & sordida fit, pedesque oedemate afficiuntur. Bubones hucusque elevati, paulatim subsident, & nullam spem maturationis futurae relinquunt. Carbunculi itidem longe lateque vicina depascuntur, natura jam infirmata, ad limites per suppurationem stabiliendas, inefficaci facta. Calor febrilis fere exstinguitur, & pulsus quousque percipi potest celer quamuis valde exilis permanet.

Delirium in peste lenta, non nisi morbo jam adulto superuenit; interdum paucis tantum horis finem vitae antevertit. Quod vehemens aut furiosum fuerit, nunquam animaduerti.

XIX.

In hac pestis specie perniciosissima & aegre medicabili, ex multis remediis tentatis, prae reliquis profuisse visa sunt: salia media & analeptica, in principio, quantitate conueniente exhibita; in prouectiore vero morbo, roborantia & adstringentia. Praeprimis, suppuratio bubonum & carbunculorum, tanquam crisis vnica salutaris, omni cura studioque adfectabatur.

Quamprimum pestiferus, e periodo infectionis diuturniori, in pestem hanc lentam prouolutus fuerit, tunc nulla amplius vtilitas, a sudoriferis hucusque tam proficuis, expectanda erit. De praeclara eorum in leniori insultu efficacia, jam primis aduentus mei in Jassiam diebus, experimentis tam in me ipso, quam aliis captis, certior factus, non semel eorum prouocationem e iam in hoc statu experiri volui, ast semper irritum cum euentu. Nonnullis in prima inuasionem febris, imo in rigore ipso adhuc constitutis, largas doses Mixturae simplicis propinaui, & expectatione frustrata, post aliquot horas reiteaui; nunquam vero sudores salutes elicere potui, quin conditio aegrotantium, quoad vires sensibilibiter inde labantes, & anxietates insequentes, vt ingenue fatear, in peius ruebat. Quamobrem mutata sententia, de alia methodo serio cogitaui. Sciscitanti mihi, an, & quaedam medicamenta, in peste hac lenta, malignarum aemula, saltem quodammodo conducentia obseruarent Chirurghi, qui jam per plures menses ingentem numerum pestiferorum curauerant, retulerunt, ex omnibus remediis ab iis tentatis, salia media, in initio largius exhibita, prae reliquis magis vtilia animaduersa fuisse. Eandem & ego viam ingressus, omnibus, quotquot tempestiue curare licuit, varia salia media, praeprimis vero tartarum solubilem, de cuius in febribus malignis efficacia praepollente, aliunde con-

victus

victus fui, pro dosi drachmam semis ad scrupulos duos, quous bi- aut trihorio, non sine fructu conspicuo exhibui, quousque alius solutior, diarrhoeam hinc maxime pertimescendam praenuncians, ab eorum usu desistendum, vel saltem parcius dispensanda esse, moneret. Nitrosa certe minus proficua videbantur, quod, inter reliqua, exemplo Generalis locum tenentis de Stoffeln clare apparuit, qui proprio consilio, pulverem antispasmodicum Stahl's, in quo unicam fiduciam posuerat, assidue sumens, omnibus in peius ruentibus, diem suum obiit.

Vt vires vitae, quod caput rei erat, suffulcirentur, a primo demum exordio, per totum decursum morbi, varia, quae prostabant, in usum trahebantur media cardiaca & refocillantia; ex quorum censu, spiritus nitri dulcis, quem jam supra laudavi, & liquor anodynus mineralis Hoffmanni, parua dosi & saepius de aqua pura, propinati, imprimis sese commendabant. Pro olfactu aceta fortiora, spiritus nitri dulcis & pro re nata fortiora excitantia, e. g. spiritus salis ammoniaci volatilis, haud perperam, naribus frequenter admovebantur. Potus ordinarius, ex infuso tenuiore panis secalini biscocti, communiter constabat; & jussula carniū recentium, a pinguedine depurata, quibus iis uti datum fuit, quoad vires restaurandas maximum emolumentum attulerunt. Nec epithemata, scrobiculo cordis, capiti & carpi frigide admouenda, quae plerumque ex mica panis secalini linteo obvoluta, & aceto, aromatibus, vel spiritu quodam fragrantiori conspersa, conficiebantur, quantum ob tot impedimenta licuit, neglecta fuerunt.

Hisce mediis resolventibus & analeptis, evidentissimo cum successu, usum spiritus vitrioli, per totum morbi decursum, adiungere solebam. Quantitatem nempe eius sufficientem, vehiculo conuenienti, uti decocto hordei tenui, infuso panis biscocti, vel aquae fontanae confusae, donec acor mediocris, haud tamen dentes corrodens sentiretur, instillandam, huiusque liquidi, cyathum vnum vel alterum, per intervalla frigidiuscule hauriendum, ordinavi. Manifesto, nauseae & vomitus,

mitus, dolores capitis, gustus oris deprauatus, & reliqua ventriculi affecti indicia remissiora fiebant; diarrhoea & delirium praeuertebantur; vires emendabantur, maturatioque bubonum & carbunculorum promovebatur. Sed, sine indignatione nunquam mihi recordari licet, copiam medicamenti huius praestantissimi, in tanta frequentia pestiferorum, ita demum defuisse, ut miseris, medicationem praestolantibus, quomodo amplius rite succurrerem, vix animum subiret. De succedaneis itaque, quantum fieri potuit appropriatis, ex necessitate cogitans, loco spiritus vitrioli, solutionem vitrioli de cypro, ad eundem acoris gradum potulentis admixtam, adhibui; nec eventus in totum vota fallebat. Nam quamplurimi, eadem fere, ac ex spiritu vitrioli, emolumenta percipiebant, multumque generalior remedii huius usus euasisset, nisi plerique aegrotantium, potum talem, ut parum solutione vitrioli impraegnatum, ob stipticum eius gustum, & gulae quasi strangulationem (uti querulari amabant), pertinaciter auersarentur, & non nisi coacti biberent.

Quia vires vitae analepticeis mox descriptis, vix semper erectae seruari potuerunt; e contra calor externus, jam in primis morbi diebus decrescens; nulla in bubonibus & carbunculis suppurationis successurae signa exstantia; diarrhoea incipiens, & languor hinc productus periculosissimus, roborantia exquisitissimae virtutis poscerent: multa sane, tam a me, quam ab aliis experiebantur remedia roborantia, quorum tunc copia erat, & quae in aliis circumstantiis, non sine successu in usum trahuntur, e. g. radix serpentariae virginianae, contrayeruae, cortex Cascarillae, extracta varia amara &c. sed efficaciam insigniorem a nullo horum (quamvis omni effectu intentato haud frustrarentur), observare potui. Ipse cortex peruvianus, etiam sat copiose datus, nihil singulare praestitit. Extractum myrrhae aquosum reliqua antecellere videbatur.

Dum

Dum itaque in morbo prouectiore, diarrhoea, & ab illa producta debilitas summa, remediis hucusque indicatis minime cederet, omnis spes, in unico tantum spiritu vitrioli collocabatur, qui non solum, modo praedicto, & quidem nunc copiosius porrigebatur, sed etiam enemata ex iisdem potulentis cum eo impraegnatis saepiuscule iniiciebantur, & non sine laetitia animi, quosdam jam jam conclamatos (carbunculis & bubonibus paullatim in suppurationem tendentibus), quasi reuiuixisse, vidi.

Ab epispasticis, quamuis fortibus & vesicatoriis applicatis, nulum emolumentum animaduersum fuit. E contra, crusta a vesicatoriis producta sphacelosa, aridissima, & nullo modo separabilis, in carbunculum siccum, cita insequente morte, mutabatur.

Etiam vomitoria, in aliis pestis speciebus saepe necessaria, aut saltem vix nocentia, si serius, secundo nempe vel tertio morbi die exhiberentur, tantum abest, vt profuerint, quin semper debilitatem, & reliqua symptomata, infausto cum euentu, exasperarent.

Vti indicatio principalis & scopus fere vnicus medentis, in eo consistere debet, vt suppuratio bubonum & carbunculorum, eorumque consolidatio (nam resolutio bubonum aut alia crisis hic locum non habet), quantocyus obtineatur: nunc, quae & quali successu administrata fuerint media externa, & reliqua encheiresis chirurgica, succincte explananda erunt.

Quando bubo, jam primis morbi diebus, sine interruptione crescebat, rubebat, & circumiacentem cellulosam in tumorem aequalem eleuabat; reliquusque aegroti status quoad vires tolerabilis fuit: tunc remedia externa emollientia & oleosa sufficiebant, effectumque speratum produxerunt. Huuc in finem, fomenta ex speciebus emollientibus addito lacte parata, & pannis laneis tepide admota; cataplasmata ex mica panis triticei, vel farina lini, fagopyri, fecalis &c. superaddito tantillo

tantillo olei lini vel butyri, itidem cum lacte cocta, & de nocte, emplastrum in liloti simplex superimpositum, indicationi huic faciliori, perbelle satisfecerunt, ita ut quarto vel quinto morbi die, interdum quoque serius, fluctuatio sensibilis, incisionem instituendam esse indigarent, vel ruptura sponte fieret, postea plerumque dilatanda. Si vero, bubonis germen vix multum intumesceret, nec cum vicina cellulosa confunderetur, sed mobilis permaneret, cutisque externa colorem naturalem seruaret: tum validiora jam maturantia, stimulo conueniente praedita, quamuis ancipiti euentu, experiebantur. Cataplasinata ex fermento panis, additis pro re nata, melle, gummatibus ferulaceis, cepis assitis, sapone, seminibus sinapi & erucae & sic porro, per diem saepius mutabantur; nocte vero, emplastrum diachylon cum gummatibus, vel de galbano, superimponebatur. Fuerunt quoque, tam Jassiae, quam Moscuæ, qui cataplasinatis talibus cantharides miscebant; sed irritum, quantum mihi notum est, cum successu; nam cuticula detracta, crusta sphacelosa, carbunculi sicci aemula, breui producebatur, suppuratione bubonis neutiquam insequente. Melius omnino negotium, cum remedio domestico, in Russia vndique vsuali, pasta nimirum, ex farina tritici vel secalis, cum sufficiente quantitate mellis, in formam emplastri subacta, & bubonibus saltem semel de die applicata, successit; maturationem, si quae consequenda, promptissime prouocans. Audiui nonnullos, cataplasmate ex halecibus contusis, vel per se, vel cum fermento panis commixto, in eundem finem prospere usos fuisse. Quamprimum fluctuatio vel tantilla, in quacunque tumoris regione persentiebatur, incisio, quantum fieri potuit, larga, in parte emollita protuberante, sine mora instituebatur; quia alias a tabo resorpto, noxae grauiore metuendae erant. Plerumque, ex vulnere recente, praeter maiorem minoremue puris copiam, sanguis dilutior, interdum sat copiose exsillat, in multis difficile sistendus. Parenchyma bubonis albidum,

dum, duriusculum, & quasi scirrhosum *), illico, si liceret, totum quantum, caute tamen remouebatur; si vero plurimis adhuc fibrillis cellulosa vicinae pertinacius annexa cerneretur, consultius judicabatur, ablata portione jam dum libera, residuas relinquere, donec suppuratio uberior, nexum paulatim dissolueret, & reliquias in quavis deligatione, sine multa vi, sensim auferre permetteret. Nam bubones facile omnes, nervis & vasis maioribus insident, imo cum illis saepe coalescunt, quae itaque scalpello, etiam a manu exercitato, facile laedi possent. Hanc ob causam cataplasmata & emplastra emollientia, usque ad perfectam mundificationem continuabantur. Vlcus vero jam purum factum, methodo solita, sarcoticis & balsamicis, e. g. Unguento Arcaeï, basiliconis & digestivo rite tractatum, consolidationem sine difficultate admittere solebat. Haud raro ulcera talia callosa & fistulosa euadebant, quando ob neglectas incisiones sufficientes, substantia glandulae, ex apertura spontanea minori, exitum frustra emolliens, tanquam corpus extraneum, inibi diutius resisteret; quo in casu per dilatationes eximendum, & reliqua curatio subsidiis chirurgicis sat notis absolunda erat. In multis, qui ope chirurgica genuina, in totum caruerunt, ulcera cacoëthia, & fistulae aegre medicabiles, remanserunt. Praematurae incisiones, in bubonibus nondum maturatis institutae, valde perniciosae inuentae fuerunt; nam loco suppuracionis speratae, stillicidium sanguinis & demum saniei subinde copiosissimum & difficile reprimendum insequabatur; labia vulnerum, una cum partibus vicinis indurescebant, febrisque pestilentialis inualefcens, aegrotum ut plurimum jugulauit.

Cura-

*) Massa haec vniformis, a laciniis & sinuositatibus inaequalis & quasi erosa, in qua dissecta, glandulam ipsam frustra quaesui, steatomati duriori, vel praeparatis anatomicis adipolis, in spiritu vini diu maceratis, comparari potest, & nunquam in tabum vniforme deliquescit, sed suppuratio ipsa in cellulosa circumjacente, vnice peragitur. In ulcere diutius relicta, a pure alluente sensim mollescit, & quasi lacera fit.

Curatio carbunculorum nascentium & adulatorum diuersa omnino fuit. Inflammatio, carbunculi humidi ut plurimum praecursor, propinato in ipso pestis exordio fudorifero, post extinctionem febris, aut perfecte resoluebatur, aut in abscessum leuidensem, facili negotio persanandum, transit; nec praeter fomentationes ex aceto fortiori, aliis remediis indigebat. Si vero grauior facta fuerit, & vibices longius excurrentes spargeret, etiam saturnina, e. g. aqua vegeto-mineralis Goulardi, emplastrum album coctum &c. in subsidium vocabantur. Quando jam pustulae propullularunt, forfice rescindebantur, & sanie absterfa, scarificationes superficiales instituebantur, & vlcusculum vnguento digestiuo, usque ad depurationem plenariam, tandemque epuloticis deligabatur. Carbunculus vero consummatus, iam seueriorem omnino tractationem exposulauit, quae methodo sequente *), feliciter admodum, saltem in humidis, peragebatur. Circumferentia partis emortuae, quamprimum fieri potuit, usque ad viuam carnem, crebris & sat profundis scarificationibus, mediante scalpello incidebantur, & plumoso pennae extremo, in aquam fortem vel butyrum antimonii intincto, per totum ambitum humectabatur, cauendo tamen, ne partes vicinae sanae afficerentur. Prima deligatio plumaceolis ficcis; reliquae vero, post quasque XII. horas, vnguento digestiuo, ex admixtione salis ammoniaci & pul-

veris

*) Methodus haec antiqua, & primo intuitu crudelis, multis sane non placet. At pace eorum, experientia certa fretus, asseuerare ausim, eam vix dolorificam, & pro ratione circumstantiarum, medelam citissimam exposcentium, necessariam esse. Ex observationibus & experimentis infra suppeditandis, patebit, superficiem corporis, & consequenter cutem ipsam, alias tam exquisito sensu praeditam, in proveciori peste, insensibilem fere fieri. Acrimonia vero butyri antimonii vel aquae fortis, in partes viuas vicinas eo fine diffunditur, ut ex stimulo hoc fortiori, inflammatio & suppuratio, quae nunquam in parte emortua locum habere potest, in regione carbunculum ambiente, eo certius & citius excitetur. Sic, in praxi mea, ad exfoliationem ossium cariosorum obtinendam, prae applicatione crebra lapidis infernalis, praeprimis in ossibus spongiosis, nihil utilius mihi visum fuit.

veris myrrhae acutiori reddito, largiusque, praesertim ad margines applicato, caeterum more solito, instituebantur. Post unam alteramve talem deligationem, nisi omnia jam conclamata essent, tumor carbunculum circumplectens, subsidere; crusta vero sphacelosa sese contrahere, corrugari, & vicina hucusque depascens, jam ab illis separari, & solutione continua circumcirca effecta, progressui ulteriori, limites poni, incepit. Puris indiciis e uestigio apparentibus, febris, cum omni malorum ceterua, illico, sine alia crisi manifesta exulavit, & aegrotus saltem hac vice, a periculo mortis eripiebatur. Nec ab resitante, quamvis etiam per plures dies, massa siderata *), & insulae instar, cellulosa substratae adhaerente, aliquid mali metuendum erat; attamen, quanto cyus licuit, in integrum, vel frustulatim rescindebatur, oborta suppuratione etiam sponte decidens. Ulcus, haud raro amplissimum, pus optimaе notae fundens, nullo foetore pollutum, methodo vulgari, vix difficulter, imo plerumque opinione citius, persanabatur. Fuerunt tamen, qui ex suppuratione enormi, praeprimis quando carbunculus, in partibus multa pinguedine refertis, uti, abdomine, natibus, mammis &c. longius diuagatus fuerit, contabescens, & febre demum hectica irretiti, diem obierunt supremum. Carbunculis siccis affecti, quamvis eodem modo tractarentur, rarius tamen percurabantur, quia suppuratio, plerumque ob naturae jam labescentis inertiam, vix ac ne vix quidem assequenda erat. Hoc interea pro solatio erat, quod non tam frequenter occurrerent.

*) Carbunculus omnis perfectus, ex crusta nigra arida, & subiacente parenchymate sordide albescēte & duriusculo, in quod tunica adiposa mutata fuit, constat, & cum ea mole, quae bubonum substantias format, conuenit.

XX.

Pestem acutam periodus infectionis breuior praecedit, & saepe sine manifestis eius incidiis, recte valentes quasi improvisò adortur. Symptomata hoc fere ordine se inuicem subsequuntur. Deprauatio gustus & salivae; dolor capitis acutus; rubor oculorum & faciei; lingua valde impura, nonnunquam arescens; horripilationes; calor sat validus; pulsus multo plenior fortior & celerior quam in peste lenta, sitis quoque maior & vrina saturatior; alvus obstructa; bubones & carbunculi breui post ingressum febris, vel insimul cum ea prodeunt; etiam alii successiue proueniunt; vomitus copiosus, primis diebus saepe rediens; delirium ut plurimum mite. In quibus a primo usque ad quartum morbi diem bubones resoluuntur, vel uti etiam carbunculi suppurantur, restitutio in integrum consequitur. Aliter vero se res habet, si suppuratio retardat; bubones & carbunculi incremento ingenti augentur; delirium perstat; vires vitae vna cum pulsu labuntur, & demum haemorrhagiae variae & excreationes pituitosae oboriuntur. Post mortem tertio, quarto vel quinto die insequentem, saepe exanthemata in corpore adhuc calente prorumpunt; cadauera vero ipsa insolite pallida, tumidiuscula, flexilia & foetoris expertia obseruantur.

Periodus infectionis per sua signa, nempe, dolores fugitiuos lancinantes, amaritiem oris, spurcitiem linguae, viscositatem salivae, intumescentiam glandulae cuiusdam, lassitudinem corporis & sic porro, febris

febris ipsius aggressum, paucis plerumque horis, vix toto nycthemero, an euertere solet; hoc tamen cum discrimine, quod affectiones hae nunc multo grauiiores, quam ante pestem lentam impendant, & augmentum celerrimum sine interruptione capiant, praefertim,

Dolores capitis jam multum acutiores, quam in periodo infectionis ante pestem lentam infestantes, etiam rudissimam plebem iusto metu conturbant, & de instante periculo monent. Omnium primum est symptoma, de quo infecti quasi inuiti conqueruntur; de reliquis utpote leuioribus vix verba facientes. In regione sinuum frontaliū, & orbitalium oculi initium sumunt, vnde per latera capitis vsque ad occiput, & sensim per totum caput diffunduntur; ita tamen, ut in anterioribus partibus semper praeualeant. Arteriae temporales eleuantur, & pulsus eorum conspicuus fit. Ob maximam cum iis similitudinem, qui a vaporibus carbonum producantur, miseri infecti, ne a consortio reliquorum excluduntur, & ipsi spe quamuis fallaci frustrentur, tam sibi quam aliis imponere student, se hac tantum ex causa male habere, omnesque occasiones, quibus igni appropinquauerint, huc ingeniose trahere solent. Alii crapulam accusant; fueruntque non pauci, qui in primo hoc initio, per sudorifera perfecte restituti, se minime infectos fuisse postea clamitarunt.

Rubor oculorum. Signum hoc vulgi pathognomonicum nuncupari potest; nam qui vnicum saltem infectum attente adspexerit, jam postea ex aspectu solo, in diagnosi huius pestis speciei, vix hallucinetur, quin etiam maxime dissimulantes detegere, & falsi conuincere potest. Oculi nempe insolite prominentes, venis iusto copiosioribus in tunica albuginea sanguine turgescuntibus insigniti, hinc rubore praeternaturali affecti, suspicionem mali deplorabilis haud fallacem incutiunt. Praeter morem humidi & subinde lacrymantes, radios quasi scintillantes, & ferocitatis nota imbutos, spargunt. In vltiori vero morbi progressu, vi-

ribus vitae sensim fractis, subsident, rubor paulatim exulat, & in conclamatis caliginosi, & quasi pellicula obducti conspiciuntur.

Lingua a viscositate albida, lutea vel fusca, eam undique praefertim in media & posteriore parte copiose obsidente, inquinata, communiter madet; interdum vero in iis, qui maiori febris & caloris gradu tenentur, etiam arida fit. Ab initio demum morbi intumescit, & quoad molem sensibilibiter augetur.

Horripilationes iis persimiles, quae febrem quamcunque mitiorem catarrhalis generis, praecedere solent, nunquam tam vehementes & in longum protractae ac in peste lenta observantur; ita ut hoc solum indicio, statim in primo accessu, pestis insecuturae species, determinari possit. Communiter horripilationes leuiore, & vexationes dolorificae partiales, praeludium morbi periculosissimi ludunt. Fuerunt, qui nec minimam frigoris sensationem ante calorem se habuisse asseuerarunt. E contra,

Calor febrilis, quamuis in singulis subiectis valde varians, respectu tamen pestis lentae multum ardentior in primis diebus, ea fere ratione, ac in febribus catarrhalibus, plerumque usque ad finem morbi continuare solet. Hinc & reliqua febris attributa, uti

Pulsus celerior fortior & plenior, *sitis* maior, & *urina* saturatior, quam in praecedente specie, cum iis, quae in febre acuta continua obtinent, comparari possent, nisi inconstantia luis huius summa, anomalias vix describendas produciens, nil certi statuendum suaderet.

Obstructio alui etiam hic adest, & tanquam symptoma pestis proprium, vel ex natura eius fluens, considerata venit.

Vomitus, post praecedentes nauseas & vomitiones plerumque non admodum graues, imo saepius fere nullas, facilius omnino & citius, quam in peste lenta, primo nempe & secundo morbi die, procedere solet. Saburra similis quoque consistentiae ac coloris, multo tamen copiosius & frequentius reiecitur.

Delirium

Delirium plerumque vehementius quidem ac in peste lenta, rarissime vero furiosum occurrit. Pestiferi nempe mente conturbati, vel tanquam soporosi, immobiles fere jacent, vel si vigilant, tunc, inquieta manuum jactatio, & nixus se erigendi, quasi e lecto aufugere vellent, eos continuo occupat. Assidue garriunt, sed ob linguae intumescentiam, ac si temulenti essent, balbutiunt, nec quae effutiunt recte intelligi possunt. Saliva viscosa os implet, & ex eo, pituitae instar tenuis & ductilis plerumque propendit. Iam secundo & tertio die incipit delirium hoc, & haud interrupte continuare solet, donec aut natura victrix, aut mors febris finem imposuerit.

Quae in historia bubonum & carbunculorum supra exper. XVIII. tradita, recensui epigenomena eorum generaliora, tanquam in reliquas pestis species quadrantia, hic loci repetere supersedeo. Sufficit, ut quae huic acutae propria sunt, nunc succincte explanem.

Bubones plerumque vna cum febre, aut paulo antea profiliunt; rarius etiam postea vnus alterue superuenit: communissime vnicus, & quidem jam ab initio adest. Si diaphnoë vel sudor salutaris primo jam morbi die, vel ipsius naturae beneficio, (quod tamen perraro accidit) aut per media appropriata, prouocatus fuerit; tunc bubo enascens perfecte resolvitur, & paucis diebus, subinde vero serius, sine vlllo tamen incommodo derelicto, sensim euanescit. Saepe, eodem tempore stillicidium ex pene, materiae albae, viscidae, lymphaticae, puri analogae, absque doloribus, prout in gonorrhoea benigna, post aliquot dies, nulla adhibita medela, desinens, obseruatum fuit. Etiam quando morbus protrahitur, melius omnino eleuantur, & cum vicina cellulosa coalescunt, quam in peste lenta, hinc & maturatio facilius quidem procedit; ob incrementum vero subitum & subinde maximum, symptomatibus exasperatis, eo ipso periculosissimi fiunt.

Carbunculi utplurimum humidi, in hac pestis specie occurrunt. Non solum in initio febris oriuntur, sed etiam non raro, diebus infrequenti-

quentibus, alii carbunculi superueniunt. Quamprimum febris, per sudorifera sine mora exhibita, funditus sublata fuerit, rudimentum carbunculi inflammatum dissipatur; interdum (vti in me ipso accidit), humor purulentus quasi, & ei quem mox descripsi simillimus, sub vesicula grandiori derepente oborta, colligitur, & euacuatione per incisionem facta, fundus cutis ruberrimus & minime fideratus, post suppurationem leuiorem, sanationem facile admittit. Si vero altiores figerit radices inflammatio, vel pars quaedam jam jam emortua fuerit, tunc suppuratio quantocyus prouocanda, finem optatum largitur. Vti bubones sic etiam carbunculi in peste acuta, celerrima incrementa capere solent. Caeterum hi multo faciliores curatu sunt, quam qui in peste lenta proueniunt carbunculi humidi.

Quia pestis haec acuta, multo celeriore decursum habet, quam lenta, pessimi certe omnis est, si bubones & carbunculi, ante quintum morbi diem, in suppurationem vix abeant; e contra perpetuum augmentum capiant, & symptomata reliqua exasperentur; febre vero remissione facta, & viribus vitae jam deficientibus, noua, lethali fere semper cum prognostico oboriantur, vti

Haemorrhagiae. Accidit, quamuis rarissime, vt sanguinis e naribus, in primis morbi diebus, moderata euacuatio, praesertim in plethoricis, febrem mitigando, critica quasi euaserit; in aliis vero & plerisque minime salutaris, imo mortis causa proxima fuit. Vidi tamen aegrotum, bubone crurali, & maculis copiosissimis nigerrimis insignitum, cui stillicidium sanguinis lentum e naribus, quinto morbi die superueniens, sanguine valde dissoluto & pallescente, per integrum nyctis merum, haud interrupte guttatim effluente, in salutem cessit. Alii, ob haemorrhagiam, post praematuram incisionem bubonum, ex vasis cutis minoribus obortam, & nullo modo compescendam, diem obierunt supremum. Qui sanguinem multum spumescens, cum pituita copiosa permixtum excrearunt, quamuis alias adhuc viribus constarent,

&

& minime periculosi viderentur, breui pòst & inopinato fere, animam efflarunt. In sexu sequiore, multo frequentiores & saepissime lethales tunc inflabant haemorrhagiae. Nam, persaepe menstrua etiam ante terminum, in infectis cum impetu prorumpentia, prostrationem subitam virium, ipsamque mortem accelerarunt. Grauidae peste correptae, semper, quantum mihi innotuit, abortum patiebantur, & ex lochiis copiosissime profluentibus cito perierunt; quod etiam in iusto termino parturientibus, plerumque euenit.

Exanthemata. Vti in peste lenta, nunc citius nunc serius prorumpunt, saepe penitus desunt. Singulare quoque phaenomenon nuncupari potest, quod non raro, maculae variae magnitudinis, atrorubescences vel fuscae immediate post mortem, & nonnunquam sat copiose, in variis corporis regionibus, tanquam stellae in sereno crepusculo, vna post aliam exoriantur; quamuis per totum morbi decursum, vix ac ne vix quidem visae fuerint.

In cadaueribus hoc quoque notabile fuit, quod corpora peste acuta defunctorum, non tantum solito pallidiora & quasi exsanguia, sed etiam mollia & flaccida, minime vero, vti post alios morbos acutos, rigida obseruentur; nec putredinis insequentis indicia exstabant. Vidi toties cadauera in media aestate, ob defectum rhedarum & vespillonum, per plures dies inhumata, nullam tamen mephitidem spargentia; nec profluxus ichorosus ex ore & naribus, vel intumescencia abdominis, tanquam phaenomena, post febres malignas, in demortuis saepe obuia, a me animaduersa fuerunt.

XXI.

Pestis acuta incipiens, regimine & remediis sudoriferis tempestiue in usum vocatis, perfecte curabatur; resolutione vel suppuratione bubonum & carbunculorum postmodum

ex voto succedente. Seriore vero die, locum non invenerunt, sed, emetica, salina, roborantia & adstringentia, eidentissimo, in multis, successu, exhibebantur, & suppuratio bubonum carbunculorumque, summo studio annitebatur. Nonnunquam, in bubonibus & carbunculis, periculose grandescantibus, etiam repercutientibus uti, necesse fuit.

Quantaef efficaciae, sudores regimine & medicamentis elicti, in periodo infectionis, quamvis longius protracta fuerint, jam supra, (exper. XVII.) sat clare, ni fallor, exemplis indubitatis, probavi; hinc mirum esse non potest, quod, in breviori illa, quae hanc pestis speciem praecedere solet, (nam subinde periodo infectionis caret) & ob naturae, nondum tam infirmatae energiam, eosdem laudabiles effectus, & quidem faciliori negotio, producant. Nec in hoc solum termino substitit salutaris eorum usus, sed febre jam accensa, post plurimas adhuc horas, miseris pestiferis, spes restitutionis plenariae & citissimae, per methodum sudatoriam obtinendae, haud dubia supererat, dummodo exiguo hoc, & maximi momenti temporis spatio, iis rite succurreretur. Quousque vero, periodus haec sese extendat, praecise determinare non licuit; nam pro ratione circumstantiarum valde variantium, nunc paucis post invasionem febris horis, nunc toto nycthemero transacto, sudorifera cum euphoria propinari, reiterari, & saltem sine noxae periculo tentari poterant. Commodissimum certe & appropriatum, diaphoresin excitandi tempus, exordium ipsius morbi erat, siue cum, vel sine febre adhuc sese manifestaverit, & quo propius origini, sudorifera exhibebantur, eo citius & certius, restauratio sanitatis consequebatur. Communiter usus eorum inutilis observabatur, quando rubor faciei & oculorum jam disparuerit, & vomitus instaret. Nihilominus contigit mihi, Subofficalem juvenem, qui pridie correptus, altero mane in praesentia mea, multum
sed

sed libere euomuit, quemque febris cum pulsu pleniore sat valida tenebat, propinato sudorifero, ita feliciter liberare, ut die sequente, proprio nutu, munia sua obeuntem, viderem; bubone crurali, per resolutionem, sensim euanescente.

Sudoriferorum administratio eadem omnino ac in periodo infectionis fuit; hoc tamen cum discrimine, ut in principio, doses mixturae simplicis ordinariae; quo longius vero processerit morbus, antequam opem medicam afferre licuerit, eo quoque minores & frequentiores, quasi experimentando, propinarentur; & si sudor, leuamen quidem, sed nondum plenarium attulerit, tunc optimo cum successu reiterabatur. Terminum sudationis sufficientis, pulsus pacatior factus; symptomatum maxime urgentium, praesertim dolorum capitis cessatio, vel ad minimum remissio, indigebant. Post crism hanc salutarem, infecti facile omnes, nullum omnino virium defectum sentientes, lectum illico deserere, plerumque volunt, quod tamen vix concedere solebam, nam haud raro eodem vel altero die, recidivas faciliores quidem, sed eodem modo, de nouo propulsandas, patiebantur. Consultius itaque iudicaui, ut per sufficiens temporis spatium, donec sudores ultro finirentur, in lecto transigere tenerentur.

Quae, itidem in periodo infectionis, pro resolutione bubonum, laudavi remedia externa, etiam nunc applicabantur; saepissime tamen sine his quoque, ex optato successit.

Quandoque accidit, ut profligata febre, & aegroto quoad reliqua restituto, bubo tamen insignior, resolutionem admittere noluerit; hinc, post plures interdum dies, imo septimanam, in eodem fere statu permanens, tandem ope maturantium in suppurationem redactus, modo supra descripto, sine difficultate persanabatur. Hoc praeprimis in iis, qui iterato peste corripiebantur, obseruatum fuit.

Febre pestilentiali deuicta, etiam carbunculorum initia, nisi perfecte resoluantur, sponte in suppurationem abeunt; aut pars solummo-

do inflammata, vel in vesiculam eleuatur, vel in abscessum leuiusculum mutatur; facilemque curationem admittunt.

Prima itaque dies pestis acutae, summe momentosa est, & quo maturius curatio haec administrata fuerit, eo certior spes liberationis, a malo hoc periculosissimo allucet. Utinam! tam infecti quam medentes, si quando talis casus lugubris in posterum exstiterit, de certitudine affectionis huius, aequè conuicti essent, ac ego. Illi nempe, a procrastinatione, & conditionis suae periculosissimae dissimulatione abstinere; hi vero intrepido animo, opem citissimam ferentes, experientiam hanc mihi indubiam, ulteriori successu confirmarent.

Quando nauseae & vomituritiones, cum grauedine ventriculi opprimente, & anxietatibus praecordiorum, pestiferos vexarent, pro facilitando saburrae tenacioris exitu, emeticum, & incontinenti post, potulentum quodcunque, sale communi leuiter inpraegnatum, superbibendum praebebatur. Si effectus tardaret, digitis gulam titillare iubebatur aegrotus. Quamprimum per vomitum sufficientem, illuies plerumque maxima reiecta fuerit, patientes leuamen insigne experiebantur, pulsusque exilis & debilis ab angoribus redditus, ad frugem redire solebat. Repetitio remedii huius, ex obseruatis minime conducibilis videbatur, vomitusque post primam vicem, eodem & altero die sat copiosi, sponte reuertebantur. Saepe eius vsus plane superfluous fuit; nam multi post leuissimas nauseae, ordinarie sat libere vomebant; quambrem euacuationem plerumque tam enormem, augere, minime e re fore, iudicaui.

Formulae emeticorum, quibus & ipse, & mihi subordinati medentes utebamur, sequentes erant. 1) \mathcal{R} Pulv. rad. Ipecac. gr. VIII. Tart. emet. gr. II. Antim. diaph. gr. X. 2) \mathcal{R} Vitrioli albi vomit. gr. X. quae fere promiscue dabantur.

Caeterum, quando a sudoribus, nullum auxilium amplius expectandum erat, eadem salia media, quae supra (exper. XIX.) indigitaui,

gitauit, scopo tam incidendi ac resoluendi, quam etiam aestum febrilem, si subinde modum excederet, temperandi, iisdemque cum caute-
lis in usum trahebantur. Maxima tamen fiducia in spiritu vitrioli posita
erat, qui eodem modo, & quidem sat laute (quantum ob inopiam eius
licuit), eidentissimo cum fructu propinabatur.

Si vires vitae subito deficerent, & debilitas suspecta adoriretur
(quod tamen in hac pestis specie rarius euenit); tunc iisdem refocillan-
tibus & roborantibus, vis vitalis sese subtrahens, corroborari anni-
tebatur.

Bubones quoque & carbunculi, more solito procedentes, me-
thodo eadem ac in peste lenta tractabantur. Quando vero febris, rubor,
tensio & intumescencia bubonum ingrauescerent, vel carbunculorum
celerrima propagatio, periculum minitaretur: tunc ad repercutientia
confugi. Si epithemata ex aceto fortiori vix sufficerent, aqua vegeto
mineralis Goulardi in subsidium vocabatur, donec symptomata mitesce-
rent. Fuerunt ex plebe, qui pu'ere cretae albae, stupae asperfo, bu-
bones suos ad maturationem produxisse asseuerarunt. Dum turban Tar-
tarorum captiuorum, qui in vico quodam, X. leucas rufficas circiter a
Jassia distante, detinebantur, visitare, vidi coagulum lactis coctum
(ruffice twarog), carbunculis impositum. Rogitata, per interpretem,
caussa, cataplasmatum huius singularis, responsum tuli, hoc semper
apud eos palmarium in peste praesidium haberi, quia calorem, h. e. in-
flammationem e bubonibus & carbunculis extraheret. Certe, in qui-
bus applicatum inueni, mitius decumbere mihi videbantur.

XXII.

Pestis acutissimae variationes plurimae, ad sequentes duos ty-
pos, saltem quoad principalia momenta referri possunt.

- i) Integra fruens valetudine, signis infectionis haud prae-
gressis,

gressis, derepente, horrore breui at vehementi, cum insequente & per plures vices cum illo alternante calore, corripitur; breui vero, calor externus exulat, & superficies corporis frigidiuscula fit. Pulsus durus, celerrimus; dolores capitis vehementissimi; anxietas praecordiorum dirissima; delirium ut plurimum furiosum; lingua glabra ficcissima tandem liuescit; respiratio anhelosa; oculi magis adhuc quam in peste acuta protrusi, rubescences & ferocitatis nota imbuti; facies & collum turgescunt, & rubore in liuorem abeunte perfunduntur. Vomitus rarius sponte succedit. In statu hoc grauissimo, vix nycthemeri spatium, nec, multas subinde horas, transigunt infecti. Plerique, tanquam apoplectici, vel catarrho suffocatio strangulati; nonnulli vero magis placide vitam finiunt. Post mortem liuores in iis locis, vbi bubones prorumpere enitebantur, & per varias corporis regiones, maculae & striae atro-coerulecentes, in conspectum veniunt. In illo typo, debilitas a primo jam initio adest, et vna cum anxietate quouis momento inualescit; ex qua nisi tempestiue aegrotantibus succurratur, vix animam linquentem reuocant; sed breui fato suo succumbunt. In his, pulsus quamuis celerrimus, exilis tamen, debilis & demum deficiens; nonnunquam delirium mite; saepe tamen usque ad mortem mente constant. Reliqua symptomata febrilia vix manifesta sunt. In cadaueribus rudimenta bubonum itidem conspiciuntur.

Praeter duos, quos hic trado typos frequentiores, etiam alii, ex hisce quasi compositi occurrunt; quos vero, ob maiorem minoremue symptomatum similitudinem, praesertim, quoad virium vitae constantiam, ad hunc vel illum propius accedentes, sub proprium schema redigere, haud difficile erit. Summa namque diuersitas, in robore corporis hic deficiente, illic vero sat magno, imo fere excessiuo, in typis demum intermediis, saltem in initio modico, consistit. Omnes tamen in decursu celerrimo, & anxietate praecordiorum conueniunt, quae nunquam deficit, & pro signo pathognomonico pestis huius acutissimae, reputari potest. Tanta omnino esse consuevit, vt miseri eam verbis exprimere haud valeant; non tamen de doloribus acutis, sed sensu quodam summe grauatiuo, suffocatiuo, & penitus intolerabili, sub scrobiculis cordis, querulantur. In angustiis hisce animi, ingemitu, fletu & eiulatibus, statum suum periculosissimum indigitant; sese quaquauersum motibus violentissimis torquent, & praesertim jam in delirio constituti, humum petunt, & reptando progrediuntur, quousque vires vel tantillum superfunt. Alii, in summam debilitatem, jam in exordio prouoluti, eosdem angores experientes, ob defectum tamen virium se minus jactitant. Quae in typo primo recensui symptomata, insultum febris violentissimae, eum, qui in peste acuta obtinet, multis parasangis superantem; e contra, in altero, febrem quancunque malignam, ex defectu virium jam fatiscentem, referunt. Sic, horrores, in multis valde praecipites, in aliis moderatiores sunt. Calor externus, conditio pulsus, siccitas linguae, respiratio anhelosa, delirium & sic porro, multum quoque variare solent; adeo vt, certamen naturae quantumuis robustae, cum morbo omnium acutorum dirissimo, post breuissimum temporis spatium finiendum, nullibi tam sensibiles & enormes mutationes conspiciendas offerat, ac hic. In secundo typo, vires vitae jam ab initio fractae, & quouis momento decrescetes, praeter anxietatem indiuiduam eius comitem, symptomata reliqua minus conspicua efficiunt. Quantum mihi
constat,

constat, priorem typum incurrebant, homines vigore pleni, & caeterum sanissimi, post ingurgitationem nimiam ciborum dyspeptorum; condimentorum acrium; & fructuum horaeorum; vti quoque ex inhalatione vaporum calidorum culinarium. Alter vero, ex terrore; venere intempestiva; venaesectione &c. originem ducere visus fuit. Multo rarius, ac reliquae pestis species, haec acutissima observatur, & plerumque citius occidit, quam medentibus de morbo innotescat; adeo ut quem heri sanum vidisti, hodie jam in sepulturam efferatur. Carbunculos perfectos & exanthemata in hac specie nunquam animadverti; at bubones, jam in viuis breui post insultum prorumpunt, & in cadaueribus sat eleuati & liuescentes conspiciuntur.

XXIII.

In ipso aggressionis principio, & quousque vires adhuc constabant, vomitus sine mora prouocabatur, & pro re nata continuabatur, donec anxietas praecordiorum cessauerit, vel ad minimum multum subleuata fuerit. Immediate post, cardiaca, & modico interuallo transacto, sudorifera propinabantur, imo reiterabantur. Si vero serius auxilium imploraretur, dum summa jam aderat debilitas, tunc emeticis, cardiaca efficacissima, anteponebantur, & euacuatione per vomitum sufficientem instituta, eadem methodus diapnoica, refocillantibus tamen & excitantibus haud neglectis, tentabatur.

Vtut saeva & per se semper lethalis pestis haec species sit, certum tamen est, eam curationem, & quidem omni expectatione citiorem, saltem in primo typo admittere, dummodo methodo indigitata procedatur. Semper animum meum laetitia versabit, quam, ex primo

mo hac ratione liberato, & ex orci quasi faucibus, praeter spem fere erepto, percepi. Quamprimum nempe, repentina, vehementissima & tumultuaria symptomatum primordialium pestis, inuasio, speciem hanc determinarunt, tunc, sine vlla mora, si vires adhuc sufficerent, vomitorium idem, ac in pestis acutae curatione descripsi, ex aqua tepidiuscula ingessi, & si post quadrantem horae ad summum, reliquis quoque ibidem laudatis subsidiis in usum vocatis, nullus produceretur effectus, etiam alteram imo tertiam dosin propinaui, quousque finem propositum attingerem. Communiter ingesta sola exonerabantur, & dummodo post vnicam vel reiteratas reiectiones, stomachus sat purgatus fuerit, leuamen valde notabile, praesertim quoad anxietates, statim insequabatur. Saepe post tantas turbas, & violentas ut plurimum vomitiones, male habere, quin animo linquere solebant infecti; quamobrem excitantibus & cardiacis efficacissimis eos reficere necesse fuit. Hinc, odoramenta, quae prostabant varia (cfr. exper. XXI.); aspersio faciei cum aqua frigida; frictiones per varias corporis partes; interne vero, spiritus nitri dulcis, liquor anod. min. H. juscula carniū; vinum meracum cum aqua dilutum, & sic porro, omni diligentia in usum trahabantur, donec vires vitae quodammodo reuerterent. Impetratis induciis, mox dosis sat larga mixturae simplicis, uti exper. XVII. dictum fuit, propinabatur, & reliquo regimine stricte obseruato, sudor salutaris, morbum totum quantum perfecte soluere solebat. Si vero reliquiae restarent, reiterato remedio tollebantur. Germina bubonum vel carbunculorum, fomentis ex aceto, cum decima parte spiritus vini camphorati commixto, vel saturninis, aut emplastris resoluentibus applicatis, post totalem febris cessationem, resolutionem prosperam, sine difficultate subibant. Quando vero, in secundo typo, vires jam admodum labefactatae fuerint, tunc anceps omnino reddebatur curatio. Emetica in hoc statu propinata, quamuis fortissima, nullius vnquam efficaciae fuissent, nisi languorem mortalem, in antecessum aliquantulum emendare

contigerit. Hanc ob rationem eadem refocillantia & cardiaca, quamvis spe incerta, adhibebantur, & si eleuatio pulsus, & alia indicia faustiora. vim vitalem reuiviscentem monstrarent, tunc primum emesis & post eam diaphoresis obtinenda, pro scopo erat; maximo insimul virium, quouis modo excitandarum, & adaugendarum respectu habito.

XXIV.

Praeter descripta hucusque symptomata pestis, etiam subinde alia, tanquam rariora obseruabantur, vti: susurrus aurium, vertigines, haemorrhagiae narium in initio morbi, vermes, spasmi & conuulsiones.

Quia pesti vix propria sunt, sed ex peculiari aegrotantium constitutione, vel ex aliis circumstantiis particularibus potius deriuanda erunt, reliquis interpolare nolui. Susurrus aurium & vertigines, ex congestionibus versus caput tam manifestis, in quibusdam oriri posse quis dubitet? quamvis eorum vix multi mentionem faciant. Haemorrhagiae narium, subinde in plethoricis, in primis diebus pestis acutae, & quidem salutari cum effectu erupuerunt; in aliis vero non ita, adeo ut de eorum salubritate nil certi statui poterat. Vermes, non solum in viuis, sed etiam mortuis nonnullis, qua data porta, tam per os, quam anum, exitum sibi moliri, visi sunt; rariora tamen fuerunt exempla, & tanquam pestis symptomata haud considerari possunt. Spasmos fortiores & conuulsiones in adultis, non memini me vidisse; in infantibus vero tenerioribus subinde obseruati fuerunt.

XXV.

Diaeta pestiferorum, pro vario morbi statu, & conditione aegrotantium, diuersa omnino ordinabatur. Esculenta & potu-

potulenta cruda, vel fermentationi obnoxia euidenter nocuerunt. E contra, juscula carniū; panis bene fermentatus, panatellae tales, & potus, acidis vel mineralibus vel vegetabilibus, impraegnatus, apprime conducere, imo, magnam curationis partem absoluerē, videbantur.

In periodo infectionis constitutis, vti etiam conualescentibus, non solum juscula varia, pinguedine tamen supernatante probe detracta, faleque & aceto condita, sed etiam robustioribus, carnes ipsae elixae tenioris texturae, sine vlla noxa insequente, cum moderatione concedebantur. In statu profectioni pestis lentae & acutissimae, quando vires vitae efficacissime erigendae erant, pro summo remedio juscula haec erant; dummodo aegroti, plerumque jam delirantes ea non plane respuerent, vel natura nondum penitus succubuerit. Panis triticeus vel fecalinus, non nisi bene fermentatus, & a propriis militibus pistus, in Nosocomio pestilentiali Jassienſi, in vsum trahebatur, minime vero placetae Mol lauicae *), quas ex aequali proportionē farinae tritici & frumenti turcici, (Mays dicti), sine praegressa fermentatione, parare solent, admittebantur; dum eorum vsus, ventriculum aggrauans, & hinc summe noxius, nostratibus jam dudum innotuerit. Panatellae, ex farina tritici, fecalis vel auenae, post fermentationem sufficientem, confectae (russice Kisel) vti aegrotis in deliciis erant, sic etiam vtilitate euidentissima sese commendarunt. Potus a me praescriptus simplicissimus, & omnium reliquorum vti videbatur, saluberrimus, fuit infusum panis fecalini, in frustula dissecti, & in furno exsiccati, quod non solum semper parabile, sed etiam lubentissime ab aegrotis, bibebatur. Quamdiu spiritus vitrioli adhuc suppetebat, eius quantitatem sufficientem, vsque

Q 2

ad

*) Placentae hae, primo die sat vescibiles, altero, jam tenaces, viscidae & acidae factae, non nisi gulae assuetae, & stomacho robustissimo, conueniunt.

ad leuissimum acoris gustum, vehiculo huic, vel si etiam hoc deficeret, aquae fontanae instillau; postea aceto vini pro eius succedaneo utebar. Decoctum vero hordei, cum admixto oxymelle simplici, in omnibus Nosocomiis nostris vſitatissimum, hanc ob rationem non adhibui, quia ex multiplici experientia flatulentiam eius, hinc certe maxime nocituram, perspectam mihi habui. Nec cerasa, quorum tunc Jassiae prouentus copiosissimus fuit, vel per se, vel succum eorum cum potulentis, aegrotis porrigere audebam, quia in pestiferis saepe massas immutatas fere cerasorum, ex fermentatione spumantes, vel solas, vel cum faburra reliqua commixtas, vomitu reiectas, & odorem nidorosum spargentes, vidissem. Vinum Moldauicum ordinarium, vtpote subacidum, haud multum spirituosum, & ob acrimoniam crudam flatu excitans, pestiferis concedere vix commodum duxi; nec vtilitatem eius, quamuis ab incolis, pro potu fere ordinario hauriretur, obseruare datum fuit. Interea meraciora alia, praesertim absinthites, quae a lautioris conditionis hominibus, tunc temporis, scopo quoque praeseruatiuo, in vſu erant assiduo, symbolam quoque suam, haud postremam contulisse videbantur, quod hi rarissime, respectu pauperiorum a peste ipsa attingerentur.

XXVI.

Venaesectiones & purgantia, etiam in hisce pestibus euidentissime nocuerunt.

Chirurgi castrenses, quos Jassiae inueni, omnes, ingenue fatebantur, venaesectiones, quas, in initio pestem ignorantes, & morbum, tanquam febrem aliam continuam tractantes, sat crebro instituerint, nunquam effectum optabilem produxisse; sed e contra, viribus vitae subito decreſcentibus, languorem mortalem presso pede insecutum fuisse. Idem Moscuae euenisse, palam erat; quamobrem a Collegio sanitatis, mandato rigoroso cautum fuit, ne barbitonsfores, nisi ex praescripto Practici appro-

approbati venaesectiones instituerent. Euacuatio haec sanguinis, in multis morbis tam salutaris, vel saltem non tam euidenter noxia, tempore pestis, tanta infamia insignita fuit, ut ipsi quoque plebei eam maxime reformidarent; dum toties viderent & audirent, etiam sanissimos, qui vel proprio vel alieno consilio, aut scopo praeseruatiuo, aut jam in ipsis mali primordiis, venam sibi secare, passi fuerint, mox male admodum habuisse, & plerumque ex peste acutissima, omni expectatione citius, vitam finisse. Hac tamen experientia luculentissima haud obstante, interdum etiam a sapientioribus, in hoc puncto grauius erratum fuit. Sic, e. g. Generalis locum tenens de Stoffeln, Subofficiali cuidam iuueni nobili, qui vna cum eo sanus vegetusque prandiderat, mox vero febricitare incepit, venam in brachio aperire imperat; aestum febrilem a multo motu (nam a mandatis ei fuit), productum ratus. Sanguine vero, uti a Chirurgo accepi, quoad colorem & consistentiam illibato, sed iusto diluiori, ad aliquot Uncias emissio, illico in summam debilitatem & anxietatem praecordiorum delapsus, eadem adhuc nocte exspirauit. Casus hic infausus, in mansione & sub oculis huius belli Ducis contingens, animum eius tantopere commouit, ut luem jam dudum grassantem, pro peste vera (cui sententiae tamdiu reluclatus fuerat), tandem agnosceret. Subchirurgus legionis pedestris Nisouiensis, nomine Kilian, e castris in vicinũ saltum, venationis gratia excurrit, & fortuito in cadauer humanum, in fruticeto latitans, incidit. Terrore perculsus reuenit, & febre eo ripitur. Quia Chirurgus legionis eiusdem, vna necum, Nosocomio pestilentiali, IV. abinde leucas rufficas distante, inferuaret, nullusque artis peritus adesset, Praefectus vigilum, bene ei cupiens, barbitonforem, venaesectionem administrare iussit; quae vero itidem tam infeliciter cessit, ut jam altero mane, mors eius nobis nunciaretur. In ambobus breui ante obitum bubones crurales profilierunt. Audiui sane, Mosuae, venaesectionem, in administro, Nosocomii cuiusdam pestilentialis, vehementer delirante, cum emolumento celebratam fuisse.

Sed, vti de veritate facili dubitare nolo, ita etiam credo, aegrotum hunc, pestis acutissimae specie, quam sub primo typo, exper. XXII. adumbraui, laborasse, in quo casu forte salutaris esse potuerit. Ego, methodo supra tradita, optimo semper cum successu, vsus, euacuationem hanc, maxime dubiam, instituere nunquam audebam, nec necesse habui.

Iidem fere effectus funesti, quamuis nonnihil lentius insequentes, ab vsu purgantium, vel laxantium praesertim reiteratorum, promanarunt; nam omnes, qui in initio pestis ea propinauerunt, vnanimiter affuebant, vires vitae, post exonerationes alui, quamuis modicas, semper euidenter concidisse; hinc, omnibus in peius ruentibus, aegrotos tales multo citius, quam alios in eodem statu constitutos, e vita migrasse, aut si morbus protraheretur, in diarrhoeam tamen tantopere pertimescendam, & nunquam fere non lethalem, incurrisse. Quod vero eccoprotica lenissima, in periodo infectionis, subinde sine noxa vsurpata fuerint, supra, (exper. XVII.) indigitauimus.

XXVII.

Prophylaxis principalis, in praeclosure omnis, (si fieri potuit) cum infectis, commercii, posita erat. Imo in summo pestis vigore Moscuæ, aedes multae populosae circumspeditione sollicita adhibita, fartae tectaeque manebant.

In Moldauia jam dudum mos obtinuit, vt quamprimum pestis in vrbe quadam sese manifestauerit, Proceres & opulentiores, quotquot discedere possunt, in montes vicinos carpathicos, vel praedia sua sese conferant, summa cura ab aduenis alienigenis sibi cauentes, imo mortem minitantes, si appropinquare audeant. Dum cum Nosocomio pestilentiali, in montosis circa Jassiam morabar, nocturno imprimis tempore,

pore, explosiones tormentorum minorum in vicinia frequentes, audiebantur, quae ab, excubias ad vias & semitas agentibus, eo fine fiebant, ut omnes forte aduentantes contererent, & ab ulteriore itinere profequendo, auerterent. Simplicissima hac, & omnium optima cautione, etiam permulti nobiles in Polonia & Russia, eo cum successu optatissimo vti sunt, ut, dum circumcirca, oppida & pagi ab infectione serpente depopularentur, ex eorum praediis nec vnicus desideraretur. Etiam Moscuae, flagrante peste, Orphanotropheum magnum, ultra mille & ducenta capita continens, cura praeprimis Clariss. Mertens eius Medici, vti quoque plures aliae aedes particulares, numerosas quamuis familiis & turbis domesticorum, impletae, ab infectione tutae permanferunt, dummodo portis clausis, ab omni cum reliquis communione, summo studio praecaueretur, & ad comparandas res maxime necessarias, non nisi exploratae fidei, serui mitterentur; reliquae quoque cautelae, mox describendae, sedulo in usum traherentur.

XXVIII.

Vigiliae, quadragesimae etiam quarantainae dictae, vtut multiplicatae & rigorosae, tempore hoc belli, & in tanta frequentia peregrinantium, contagii, intra Imperii limites, & in Metropoli demum ipsam, propagationem, arcere non valuerunt. Nec luis iamjam manifestatae prompta extinctio, in ciuitatibus maioribus aequae facile, ac in minoribus, effectum dari potuit.

Quod pestis in Moldauia, Wallachia & confini Polonia, tam rapide, longe lateque proserpserit, nemini certe mirum erit, qui tumultuarias belli conditiones, & impossibilitatem inhibitionis commercii, perpenderit. Mercatores, praeprimis Iudaei, merces varias & alimenta,

tum

tum quoque veredarii, comineatum aduehentes, in Poloniam reduces, malum, Jassiae, vel alibi, contractum disseminarunt; quod certe multo latius vagasset, nisi copiae Polonicae tempestive, ad communicationem intercipiendam missae, vltiori eius progressui limites posuissent. Videbatur quidem contagium terminos Imperii Russici, haud facile superare posse, quia ad omnes vias publicas, quae solae itinerantibus patuerunt, reliquis omnibus sub grauissimis poenis interdictis, jam dudum quarantainae, omnes cautelas stricte obseruaturae, aderant, quae malo jam appropinquante, eo exactius inuigilare debebant. Fuerunt quoque illico post eius in Imperio apparitionem, praeter limitrophas hasce, quamplurimae aliae stativae, in omnibus viis maioribus locatae, quarum Praefectis, id negotii rigorosissime demandatum erat, vt non solum in flatum sanitatis transeuntium, per Chirurgos, sine vlla exeeptione sollicite inquirerent, moramque plurium dierum, in domiciliis euacuatis, & a reliquorum consortio separatis, imperarent, sed etiam omnes res advectas, & quidem summe necessarias fumigarent, euentilarent, & quas licebat, aceto conspergerent; reliquas vero vel tantillum suspectas, comburerent. At, permultae nunc confluxerunt circumstantiae, quae exquisitissimas quamvis circumspectiones, insufficientes redderent. Exercitus secundus, post expugnatum fortalitium Bender, magnam quoad partem, in nouam & paruam Russiam, reductus, vna cum spoliis pestem secum adduxit. Ex alia plaga, eodem tempore Kiouiam, qua ratione incertum (vt dicebatur cum mercibus), ex Podolia immigrauit, & haud multum post in plurimis vrbibus tam paruae, quam magnae Russiae, & demum Moscuae apparuit. Permultae namque viae minores, tempore praesertim hyemali, vndique patulae; infamis lucri cupido & astutia itinerantium, res suspectas quouis modo celandi, in causa fuerunt, quod pestis, non obstantibus tot tantisque praecautiōibus, progressus tam insperatos faceret.

Pestem progerminantem, in prima eius apparitione, suffocari & perfecte exterminari posse, per plurimae vrbes minores, e. g. Sewsk, Borowsk, Kolomna, Tula, &c. suis exemplis euicerunt. Magistratus nempe earum, vigilantia & rigore debito videntes, domicilia infecta confestim ab omni consortio cum reliquis, excubiis circumcirca stationatis, secluserunt; mortuos & viuos, a peculiaribus hominibus conductis, illos sepeliendos, hos cum cautelis necessariis in domiciliis separatis prospiciendos, curabant, omnesque res suspectas, plerumque nec domunculis ligneis exceptis, igni consumendas tradebant. In ciuitatibus vero maioribus, utpote, Iassiae, Kiouiae & Moscuæ, praecautioibus hisce iustissimis, ut in infantia mali possibilibus, in effectum plenarium ducendis, multae circumstantiae, remoras infelicissimas iniecerunt, quarum potissimas, priuatum nempe commodum tot praeualentium ciuium, a declaratione pestis detrimentum capiens, & incredulitatem fere vniuersalem, a summe culpabili conniuentia, Medicorum & Chirurgorum, quamuis pauciorum suffultam, denominasse sufficiat.

XXIX.

Cautiones & dispositiones variae, quibus prophylaxis politica Moscuæ absoluebatur, suam singulae symbolam, ad exoptatum finem assequendum, indubie contulerunt. Ast, odiosissima illa suspectorum aeque ac infectorum, in domos praeseruatiuas dictas, & Nosocomia, detrusio, confusiones maximas procreauit, nec ad deletionem pestis obtinendam idonea videbatur.

Ex historia pestis supra tradita liquet, quot & quales ordinationes salutes, a summo Regimine sancitae fuerunt, quas hîc loci, minutim persequi supersedeo, ne actum agere videar. Jam in ipso

R

initio,

initio, & praesertim postquam malum inualuerit, omnia quae excogitari & usurpari potuerunt, media conuenientissima, rigoroſe & prompte, in uſum trahebantur; obſtacula, quantum lieuit ſummo niſu remouebantur; nec ſumtibus quantumuis magnis parcebatur. Quod uero ſcopus praefixus tardius & uix plenarie (partialia enim etiam in ipſo furore luis, ex juſtiſſimis praecautionibus redundantia commoda, quis negabit?) attingeretur, innumerae difficultates in cauſſa erant, quarum haud poſtrema, ex ipſo, mali, ut uidebatur praefentiſſimo praeferuatiuo, progignebatur. Utut nempe aequum imo neceſſarium in exordio luis, iudicabatur, infectos & horum contubernio utentes domeſticos, quamuis ſanos, a communione reliquorum ciuium arcere, & domos eorum, in quibus nihil non ſuſpectum erat, claudere, ne contagium ultra ſerperet; plebs tamen, calamitati huic inprimis obnoxia, cautionem hanc, quam rigoroſe ſummum Regimen exequi ſolebat, in tantum exhorruit, & tanto odio tulit, ut non ſolum infectos ſuos, ſed mortuos ipſos, non obſtantibus poenis, in contraueniens, inſligendis, quouis modo celaret. Quamprimum uero licentia domi permanendi concederetur, & non niſi pauperrimi, uel qui ipſi haud reluctarentur peſtiferi, in Noſocomia ablegarentur, tota facies rerum extemplo mutata fuit; nam praeter pacatiorem populi animum inde obſentum, denunciations nunc ſpontaneae & ſere uniuerales fiebant; hinc infectis in ipſis mali incunabulis opem ſerre licebat, & lues euidenter imminui incepit.

XXX.

Praeferuatio ſpecialis, quoad res ſic dictas non naturales, haec mihi conuenientiſſima viſa eſt. Aër nempe in domiciliis, quantum fieri potuit puriſſimus & frigidus; minime uero humidus ſiue tepidiuſculus; cibus eupeptus; potus bene fermentatus, tenuis, reficiens; ſomnus modicus; motio-

motiones corporis assidue; excretiones si minus obediētes fuerint, non nisi lenissimis mediis mouendae; affectus vero animi grauiore angue & cane peius fugiendi.

Omni dubio caret, rationes, cur pestis, in infimae praecipuis fortis, rarius vero melioris conditionis homines, furorem suum exerceat, in erratis regiminis potissimum quaerendas esse; hinc operae pretium duxi, singula propositionis momenta, succincte perstringere.

Aër. Quantum interfit, ut pabulum hoc vitae vniuersale, nunc dotibus, quantum fieri potest, saluberrimis praeditum, minime vero corruptum inspiretur, vel exinde patet, quod contagii incubatio quasi & prima eluctatio, semper in Nosocomiis, officinis & habitaculis arctis euenerit, progressusque eius continuatus fuerit. Quamuis sublatio inconuenientiae huius capitalis, praesertim in vastis ciuitatibus, ardua omnino & vix in totum speranda est; attamen quia quoad partem saltem possibilis & summe necessaria est, omni studio perfectanda erit. Monendi itaque, imo cogendi sunt incolae praesertim pauperiores, ut tempore pestis, minime cumulatim, sed quantum fieri potest, magis dispersi, etiam in horreis, tabulatis, cameris frigidis & sic porro, quo usque tempestas permittit, degant; aërem deprauatum, apertione crebra fenestrarum, portarum & spiraculorum eiciant, renouent; sordes & illuies summa adhibita diligentia remoueant; omnesque occasiones, quibus aër corrumpi possit, solerter fugiant. Dumque experientia multiplex indubie euicit, humiditatem aëris, praesertim cum calore conjunctam, summas & praesentaneas afferre noxas, hanc ob causam, ad apertio fenestrarum, coelo tantum sereno, non vero tempestate nebulosa vel pluuiosa fiat; sed tunc igne luculento in fornacibus vel focus excitato, & suffimigiis mox describendis, exsiccatio & renouatio eius, impetranda erit. Hanc ob rationem, nec suffitus vaporosos, etiam aceti

ipfius; vel herbarum fuaueolentium, fruticumque recentium in cubi- culis locationem, vtut in confuetudine fint, collaudare poffum.

Cibus. Alimenta, quibus quifque affuetus eft, etiam nunc con- veniunt, dummodo nec in quantitate, nec qualitate peccetur. Re- centia nimirum & facilis digeftionis effe debent; femicorrupta vero, rancida, fumo indurata, farinacea & oleracea cruda, follicite vitanda funt, quia extra omnem dubii aleam pofitum eft, atoniam ventriculi, ab indigeflionibus productam, cauffam peftis occasionalem plerumque praeberere, & plebem, hanc quoque ob rationem creberrime corripere. Praeprimis nimia ciborum ingurgitatio, & inde producta expansio ven- triculi, fumme periculofa obferuata fuit. Ad repletionem itaque nimi- am praecauendam, confultius erit, faepius de die cibos capere, nec fi- ne ientaculo modico foras exire. Nec fructus horaei, praefertim non admodum maturi, auidius comefli, fuo caruerunt discrimine; nam haud paucos immediate poft correptos, faburram eorum fermentantem, euo- miffe vidi. Condimentum ciborum optimum, & quafi inflar omni- um, fal culinaris reputari debet, quamquam & alia confueta, vti: Zinziber, piper, cinnamomum, allium &c. modum vero neutiquam excedentia, vtilitatem quoque haud fpernendam, ad tonum ventriculi conferuandum, & tam fe- quam excretiones promouendas, prae- flauerint.

Potus. Prae reliquis prodeffe videbantur: infufum panis fe- calini biscocti, vel leuiter tofti; Quaas (vulgare in Ruffia potulentum, ex farina fecalina & malto hordæi, addita plerumque herbae menthae crispae tantillum, peculiari encheirefi per fermentationem paratum); aqua fontana, cum aceto, fpiritu aceti Ehrenreichii, vel vino fincero acidulata. Infufa quoque theae, coffeae, & chocolata, modice vfur- pata affuetis bene conducebant. Cereuiffae vero variae, hydromel & fyrupi, flatulentias & noxas euidentiffimas, ab acrimonia acida deriuand- das, procrearunt, tonumque ventriculi, cuius tamen nunc maxima ra-
tio

tio habenda, infregerunt. Vina quoque meraciora varia & adusta, dummodo modice, pro diuersa cuiusue constitutione & consuetudine fumerentur, manifesta utilitate sese commendarunt.

Somnus. Permulti ex infima praecipue plebe, quia nunc a laboribus consuetis, ob omnimodam rerum perturbationem, ut plurimum feriantur, desidiosam vitam agentes, dormiendo tempus fallere solebant; eo ipso vero, in atoniam solidorum prouoluti, & infectioni recipiendae aptissimi facti, numerum pestiferorum jugiter augebant. Quapropter etiam hac in re, utut leuidensis videatur, haud parua circumspexio necessaria est, nec somnus nisi moderatus, quantum ad refectionem corporis sufficit, indulgendus erit.

Motiones corporis. Quantum exercitium corporis, ad infectionem jam admissam propulsandam valet, observationibus luculentissimis, sub experientia XVII. supra ostendi; hinc de summa eius ad praeservationem utilitate quis dubitet? Experientia vberima manifesto monstravit, segnes, torpidos & otiosos prae reliquis frequentius ignaviae suae poenas luisse; dum laboriosi e contra, in euidentissimo & perpetuo fere discrimine versantes, vel rarius, vel plane non inficiantur; imo etiam si infecti fuerint, multo tamen facilius liberentur. Non tamen necesse est, ut motiones tales, tumultuariae, molestae, & supra vires continuatae fuerint; sufficit, ut sint sat assiduae, pro cuiusvis robore & reliqua conditione aptae, & si fieri potest, iucundae.

Excretiones. Quamdiu ex studiosa observatione cautelarum hucusque descriptarum, & robore corporis illibato persistente, omnia ex voto succedunt, natura sibi sufficiens, raro subsidiis aduentitiis eget. Si vero, ex quacunque demum causa, vitium quoddam insignius, in excretionibus maxime necessariis, sequelas grauiiores minitans, animaduertatur: tunc remediis convenientibus, attamen semper lenissimis, & maxima adhibita circumspexione utendum erit. Sic, acrimonia ventriculi acida & stranguriae, absorbentibus & regimine antacido, feliciter

tollebantur; obstructions alui pertinaciores, eccoproticis facillimae operationis, e. g. radice rhei, salibus, tum quoque enematibus, pro renata iteratis, soluebantur; vitatis quae flatulentiam vel relaxationem primarum viarum iaducere possent, qualia sunt: manna, pulpa tamarindorum & cassiae, pruna, vuae passae, oleosa, mellita, syrupi & sic porro. Praeprimis perspiratio insensibilis, nunc maximam attentionem poscebat, ad quam integram seruandam, motiones corporis; vitatio immunditiei; frictiones pannis laneis puluere fumali vel pyrio impraegnatis; absterfiones cum aceto vel aqua frigidiuscula (minime vero lotiones tepidae vel balnea, tot euentissimis noxis infamia), proficua visa sunt. Quamprimum vero indicia luculenta, perspirationem penitus suppressam indigarent, tunc methodo, sub exper. XVII. descripta, quantocius restituenda erat.

Affectus animi. Vti in tot aliis pestilentiae epidemiis, sic etiam in hisce, sat superque euictum fuit, omnia fortiora animi pathemata, praepriis iram, terrorem & moestitiam, cum maximo semper discrimine coniuncta fuisse, & tanquam fomites, pro contagio recipiendo & in actum ducendo, aptissimos sese praebuisse.

Nec minus periculi, ab exercitio venereo praesertim fortiori & ebrietate prouenit. Melioris fortis homines, plerumque ex talibus causis lue pestifera mulstabantur; hocque notabile admodum fuit, quod fere omnes tunc peste acuta vel acutissima corripentur. Tranquillitas vero animi, mens hilaris & regimen vitae ad cauteles hucusque traditas conformatum, incolumitatem exoptatissimam, pro pretio moderationis praestant.

XXXI.

Qui propiorem vel frequentiore cum pestiferis conuersationem aut attactum, vitare non potuerunt, vti: cognati, domestici, sacerdotes, medentes, administri aegrorum, vere-

veredarii, fumigatores, & vespillones, praeter studiosam observationem cautelarum hucusque descriptarum, illis iniunctam, etiam specialissimis adminiculis utebantur, quo pertinent: odoramenta & suffimenta; roborantia & diaphoretica remedia; vestimenta denique & instrumenta peculiaria.

Vt, omnes hi, qui ex officio pestiferis inferuire, auram eorum intimiorem haurire, & non solum res ab iis contrectatas, sed etiam ipsa corpora eorum tam viva quam mortua, creberrime attingere debebant, ab infectione, quantum possibile, immunes seruarentur; varia, quae excogitari potuerunt subsidia efficacia, in usum vocabantur. Generalis fere, & summa fiducia in aceto posita erat, quod tam per se, quam cum diuersis simplicibus praeparatum, & in opulentioribus, spiritus aceti Ehrenreichii, non solum pro odoramento (strophio, spongia, pane &c. exceptum), aspersione vestimentorum, cubiculi & rerum suspectarum, sed etiam ad lauandas manus, variasque corporis partes, uti, faciem, inguina, axillas; & pro potu cum aqua admiscendo, assidue usurpabatur. Chirurghi cautiore, post quascunque operationes, instrumenta, in vasculum aceto impletum proiciebant; alii vero, ut ipse toties vidi, moram in deligationibus, a saepiore abstersione auersantes, circumspeditionem hanc saepissime negligere solebant. Caeterum, acetum in Nosocomiis pestilentialibus, barbitonforibus, ministris & reliquis, cum spiritus frumenti altera parte, bis aut ter de die porrigebatur, iusculisque & potulentis eorum, ad gratum usque saporem admiscebatur; quod ipsum etiam multi extra Nosocomia facitarent. Quae omnes adhibitiones utilitate sua vix destituebantur; saltem hoc nomine, quod animo fractis fiduciam erigerent, commendandae.

Suffimigiorum usus, uti antiquissimus, ita in hisce quoque pestibus, generalis fere fuit. Materies eorum, pro diuersa incolarum consuetu-

suetudine, praejudiciis, & medentium consiliis, varia omnino exstabat. Moldauiensibus, tota fere praeferuatio, in fumo vel mephitide potius quisquiliarum, praesertim recrementorum animalium, ossium puta, cornuum, corii, pilorum & fimi consistebat. Subinde bitumen tenax, quod in montibus carpathicis copiose provenit, in eundem finem, usurpatum vidi. Moscuæ, suffimigia publica, in initio pestis quoque in usu erant. In compitis nempe, & vndique extra domicilia, acerui lignorum abietis, pini & juniperi, vel secamenta eorum vuidula pice illinita, lento igne, comburebantur; in atris vero & conclauibus, varia alia suffimenta gratiora, e. g. ex foliis & bacis juniperi, lauri, resinis, puluere pyrio, & sic porro, instituebantur.

Quanto cum successu fere insperato, quantisque documentis irrefragabilibus, suffimigia a nobis in Collegio sanitatis ordinata, praestantiam suam euicerint, jam in historia pestis Moscuensis fusius exposui; hocque vnice dolendum est, quod non maturius in usum tracta fuerint. Restat nunc, vt compositiones eorum, & methodum iis vtendi, tunc, in schedula idiomate russo, publicatas, in medium proferam.

I. Puluis fumalis antipestilentialis fortis.

- ℞ Fol. Juniperi
- Raf. ligni guajaci
- Baccar. juniperi
- Furfur. tritic. ana ℥ VI.
- Nitri crudi ℥ VIII.
- Sulph. citr. ℥ VI.
- Myrrhae ℥ II.

m. f. f. a. puluis fumalis.

II. Puluis fumalis antipestilentialis mitior.

- ℞ Herbae Abrotani ℥ VI.
- Fol. junip. ℥ IV.
- Baccar. junip. ℥ III.

Nitri

Nitri crudi ℥ IV.
Sulph. citr. ℥ II. β.
Myrrhae ℥ I. β.
m. f. f. a. pulvis fumalis.

III. Pulvis fumalis antipestilentialis odoratus.

℞ Calami aromat. ℥ III.
Olibani ℥ II.
Succini ℥ I.
Styrac.
Flor. rosar. ana ℥ β.
Myrrhae ℥ I.
Nitri crudi ℥ I. vnc. VIII.
Sulph. citr. vnc. IV.
m. f. f. a. pulv. fumalis.

Prima formula ad fumigandas aedes ipsas, & res quascunque valde infectas, laneas, pelli-neas, coriaceas & sic porro; secunda, ad domos & materias tantum suspectas, & delicatiores, quae a fumo crassiori & valde sulphureo vitari possent; tertia vero, pro suffumigio in domibus habitatis, scopo praeservatiuo adhibebatur. Fumigatores, propriis in hunc finem instrumentis instructi, suppellectilia ex scriniis, riscis, vel ubicunque latuerint, cum circumspectione praescripta, protracta, & reliqua, quae libera erant, sufficienter explicata, funibus intensis; clavis parietibus impactis; scamnis & mensis, imposuerunt. Tunc, lebeti vel ollae grandiori, prunis ardentibus supra medietatem impletis, & in medio conclavis collocatis, portione sufficiente pulueris indita; fenestris quoque, portis & reliquis si quae aderant, aperturis occlusis, prompte recedere debebant. Operatio haec, in domibus emortuis, per quatuor dies, mane & vesperi reiterabatur, apertis semper in antecessum portis

S

& fe.

& fenestris, quo fumus prior euolare possent. In leuiter infectis, vel solum suspectis, duobus nycthemeris, negotium purificationis absoluebatur. Res tales fumigatae, transitui aëris libero, saltem per hiatus ampliores, spatio duarum septimanarum expositae, vel in aura aperta euentilatae, & frigoris vim expertae, postea sine villo discrimine, tanquam innocentissimae tractabantur, nec vnicum exemplum nouae infectionis exstabat. Puluis antipestilentialis odoratus, tam loco suffimenti ordinarii in domiciliis, quam etiam ad depurandas res varias, halitus sulphureos densiores vix ferentes, in frequenti usu erat.

Praeter regimen vitae, in experientia praecedente descriptum, scrupulose obseruatum, quamdiu cum pestiferis cohabitauit, roborantibus quoque & diaphoreticis lenioribus, etiam sine indiciis infectionis factae, scopo praeseruatiuo utebar, & reliquis mecum degentibus, cum successu impertii. Remedia vero fere eadem, ac in periodo infectionis sub exper. XVII. collaudauit, fuerunt. Praesertim spiritus nitrī dulcis, a guttis XX-XXX. ex aqua frigida aliquoties de die sumtus, se tantopere commendauit, vt, an aliud in hoc statu magis utile remedium detur, dubitauerim. Nam correctio fastidii; appetitus si laesus fuerit rediens; augmentum virium tam mentis quam corporis, & lenis diaphoresis, de saluari eius efficacia sat luculenter testabantur.

Moscuæ, pro administris Nosocomiorum pestilentialium, fumigatoribus & vespillonibus, chirothecae, & amicula lintea piceata, sumtibus publicis tanta copia parabantur, vt ad saepiorem commutationem sufficerent. Rigorose illis mandatum erat, vt quibus vti fuerunt, in aquam probe salitam illico coniicerent, mox vero exsiccata & euentilata, suffumigarent. Et ne praeter necessitatem, corpora & suppellectilia mortuorum, nudis manibus contrectarent, instrumentis variis, vti: forcipibus, vncis, palis, feretris, funibus, curris & sic porro instruebantur. Medici & Chirurghi, infectos continuo visitantes, vestimenta quotidie mutare, euentilare, aceto conspergere, & suffumigare solebant.

Quan-

Quando pulsus tangendus erat, tunc nonnulli folium nicotianae, mox reiectandum, interponebant.

XXXII.

Fumus tabaci per fistulam suctus; vti quoque fonticuli; ad praeservationem vtilis omnino videbantur, quamvis etiam exempla pauciora successus irriti non defuerunt. De amuletis & aliis remediis prophylacticis, nihil certi mihi innotuit.

In Moldavia omnes lautioris conditionis homines (nam plebs aequae ac in Russia, tabaci fumo haud delectatur), fistulas continuo fugebant, & Moscuæ quoque, tempore pestis, mos hic apud honoratiores, multum inuoluit; in utrisque vero locis, ex illis paucissimi solum, respectu pauperiorum, pestem contraxerunt. Medici & Chirurghi qui medio hoc prophylactico utebantur, rarius omnino insultus pestis experiebantur, & facilius liberabantur, quam qui illud detestabantur; quod proprio meo exemplo confirmare possum. Inest namque tabaco, praeter narcoticam & stimulantem, etiam vis manifesta, ad transpirationem & sudores disponens, quam in aggressu pestis, ad miasma e corpore foras propulsandum, summe proficuum futuram, nemo facile negabit. Nec obstat, quod vnus vel alter tabaci amator occubuerit, dum tot aliae causae, infectionem & mortem inuitabiliter accelerantes, in hisce praeualere potuerunt. Assertioni quoque positivae Diemerbroeckii, Loimographorum certe grauissimi, & autoptae expertissimi, omnem fidem denegare, religioni habeo.

De fonticulis idem valet. Moscuæ, ex magno numero nobilium, medentium & aliorum, qui aperturas hasce sibi infligi curauerant, & debito modo fluentes seruarunt, nemo, quantum mihi constat, desiderabatur; exceptis nonnullis Chirurgiae tyronibus, in quibus ante in-

gressum in Nosocomium pestilentielle excitati quidem fuerunt; sed immediate post balnei usum correpti diem ibi obierunt supremum.

Quod ad amuleta, & media prophylactica reliqua attinet, quorum haud parua series apud scriptores de peste exstat, vix aliqua cum successu euidenti vsurpata scio. Theriaca veneta, qua omnes opulentiores Moldauienses instructi sunt, & ad quam, tanquam sacram anchoram confugere solent, nihil singulare praestitit, & permulti ea vt ntes, indiscriminatum inficiebantur. Nec defuerunt Moscuae, agyrtae, qui varia etiam vsualia, ex Pharmacopoliis coemta medicamenta, ignaro, & salutem suam auxie inhianti vulgo, thraconicis encomiis ostentata, caro pretio, tanquam arcana infallibilia, reuendebant, quorum vnum, Elixirio proprietatis Paracelsi, sed valde diluto, haud parum lucrasse audiui. Multis quoque allium in usu frequenti erat, quo non tantum cibos condiebant, sed etiam ieiuno inprimis ventriculo, cum haustulo spiritus vini aut frumenti, portionem paruulam contritam ingurgitare solebant. Sed cuidam Moscuae incolae, praeservatio haec male omnino cessit; nam, multo abundantius, quam fas erat, maioris omnino securitatis gratia, illud deglutiens, mox in pestem acutissimam delapsus, brevi e vita migrasse narrabatur.

HISTORIAE MORBORVM.

I.

Subcenturio legionis praetorianae equestris, Palibin, dum Moscuæ, in Palatio Imperiali, vespera quadam, vna cum sociis, ut videbatur sanus & laetus conuersatur; derepente, vibrationes summe dolorosas, praesertim in axilla sinistra, persentiit. Breui post, caput vertigine dolorosa occupari, & gustus oris amarescens reddi incepit. Infectionem, quae illis ipsis diebus, in comitatu nostro sese jam manifestauit, haud sine ratione suspicans, eamque aliis communicare verens, e societate reliquorum clanculum se subduxit, & totam noctem, insomnis & summe inquietus in horto, deambulando fere, transegit. De statu eius valde suspecto certior factus, cum summo mane adii; nullam vero adhuc febrem, sed intumescentiam dolorosam, glandulae subaxillaris dextrae, cum reliquis jam denominatis symptomatis, inueni. Perterritum itaque bono animo esse iussi, & in conclaue quodam hortulani quieti sese accommodanti CXX. guttas mixturae simplicis, cum sufficiente quantitate infusi theae, propinaui, & reliquum quoque regimen (exper. XVII.) stricte inculcaui. Post paucas horas eum reuisens, sudorem copiosum, tenacem prorumpentem animaduerti, qui per tres quatuorue horas continuatus, leuamen fere perfectum attulit. Altero mane, securitatis plenariae, (ut dixit) gratia, dosin remedii hesterni iterandam, ipse efflagitauit, cui petitioni lubenter satisfeci; at sudor nunc iam multo tenuior & parcior prouenit. Germen bubonis, fomento aceti quoque in subsidium vocato, eodem die prorsus euanuit, patiensque quoad omnia sanus vegetusque factus, quarto jam die, ex mandato Principis Orlow, in consortium reliquorum, cautelis tamen necessariis in usum vocatis, admittebatur.

II.

Adiutor (Adjutant) Principis Wolkonskoi, Aforgin, improviso, magnam congeriem macularum fuscarum, sine omni tamen sensu molesto euergentium, in anteriore & media parte cruris dextri, observavit, ipse tunc adhuc nihil morbose sentiens. Altero vero die, jam male, praeprimis a doloribus capitis, quamvis non admodum acutis, habuit; hinc me accersuit. Inueni linguam valde inquinatam, patiensque de gustu fatuo & quasi farinoso conquerebatur; pulsus vero minime febrilis, quin potius tardus erat. Author ei fui, ut incontinenti lectum peteret, & dosi mixturae simplicis ordinaria (scilicet CXX. guttas), cum infuso theae exhibita, pulsus mox concitatus & febrilis fiebat; at, sudoribus viscosis vberimis elicitis, jam vesperi eiusdem diei, omnia in melius permutata fuerunt. Nihilominus diebus proxime insequentibus, spiritus nitri dulcis, guttas XXX. quouis quadrihorio, cum regimine exacto, fumebat. Regio macularum, ecchymosin quasi insignem referens, eodem fomento aceti tractata, paullatim ex liuescente, rubra, & sensim dilutior rubescens, tandemque lutescens facta, spatio IV. dierum, colore naturali potiebatur.

III.

Generalis locum tenens de Stoffeln, longe ante inuasionem pestis lentae, variis infectionis leuioris accidentibus, molestabatur. Dum die X. Maii Jassiam adueni, jam de ardoribus urinae, tempore insolito, anorexia, & doloribus vibrantibus subinde tam vehementibus, ut clamorem inuito quasi extorquerent, aut momentaneis, & inordinate reuertentibus, conquerebatur; quae tamen aliis omnino causis tribuit, tanquam leniora, pestem vix redolentia spreuit, nullisque plane subsidiis uti voluit. Die XXIII. eiusdem mensis hora tertia pomeridiana, horripulationibus afficiebatur sensim ingrauescentibus, quas deambulando profligare conabatur; nec admonitionibus meis ut lectum peteret, ante quam hora

hora vespertina nona, tremoribus jam grauissimis superuenientibus, obtemperauit. Quia prima dosis mixturae simplicis, nulla sudoris indicia prouocauerit, post duas circiter horas, altera quoque propinata fuit, quae per noctem sat intranquille peractam, madorem quidem aliqualem produxit; at horripilationes cum calore alternantes, usque ad septimam horam matutinam, perdurarunt. Pulsus nunc multo plenior, sed non valde frequens, lingua albescens & calor externus modicus obseruabatur; caeterum, praeter dolores capitis, regionem occipitalem praecipue occupantes, nulla grauiora incusabat incommoda; qui etiam post fomentationes, ex aceto, cum tertia parte spiritus vini camphorati admixta, crebro adhibitas, sensim cessarunt *). Dum malum profundius radicum, sudoriferis vix amplius superandum fore, apparuit, pulueres salini ex tart. solub. & sal. polychresti ana gr. XV. quouis bihorio, cum infuso panis, quod pro potu ordinario ipse elegit patiens, (potulenta enim acidulata quaeuis, quasi naturae suae penitus contraria, morose respuebat) diebus duobus insequentibus, exhibebantur, conspicuo certe cum successu; nam febris sine vilo symptomate grauiore, cursum suum sat placide emetiri videbatur; clystina quoque emolliens, ad aluum adstrictam, intumescens, & borborygmis crebris sonoram, soluendam, quotidie versus noctem iniiciebatur. Die XXV. mixtura temperans ex decocto hordei, cum salibus mediis & spiritu Mindereri, loco puluerum, quos jam fastidiit, praescribatur, post cuius alteram exhibitionem, oborta

nausea,

*) Lenitas haec symptomatum, exitii eius, causa certe principalis exstitit. Nam quamuis sedulo adhortarer, ut curam imperii militaris, in turbulentissimo hoc rerum statu, si vnquam intricati, alteri Generali traderet, & propriae salutis vnice intentus esset; attamen morbum suum haud iuste taxans, omnes officii sui partes, quantum potuit, cum perpetua fere animi inquietudine, & indignatione creberrima coniunctas, agere, & totos, fere dies, in lecto sedendo, mandatis & relationibus distandis, subordinatosque indiscriminatim admittendo, ad paucas usque ante mortem horas, continuauit.

nausea, saburrae bilioso-viscosae aeruginosae, haud multum euomuit; maiorem itaque eius copiam in ventriculo delitescentem suspicans, pulv. rad. Ipecac. drachmam semis, dedi, sed praeter potulenta ingesta, nihil exercebatur. Hucusque de signis pathognomonicis pestis, (quae celare voluit) mihi adhuc haud certe constabat, quamuis de iis saepissime sermones miscere, & inspectionem corporis efflagitare, vix praetermiserim. Mane demum diei XXVI. se tumorem sub axilla sinistra sentire fatebatur, qui vero mobilis adhuc, nulla inflammationis signa prodidit; hanc ob rationem cataplasmata maturantia haud interrupte, & noctu empl. diachyl. c. gumm. imponebantur. Hoc & sequenti die omnia reliqua medicamenta auersans, proprio consilio, puluerem antispasmodicum St. saepiuscule sumsit. Die XXVII. post grauem, ex altercatione cum proceribus Moldaviae quibusdam, iracundiam, aestus febrilis cum rubore faciei & pulsu duro, mox intermissiones irregulares prodente, admodum efferuere, & omnia in peius mutari inceperunt; post reiteratum vero usum pulueris sequentis: & pulv. rad. contray. gr. XV. Moschi orient. gr. IV. irregularitas pulsus corrigebatur; ast vires vitae jam manifeste deficiebant. Quapropter iuscula gallinacea, & vini parum cum infuso panis ad refectionem, vti quoque cortex peruianus, assidue propinabantur. Jam ad marginem inferiorem musculi pectoralis maioris, duos circiter digitos transversos a subaxillari, alter bubo, sed minor, itidemque mobilis, protuberavit. Die XXIX. mane, pulsus valde intermittebat; mador corporis symptomaticus prorupit, cuticula ex bubonibus, cataplasmatibus & emplastris tractatis secedit; ipsi vero immobiles, sine ullo incremento, vel coloris naturalis mutatione, restarunt. Nihilominus patiens, quamvis jam valde debilis esset, ab occupationibus solitis, jam ultra vires continuatis, vix destitit, donec hora pomeridiana quinta, in delirium mite delapsus, undecima eiusdem noctis, animam placide redderet.

IV.

Miles gregarius, annorum circiter XL. sat robustus, bubone crurali, petechiis, & insupra exanthematibus eleuatis lentiformibus liuescentibus, insignitus, incerto morbi die, in Nosocomium pestilentielle adducitur. Calor externus fere exulans, delirium, diarrhoea incipiens, & exilitas pulsus, statum eius conclamatum indigitare videbantur. Infuso panis cum spiritu vitrioli impraegnato, & clysmatibus talibus, uti quoque cortice peruiano, vna cum maturantibus externis, assidue vsurpatis, diarrhoea substitit, pulsusque eleuari, & bubo emolliri incepit. Incisione, die aduentus quarto, peracta, stillicidium copiosum sanguinis pallidi & dissoluti, ex tota peripheria vulnuscule insequabatur, quo, per deligationem cum vnguento digestiuo, cui vitriolum de cypro admissum erat, cohibito, suppuratio bubonis, methodo exper. XIX. descripta, stabilita, crisin perfectam attulit. Maculae paulatim, rubescences & pallidae factae, paucorum dierum spatio prorsus disparuerunt, aegrotusque, post consolidationem bubonis, sat cito obtentam, praeter spem, sanitatem pristinam recuperavit.

V.

Altero jam aduentus mei in Jassiam die (XI. Maii), variis infestabar, infectionis leuioris affectionibus, uti: gustu deprauato, anorexia, lassitudine insolita, doloribus capitis &c. quas vero, spiritus natri dulcis XL. guttis, cum infuso theae, cubitum iturus, haustis, post largum insequentem sudorem, feliciter fugavi, & dein, tanquam sanus, & ad quaeuis negotia perficienda aptus, nulla omnino incommoda persentii. Die vero XXVI. post meridiem, horripilationibus, cum mox insequente calore febrili, sat magno, & reliqua pestis acutae primordialis serie (exper. XX.), glandula quoque crurali dextra, nunc insigniter intumescens & dolens, corripiebar; quam ob causam, mixturae

T

sim-

simplicis guttas CXX. cum sufficiente copia infusi theae calidi illico sumsi, & ad sudandum me composui; eo omnino exoptato cum effectu, ut dolor capitis, gustus vitiat, lentor salivae, & calor febrilis, una cum sudore profluente sensim remittentes, versus alterum mane in totum exularent. Hinc, iterum restitutus, & multo alacrior quam antea factus, occupationibus solitis incubui. Die vero quarto Junii, dum hora matutina nona, pestiferos in Nosocomio pestilentiali visito, & pulsum aegri valde periculose decumbentis, exploro, subito dolore acutissimo pungente, in indice dextrae manus, quasi fulmine, tactus fui. Digitus in instanti valde intumuit, ita ut eum flectere nequiquam possem, absque tamen ullo rubore; sensusque velut ex contusione gravissima, summe dolorificus, excitatus fuit. Mox dolores fugaces, ad tractum nervorum & vasorum brachialium versus axillam, musculum deltoides & pectoralem maiorem, & abhinc in glandulam cruralem extemplo intumefactam, more solito vibrabantur. Post intervallum horae circiter dimidia, gustus ex salino fatuus & brevis amarescens, saliva quoque viscida & spumosa fiebat, lingua albescens intumuit, & dolor capitis instabat gravissimus. Glandula cruralis nunc augmentum citissimum capiens, dolere incepit, & horripilationes leviore vagae, febrem presso pede succedentem annunciarunt. In lectum itaque me recipiens, mixturae simplicis guttas CXX. ex infuso theae hausi, eiusque vasculum unum alterumve tepide sensim superbibens, sufficienter contactus & capite quoque obvelatus, sudores, nunc difficilius ac antea prorumpentes, praestolabar. Febris primis duabus horis fat exarsit, usque quo sudor paulatim promanans, aestum eius sedaret; quia vero nondum penitus cessaret, & symptomata reliqua quamvis leviora facta, adhuc continuarent, eadem vespere, alteram dosin mixturae simplicis sumsi, & haud multo post, in profundum & tranquillum somnum incidi, ex quo hora quarta altero mane, expergiscens, me totum sudore copiosissimo, acidum spirante, & ita viscoso, ut vni-
dique

dique fordes, pellicularum instar, ex superficie corporis, digitis abradendae essent, perfusum animaduerti, & quoad omnia perfecte alleuatum sentiens, summa perfundebar laetitia; Deo, gratias, pro liberatione, deuotissimas persoluens. Post aliquot horarum quietem, sudoris reliquiis, per lintea tepida, absterfis, e lecto surgens, & indusii manicam, lauandi causa, replicans, inopinato, in conspectum mihi venit, pustula, phaseoli magnitudinem aequans, in extremitate inferiori anti-bracchii dextri, ichore albido turgens, marginibusque circumcirca, uti in carbunculis humidis solet, inflammatis. Mirabar certe, quod nullo doloris sensu, nisi ad attactum, grauarer. Chirurgo itaque accersito, eam, uti nobis consuetum erat, crebris incisionibus, haud tamen profundis scarificare, & vnguento digestiuo, sale ammoniaco maritato, deligare curauit. Suppuratio sat larga, per tres dies continuata, vlcusculi depurationem citam, promouit, at epuloticis adhibitis, breui cicatricem induxit. Ipse, toto hoc curationis interuallo, ita nihil a sanitate alieni, persentii, ut relationibus, epistolis & annotationibus conscribendis erecto animo, vacare potuerim. Occupationes consuetae, maiori cum fiducia repetens, nullos amplius infectionis manifestae insultus, quousque pestiferis interfui, experiebar; exceptis reliquiis hisce valde notabilibus. Digitus index, per totos quatuor insequentes menses, tumidiusculus (quamuis gradatim minus) persistit, nec sine doloris sensatione inflecti potuit; tumore demum quamuis plane discussio, sensatio tamen singularis & nimis subtilis, per plurimos annos protracta, restituit; ita ut jam Moscuae praxin medicam exercenti saepissime accideret, si pulsum aegroti in acme febris malignae constituti tangerem, illico dolorem plus minusue pungitium, in indice persentirem, qui interdum ictus electrici instar, per tractum neruorum brachialium, in regiones subaxillares & inguinales vibrabatur; nihil vero mali vlterioris, vnquam exinde expertus sum. Idem quoque diu postea euenit, quoties aduersaria mea, in peste exarata, & in cista peculiari reclusa, quamuis plus simplici vi-

ce aceto irrorata, & euentilata fuerint, peruoluerem. Alterum accidens itidem per quasdam septimanas me infestans & saepiuscule rediens, fuit, amarities oris, improuiso, & incertis periodis, ut plurimum vero mane, post potum theae vel coffeae, tum subinde inter prandendum, vel immediate post, inuadens. Praeter gustum felleum, saliu quoque tunc viscosa & spumosa fiebat, & si status hic longius protraheretur, jam caput dolere incepit, imo nausea quandoque superuenit. In initio, acidis mineralibus, praesertim spiritu vitrioli ex aqua frigida haustis, accidens hoc molestum, & grauiora minitans, propulsaui, donec fortuito, effectum praesentissimum, ex sole crySTALLINO in ore detento & deglutito, animaduenterem. Toto hoc tempore, usque ad frigores autumnales, glandula cruralis dextra, parum tumefacta, & ad tactum rudiorē sensibilis permanfit.

VI.

Subofficialis quidam iuuenis, & habitu corporis repleto praeditus, bubone subaxillari, & reliquis symptomatibus pestis acutae affectus, dum Nosocomium pestilentielle ingreditur, haud periculose aegrotare videbatur. Vires nempe sat constabant; febris quoque vix modum excedens sine delirio, pulsus plenus, bubo eleuatus, & reliqua omnia indicia exitum faustum pollicebantur; methodoque vsitata, in reliquis sat prospere succedente, tractabatur. Die vero morbi quarto eum visitans, sputa copiosa sanguinolenta viscida & quidem liberrime exfcreantem, caeterum tamen lecto firmiter insidentem, & ad omnia rite respondentem offendo; nec signa mortis tam propinquae detegere potui, quae tamen post interuallum horae mihi nunciabatur.

VII.

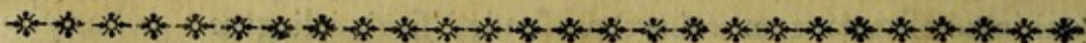
Adiutor Generalis locum tenentis de Stoffeln, Chamutow, laute prandens, & vix e mensa confurgens, quamuis hucusque sanissimus, dere-

derepente peste acutissima corripiebatur, symptomatibus eius, breuissimo temporis spatio valde ingruentibus. Horripilationes namque cum calore alternantes, dolores capitis acutissimi, oculorum & reliquae faciei intumescencia cum rubore profundo, siccitas linguae, pulsus plenus, durus, celerrimus & sic porro, derepente admodum, & tumultuarie quasi inslabant; praesertim anxietate incredibili excruciabatur. Quia stomachum repletum necessario exonerandum esse, iudicaui: emeticum ordinarium (exper. XXI.) confestim propinaui, & dum post quadrantem horae, nullus effectus insequeretur, etiam alteram ingessi; fauces quoque pluma irritare, & aquam tepidiusculam cum olei lini paulillo, superpotare, curavi, donec post multas nauseas & vomituritiones irritas, vberissima ingestorum & sabarrae pituitoso-biliosae quasi fermentantis, per plures vices repetita euacuatio, solatium praesentaneum afferet. Ex tanta turba symptomatum grauissimorum, & conatibus vomendi difficillimis, in debilitatem summam delapsus, frictionibus per totum corpus institutis, odoramentis, iusculis carniarum & spiritu nitri dulcis saepiuscule exhibito, excitandus, resciendusque erat; quae omnia ita feliciter peragebantur, ut patiens, me iam illa ipsa vespere, ore lacto alloqueretur. Interea pruritus & inflammatio incipiens in sura dextri pedis, carbunculum minabatur; accepio vero sudorifero, febris, & omnia reliqua symptomata, jam altero mane, perfecte prosligata fuerunt, reliquiae quoque inflammationis, fomento aceti tollebantur.

VIII.

Pediss quus Generalis locum tenentis de Stoffeln, breui antea, in pestem itidem acutissimam implicatus, forte a morte liberatus fuisset, si methodus mox descripta, jam tum mihi innotuisset. Nam nullum a sudorifero quamuis fortiore, vel a potu, cum spiritu vitrioli probe acidulato, copioso, leuamen percepit; e contra angoribus summis inualefcentibus, tandem in delirium furiosum redactus, spatio XX. horarum,

quasi apoplecticus obiit. Symptomata eadem ac in praecedenti. Post mortem vestigia bubonis cruralis profiliensis, cute supra eum liuescente, deprehendebantur.

OBSERVATIONES.

I.

Phases lunae, nullum notabilem in pestem influxum habere videbantur.

II.

Tempore pestis tam Jassiae quam Moscuæ, fructuum horarum & vuarum in priori loco, vberimus prouentus fuit.

III.

Vulneribus & vlceribus, quamvis maioribus & largiter suppurantibus laborantes, a peste neutiquam immunes erant, sed promiscue inficiebantur. Primi carbunculi in Nosocomio militari Jassienfi, in ipsis vulneribus obseruati fuerunt. Peste ingruente vulnera arescunt, & suppuratio illico cessat; in illis, qui luem superant, iterum proueniens.

IV.

Mulieres praegnantes peste correptae facile pariunt, & immediate post partum melius se habere videntur; at, breui ex haemorrhagia uteri pereunt.

V.

In gonorrhoea virulenta affectis, post ingressum pestis, fluxus cessat, una cum conualescentia vero redit.

VI.

Infantes teneriores peste tacti saepe comatosi fiunt, & conuulsionibus torquentur, quae symptomata in aetate proeclioribus rarius occurrunt.

VII.

VII.

Qui recidivas patiuntur, omnia successiue mitiora experiri solent.

VIII.

Contagium ab iis solum, qui in acme pestis constituti sunt, propagari videtur; nam ex reliquis, qui in periodo infectionis, vel initio pestis ipsius, per crisin salutarem, e periculo erepti fuerunt, nulla usquam infectio in alios serpens, obseruata fuit.

IX.

Qui in periodo infectionis diutius versabantur, semper periculosius se decumbebant; e contra, qui derepente, peste ipsa, vtut grauibz symptomatibus stipata, afficiebantur, multo facilius per remedia conuenientia liberabantur.

X.

Peste jam adulta detenti, tactus organum valde obtusum habent, adeo vt vellicati, vel alio modo rudius tractati (vti in Nosocomijs tunc vitio haud corrigibili ab administris taediosis fieri solet), nullum fere doloris sensum, etiam extra delirium versantes, prodant.

XI.

Communissima infectionis via per contactum obseruata; quamvis etiam per inspirationem & ingesta fieri, indubium sit.

XII.

In peste acuta & acutissima, tempore eruptionis bubonum & carbunculorum, symptomata semper exacerbantur.

XIII.

In nonnullis qui signa manifesta infectionis factae, vtpote rudimenta bubonum & exanthemata liuida lata (carbunculorum siccorum praecur-

præcursores) jam gestarunt, nec de periculo summo dubitarunt; indolentia tamen, & mortis imminenti contemptus, in hoc statu funesto vix credibilis observabatur.

XIV.

Immediate ante insultum pestis acutissimæ, appetitus præternaturaliter adauctus esse solet.

XV.

Quidam, se odorem nauseosum inexprimibilem, in momento inuasionis pestis acutissimæ, se naribus percepisse, asseuerarunt.

XVI.

Ex peste conualescentes, multo facilius & citius, quam post febres malignas, robur & pristinam sanitatem recuperant.

XVII.

In quibusdam carbunculis insignitis, eodem tempore, vlcuscula, quasi cancri venerei in glande penis enascebantur, in quibus vero sphacelus nunquam insequabatur.

XVIII.

Post resolutionem bubonum, interdum furunculi copiosi, in variis corporis partibus oboriuntur.

XIX.

Ex incisione præcoci bubonum, nondum in maturationem reductorum, immoderatus saniei fluxus insequens, subinde tabem & mortem acceleravit. In aliis labia vulnorum & partes adiacentes ita induruerunt, ut etiam optimis emollientibus, suppuratio difficile admodum prouocari poterit.

XX.

XX.

Fomentationes ex aceto, ad resolutionem bubonum & carbunculorum, maximo cum emolumento adhibebantur. Si vero resolutio attingi non potuit, tunc ex eorum usu prolongato, suppurationis negotium, jam multo tardius processit.

XXI.

Haemorrhagiae narium, in ipso initio pestis aliquoties salutares; in morbo vero adulto plerumque lethales exstiterunt.

XXII.

Carbunculi in collo grandiores, intumescunt partium adiacentium immanem; & breui strangulationem aegri producant.

XXIII.

Interdum bubones in medio crure propullulant.

XXIV.

Carbunculi parotidibus innati, suppurationem eorum, aliàs difficile obtinendam, promouerunt; aliis vero bubonibus, subinde fausto, saepius tamen fausto omine implantabantur.

XXV.

Signum est lethale, si carbunculi, separata quamvis eschara, vterius cum vibicibus proserpant, & loco puris saniem fundant.

XXVI.

In peste Moscouensi tanquam phaenomenon singulare observabatur, quod fere omnes in carceribus peste infecti captivi, parotidibus insignirentur.

XXVII.

In initio pestis exanthemata & bubones, in vigore carbunculi frequentiores, sub finem bubones fere soli prodeunt.

XXVIII.

Bubones, quandoque in iisdem locis, ubi jam antea curati fuerunt, iterum occurrere solent.

XXIX.

In quibus escharae carbunculorum, post superatam pestem acutam, diutius neglectae restitarunt, partes adiacentes valde intumuerunt, & in nonnullis bubones de nouo suscitabantur.

XXX.

Bubonibus affectis, si carbunculi humidi, in partibus minus periculosis superueniunt, exitum bonum ut plurimum praesagiunt.

XXXI.

Quandoque duo imo tres bubones diuersi, sed minores, in vno eodemque inguine, insimul, obseruati fuerunt.

XXXII.

In parte capillata capitis, oculis, interna oris cauitate, pene, volis manuum & plantis pedum, carbunculos nunquam vidi.

XXXIII.

In periodo infectionis, cutis externa, ab vngvine superabundante, saepe ita vinctuosa fit, ut aqua affusa guttatim colligatur; imo multi peste acuta recenter affecti, facie quasi oleo illinita & resplendente, cernuntur.

XXXIV.

Medicamenta mercurialia, varia forma & dosi, tam inquam externe vsurpata, nec minimam utilitatem praestant.

XXXV.

Qui tempestiue, id est, in principio ipso pestis acutae, vel sponte, vel ex emetico propinato, multam saburram bilioso-viscosam facile

facile reieciabant, morbum semper mitiorem experiebantur; e contra, vomitus, serius, difficilior, vel plane non succedens, euentum funestum praefagebat.

XXXVI.

Haud incongruum fore autumauerim, etiam de lue canum venaticorum, quae nunquam antea, quantum scio, obseruata, pestem hominum excepit, & per plurimos annos, praesertim tempore autumnali, Moscuae & in vicinia eius grassata est, per transennam quasi, pauca commemorare. Decursus morbi talis fere fuit. Respiratio anhelosa fit, cum exertione linguae; cibi respuuntur; oculi inflammantur, protruduntur, postea languescunt, & albugine torua obducuntur. Glandulae colli & caput ipsum, in aliis subaxillares vel inguinales intumescunt. In quibus glandulae infarctae, vel sponte, vel adhibitis remediis emollientibus & maturantibus cito suppurantur, vel pituita multa puri analogae naribus effluit, hi resitiuuntur; reliqui vero tertia vel quarta die enecantur. In nonnullis diarrhoea loco intumescitiae exoritur, pedibusque insistere non valent, sed si eriguntur, confestim quasi perculsi in latus proiciuntur; etiam si conualescunt, paralyti fere pedum posteriorum afficiuntur, & vel marasmo tandem pereunt, vel si iuniores fuerint, non nisi post longum temporis interuallum sensim sauescunt. Tanto contagio pollet lues haec, ut si unus inquinetur, reliqui omnes una detenti breui corripiantur, imo ex loco affecto, in alios facillime traducantur. Homines vero nunquam inficit, quamuis eos omnimode contrectent. Venaticos tantum, qui sola farina auenacea aluntur, non vero domesticos, quantum audiui, infestat. Etiam in Wallachia post pestem hominum sedatam, luem hanc canum similiter obseruatam fuisse, ab oculatis testibus narratum mihi fuit.

E X P E R I M E N T A.

I.

Quia in Nosocomio pestilentiali Jassienſi animaduenterem, peſtiferos carbunculis affectos, dummodo in regionibus minus periculosis ſiti eſſent, obtenta per methodum uſitatam (exper. XIX.), ſuppuratione, prompte ſanari: ſtatuī periclitari, anne per ſphacelum in parte quadam ignobiliore arte productum, ſuppurationem accelerare, & eo ipſo bubonibus laborantes, utpote ob eius retardationem ſemper dubios, a discrimine vitae liberare poſſem. Elegi itaque hunc in finem, militem iuuenem, quarto morbi die ex peſte acuta intenſius febricitantem, & in delirio conſtitutum, viribus tamen ſat conſtantem; cui in parte anteriore media cruris, ſcarificationes profundas & denſas, ad circumferentiam rub'ionis circiter inſtituere; vulnuſcula butyro antimonii illinire; linteo carpto contegere, & me praefente deligare juſſi. Nullum omnino ſenſationis vel doloris ſignum, quod jure mireris, prodidit, nec multum ſanguinis pallidiuſculi effluxit. Altero mane, remota fascia, dum locum tantopere vexatum, ſideratum omnino inuenire credo, non ſine admiratione, nec minimum inflammationis, nedum gangraenae infeſturae indicium offendo. Vulnuſcula inſicta, arida, periphæria & interſitiis illibatis, cernebantur. Eodem vero die poſt meridiem, in eodem pede, & in medio ſurae, carbunculus ſponte prorupit humidus; quo, uti mos erat, tractato, ſuppuratio die inſequentē prouenit, euentu tam fauſto, ut omnia ſymptomata ſtatim miſceſcerent, buboque immediate poſt matureſceret, aegroto ſenſim perfecte conualeſcente.

II.

Exſtirpationem bubonum minorum, in initio infeſtionis adhuc mobilium, optimo cum ſucceſſu, ſymptomatibus nempe omnibus, poſt ſuppura-

suppurationem insequentem evanescentibus, aliquoties instituisse, Chirurgus Schmidt Jassiae asseveravit. Mihi idem periculum faciendi occasio defuit, quia infecti jam in statu prouecto (dum bubones cum partibus adiacentibus contumescerent, sine discrimine euidenti, ne nervi & vasa substrata laedantur, vix excindi potuerunt), in Nosocomium adducebantur. Reliqui vero, quos mature tractare licuit, methodo usitata sat prospere liberabantur, nec operationi quilibet lubenter sese subiicere voluit.

III.

Chirurgus, copiarum tunc Jassiae subsistentium, primarius, Rembowsky, liquorem nitri fixum, summis extollebat encomiis, & eo etiam quamdiu ibi versabar, quavis data occasione, praesertim in exordio mali utebatur. Vix fidem ei habere potui, medicamentum hoc summo opere alcalinum, largioribus omnino, imo repetitis dosibus usurpatum, in lue hac effectus salutes producere posse; hinc eum ab eius ulteriore exhibitione dehortabar. At ille experientiam suam vberissimam tot mensium opponebat, & quotidie fere novos casus prosperos, in conuictionem dubii, mihi indicare haud desisteat.

IV.

Aderat Moscuae, in comitatu Principis Orlow, Chirurgus quidam primarius, qui pulueribus famigeratis Jamefii (quibus in febribus malignis, magno cum successu se usam fuisse perhibuit), etiam pestem debellatum iri, Proceribus persuasit. Hunc ergo in finem, undique dispergebantur, Medicisque & Chirurgis injunctum fuit, ut ad normam praescriptam illos dispenserent, & quos producerent effectus, Collegio sanitatis referrent. Ex relationibus plurimis, hoc solum constitit, eos pestiferos, qui ex minori dosi in ipso principio exhibita, satis sudauerint, omnino breui sanitatem recuperasse; reliquos vero, quibus aut in prouectiori statu, vel largius propinati fuerint, post excitatos vomitus,

tormina & alui fluxus, omnes facile exspirasse; hinc usus eorum breui de er buit.

V.

Mercator quidam graecus, tempore pestis Moscuæ immorans, summa fiducia, balsamum de Mecha, Collegio sanitatis commendauit, & plura exempla curationis prosperae, tum Constantinopoli, tum Moscuæ obseruata, tanquam verissima praedicauit. Captis hinc inde experimentis, patefcebat, paucas guttulas, quinque nempe ad decem, medicamenti huius calidissimi, cum pauxillo vitelli ouorum subacti, & in potulento tepido propinati, in ipso initio morbi, largos sudores, cum euentu optato produxisse; in statu vero prouectiori, tantum abest, vt profuerit, quin mortēs accelerasse euincebatur.

VI.

Etiam quid phosphorus praestaret, iussu Principis Orlow tentatum fuit. Doses a dimidio grano, ad vnum, duo & tria ita conficiebantur, vt phosphorus, cum tantillo olei amygdalorum dulcium contritus, semunciae aquae stillatitiae florum Sambuci misceretur. Experimenta, in tribus, eodem tempore capta fuerunt, Nosocomiis pestilentialibus, relationesque, quas Medici & Chirurgi de successu ad Collegium sanitatis miserunt, fere omnes in eo consenserunt: aegrotos minimas, nempe dimidii & vnius grani doses, post aliquot horas repetitas, sine incommodo sustinuisse, & nonnullos, quorum malum adhuc recens erat, oborta diaphoresi, melius se habuisse; alios quoque, nullam omnino mutationem notabilem exinde expertos fuisse. Illi vero, quibus maiores doses propinatae fuerunt, exacerbationem febris & reliquorum symptomatum patiebantur; imo nonnulli cataleptici quasi fiebant.

VII.

In peste Moscuensi, spiritus aceti Ehrénreichii, ab auctore suo summis jactatus encomiis, in creberrimo usu fuit. Neminem vero, peste

peste ipsa jam affectum, ope eius curatum fuisse innotuit, quamvis scopo prophylactico, & in ipso morbo, tanquam acidum concentratum, haud incongrue vsurparetur.

VIII.

Fuerunt quoque Moscuae nonnulli, etiam ex Medicorum ordine, qui inoculationem pestis experimentandam esse proposuerunt; sed consilium hoc, nouitatem spirans, haec ob rationes repudiatum fuit:

1) Quia, non tantum ex assertionibus omnium facile Loimographorum autoptarum, sed etiam obseruationibus nuperrimis Iassiae & hic Moscuae factis, indubiis, palam erat, pestem non vt variolas, semel tantum mortales adoriri, sed datis occasionibus, per plures vices redire. 2) Quod lues haec, pro morbo vnicuique quasi ineuitabili minime habenda sit; e contra, diuina annuente clementia, deletio eius totalis indies speraretur; operationem itaque hanc (re ipsa formidolosam), inutilem, imo ridiculam futuram. 3) Arduum denique & inhumanum videbatur, etiamsi capite damnatos, vel alios infimae conditionis homines sanos, & qui verosimiliter in perpetuum immunes restare possent, tam incerta spe, ad experimentum vi cogere, dum quisque ingenuus, aleam hanc, summo periculo plenam, proprio nutu adire, certe recusaret.

SECTIO PROBLEMATICA.

CONSECTARIA.

I.

Multa phaenomena & symptomata, exactius pensitata & inter se collata, arguere videntur: pestem, pro morbo putridissimo vix habendum, nec effectus, quos miasma pestilens *) producit, ab alcalina acrimonia deriuandos esse.

Venia omnino in antecessum roganda mihi erit, quod contra sententiam antiquitus receptam, & in hunc usque diem, si vnā vel alteram hypothēsin vagam excipias, pro canone quasi habitam, argumenta quaedam proferre audeam. Rationes dubitandi apud me enatae hae sunt. Si miasma pestilens putridae, ne dicam putridissimae indolis esset, tunc effectus consimiles producere, & per indicia luculentissima sese prodere deberet; quod tamen nec in viuis nec mortuis animaduersum fuit. Nam, nullus in halitu, exhalationibus, vlceribus pestiferorum **), vel excrementis alui, foetor singularis, aut inanis felle putridum olens, obseruabatur (cfr. exper. XVII. XVIII. XIX.); e contra sudores, odorem, quem vulgo acidum vocant, spirabant. Certe, vnus alterue, vlceribus scorbuticis vel sphacelo partis cuiusdam in Nosocomiis decumbens, aërem multo foedius corrumpit, quam XV. ad XX. pesti-

*) Quia de existentia miasmatis pestilentis, neminem serio dubitare autumaverim, eam tanquam euictam praesuppono.

**) Cl. Chenot, quamuis pestem omnium morborum putridissimum statuat, obseruat tamen, carbunculos omnis fere foetoris & putrilaginis expertes fuisse. Tr. de peste p. 186.

pestiferi, in eodem conclaui detenti *). Substantiae bubonum & carbunculorum excisae, nulla putredinis nota imbutae erant, imo a canibus auide deuorantur, quod, si a putrilagine corruptae fuissent, vix fieri crediderim (exper. XVIII.). Vulnere & vlcera quaelibet, quamprimum infectio facta fuerit, arescunt, & omnem foetorem amittunt (obs. III.) dum in morbis aliis cum acrimonia alcalina coniunctis, contrarium omnino obtinet, & sanie putrida summe foetente semper sca- tent. In hisce, vti etiam in aliis pestibus accidit, quod lues verno tem- pore grassans, media aestate, & caloribus summis regnantibus, aut pror- sus euanesceret, aut sporadica tantum euaderet, quamuis notissimum sit, calorem aestiuum, putredini quam maxime fauere, minime vero dele- tionem eius promouere (exper. VII.). Cita conualescentia pestifero- rum (obs. XVI.), non tantum in principio, sed etiam ipso vigore mor- bi constitutorum, vim putredinis vix ac ne vix quidem expertos fuisse commonstrat; si aliàs effatum magni Medici verum sit, quod acrimo- nia alcalina vehemens, per vnum nycthemerum, plus detrimenti cor- pori humano inferat, quam acida per totum annum. Motus corpo- ris, qui in initio pestis, tot euidentissimis documentis sese commenda- vit (exper. XVII.), vt de maxima eius vtilitate dubitare nefas sit, in morbis cum putredine coniunctis indubie nocet; nec explicari posse cre- diderim, quomodo multi peste grauissima, per plures dies cum delirio perpetuo affecti, leuamen illud promptissimum (exper. XV.) percipere potuerint; aut quod multi ad extremum fere mortis terminum, viribus tam mentis quam corporis, omni expectatione maioribus polleant (hi- stor.

*) In Nosocomio pestilentiali Jassienfi, quod primò in Monasterio, a San- cto Spiridone cognominato, erat, hoc toties non sine admiratione ob- seruaui; nam saepe, summo mane, hypocausta, vbi pestiferi decumbe- bant, intrans, foetorem haud perceptibilem experiebar, quamquam fe- nestrae & portae, vel ob tempestatem pluuiosam, vel ex negligentia ad- ministrantium, saepe per totam noctem clausae fuerint.

flor. morb. III.), si putredo per tantum temporis spatium, humores, encephalon, nervos, viscera, verbo, omnia tam solida quam fluida inquinasset. Melioris fortis homines, victu animali lautiori, condimentis & spirituosius variis utentes, rarissime respectu reliquorum, & non nisi ex errore grauiore inficiuntur; dum e contra pestis in plebeios & pauperes, cibus e regno vegetabili *) praecipue petitis sese sustentantes, & stimulantibus modo nominatis fere carentes, quam maxime fuit (exper. III.). Per plurimae observationes docuerunt, pestem post ingurgitationem fructuum horaeorum immediate infectam, & saburram eorum fere immutatam, vel fermentantem quasi, subinde, reieclatam fuisse (exper. XXV.), e contra iuscula carnum in peste affectis (hist. morbi VII.) & carnes ipsae in conualescentibus nunquam nocuerunt, quin maxime conducebant; quod tamen aliter euenire debuerit, si pestis putridae naturae esset.

Sed nec in cadaueribus ipsis, putredinis properantis, vel foetoris singularis, indicia sese manifestarunt. Ad exper. XX. notaui, mortuos, plerumque pallidos & tumidiusculos, etiam quando per plures dies, tempestate calidissima, insepulti jacerent, nullas corruptionis evidenter notas, vti tamen post febres malignas contingere solet, prodidisse; & saepe Jassiae miratus sum, a permultis cadaueribus, in plaustris accumulatis a vespillonibus obuiam ductis, nullam mephitidem nares feruisse. Dum Moseuae, in initio pestis, multa cadauera non sat profunde inhumarentur, euenit, vt ex pluuiis crebrioribus, humus ut plurimum parca manu aggesta, sublueretur, membraque hinc inde denudata, in coemeteriis, visui se offerrent; quamobrem sumtibus publicis terra superaduehi curabatur, & admirationem haud paruam tunc excitauit, quod
tani

*) Etiam in peste canum (obs. XXXVI.), hoc admodum notabile occurrit, quod illa nunquam, (quantum mihi constat) canes domesticos polyphagos, sed vnice venaticos tales, qui sola farina auenacea aluntur, affecerit.

tam sero computrescerent *). Imo, quando post pestem sedatam, omnes domus, tam emortuae quam suspectae, lustrarentur, mille circiter cadauera, quae variis in locis, e. g. hortis, atriis, & in aedibus ipsis sub pavementis, tectis & aliis latebris, clam sepulta erant, & verosimiliter haud pauca, inde ab initio pestis, per aestatem & autumnum, sat calidos, delituerant, maximam tamen quoad partem aut integra, aut corruptionem haud totalem passa, e domiciliis, in coemeteria extra civitatem transportata fuerunt (cfr. hist. pest. Mosc.).

Quantum vero acrimonia miasmatis pestilentis ab alcalina differat, imo ei contraria quasi videatur, ex sequentibus patebit. Omnes exper. XII. enumeratae affectiones, lue vigente, in subiectis a peste adhuc immunibus, & quoad reliqua sat bene valentibus frequentissime occurrentes; vti quoque periodum infectionis & pestem ipsam concomitantia symptomata, praecipuis primordialia, acrimoniam acidam & lentorem, imo coagulationem humorum manifestam, praesupponunt. Ardores urinae & dolores illos pungentes, vagos, in periodo infectionis frequentissimos, ab acrimonia acida productos fuisse, promptum ex absorbentibus solis leuamen, clare ut puto, ostendit. Appetitus, immediate ante insultum pestis acutissimae saepe immodicus (histor. morb. VII.), acidum esurinum in ventriculo accumulatum, indigitat. Saliva tenax & pendula; viscositas saburrae vomitu reiectae & excrementorum alui; intumescencia glandularum; grauitas & torpor corporis; segnities alui; moles linguae adaucta; calor externus vtplurimum mediocris vel plane exulans; urinae crudae; sitis absentia; delirium mite & sic porro, quid aliud quam lentorem humorum inculcant? nec ab acrimonia alcalina deriuari possunt, nisi principia medica, hucusque pro certissimis ha-

X 2

bita,

*) Etiam in peste boum idem obseruatum fuit. In mandato Regis Prussiae Ao. MDCCCLXV. publicato dicitur, per experientiam certam constituisse, quod cadauera boum ex lue enectorum sat profunde defossa, decem & plures annos incorrupta fere permancant.

bita, penitus fallant. Substantia bubonum & carbunculorum sub eschara, nunquam tota in tabum deliquescens, sed aut excisa, aut ex ulcere sponte decidens, massam albescentem, duriusculam, scirrhosam *), & quasi adipem, in spiritu acidissimo diu maceratum, exacte referens, vim coagulantem & adstringentem **) fortissimam perpessam testatur. Escharae carbunculorum siccae & durissimae, iis simillimae sunt, quae ex aqua forti, vel lapide infernali excitantur, & a reliquis sphaceli speciebus hoc ipso signo, sat luculenter distingui possunt. Creberrimus usus terreorum & absorbentium, a Galeni usque temporibus, ab omnibus fere loimographis, collaudatus, ea saltem sine noxa euidenti, in tot pestibus adhibita fuisse, comprobatur ***). Medicus graecus in initio pestis Jassiae degens, de remediis antipestilentialibus a me percontatus, itidem terrea & absorbentia, praesertim terram sigillatam, in ditione turcica, optimo cum successu usurpari, asseueravit. Liquor nitri fixus, utut alcalinum summum, a Chirurgo tamen primario Rembowsky, copiose & vnice fere in usum tractus (experim. III), tantum abest, ut nocuisset, quin permulti, praeprimis in luis incunabulis, feliciter exinde conualuerunt. Quod miasma pestilens, metallis quibusdam, mediante attractione infecti, tam facile adhaereat (exper. IV.), aliter explicari posse vix crediderim, quam ex naturali acidi huius subtilissimi cum cor-

pori-

*) Cellulosa quae escharae carbunculorum subiacet, uti etiam substantia furunculorum, qui pestilentiae temporis vulgares sunt, solida quoque & compacta, non tamen tantae duritiei, ac in bubonibus est.

**) Celeb. quondam Schreiber, qui in observatis & cogitatis suis de peste, alcalinam miasmatis indolem tanquam indubiam ubique defendit, in consecratario tamen tertio, illam *causticam* vel *adstringentem* vel *coagulantem* adstruit; quod, quomodo cum alcalina natura conciliandum sit, non video.

***) Pulverem cretaceum, ad inflammationem bubonum & carbunculorum extrauagantem reprimendam, cum successu adhibitum fuisse, sub exper. XXI. commemoravi. Cineres calidos in peste Viennensi, in eundem finem itidem feliciter usurpatos fuisse, author est Beintema.

poribus alcalinis sese miscendi propensione *). Etiam morbi & affectiones, iis, qui pestem saepius perpessi sunt, vel cum pestiferis consortium intimius habent, superuenientes, magnam cum aliis, ab acrimonia acida prouocatis, analogiam ostendunt: vti pallor faciei, habitus leucophlegmaticus corporis, oedemata, febres intermittentes &c.

Obiicietur forte! quia acida mineralia & acetum tanto successu sese commendauerint, manifeste hinc sequi, acrimoniam alcalinam ab iis debellatum iri. Sed regero: spiritum vitrioli, toties euidentissimo cum emolumento, in acrimonia ventriculi acida, tam infantum quam adultorum; quartanis inueteratis cum summo lentore humorum, vti etiam contra sodam pertinacem, a me vsurpatum fuisse; quod numerosissimis exemplis, si vltra exspatiari vellem, demonstrare possem. Certe persuasus sum, acida mineralia, non aciditate sua, sed stipticitate & vi roborante potius, qua elaterem fibrarum relaxatarum, praepremis ventriculi & intestinorum efficacissime restaurando, ipsam scatebram acrimoniae acidae, & eius sequelarum delere valent, effectus suos salutares edere. Ipse cum pestiferis degens, magnam spiritus vitrioli copiam, scopo tam praeseruatiuo, quam curatiuo, pro potu fere ordinario, cum aqua consumsi; nunquam vero sodam, quamuis ea alias saepissime molestarer, contraxi. Acetum, & reliqua acida vegetabilia haud cruda, simili quoque quanquam multo inferiore fibras constringendi efficacia pollent, & hoc solum titulo vtilia fiunt; nam aciditas eorum, vti notum est, in quouis loco calido, qualis ventriculus debilis est, praefertim aliis humoribus aduentantibus, breui vapescit. Colliquatio sanguinis & reliquorum humorum, in peste prouectiori per plura sympto-

X 3

mata,

*) Semper dum infectus essem, globuli, quibus manicae indussi in carpo nectebantur, ex argento non admodum puro, confecti, rubiginem copiosissimam contraxerunt, adeo vt tota pars adiacens lintei colore viridi pertingeretur, quod nunquam alias animaduerti; certo indicio, exhalationes ex corpore tunc acidissimas emanasse.

mata, uti: diarrhoeam, exanthemata, sputa cruenta & effluxus varios sanguinis semper pallidiusculi & resoluti, sat euicta, quasi ab acrimonia alcalina procreata, vix ac ne vix quidem reputari potest, quia etiam in tot aliis morbis, acrimoniam acidam vnice pro causa agnoscentibus, vel cum eadem coniunctis, tanquam sequela, atoniae solidorum, stagnationis sanguinis venosi, & craseos eius quomodocunque vitatae, provenire solet, e. g. in hypochondria, cachexia, diarrhoea habituali, hydrope &c. Nec gustus amarum & biliosa facies suburrae vomitu reiectae, alcalinum quid euincit; cum nemini in praxi versato ignotum esse potest, in multis ab acrimonia acida morbis, post vomitum a quacunque causa excitatum, idem evenire. Antiquatam tandem illam opinionem, quod miasma pestilens, vi sua summe putredinosa, cor, encephalum & nervos praepimis adoriatur, vimque vitalem actutum pessundet, refutatione ulteriore vix indigere confido; dum ex observatis innumeris luculenter apparuit, actiones vitales non semper tantopere vel cito ab eo laedi; nec, quae obtingit prostratio virium, ab acrimonia alcalina repetendam esse. Quod pulvis noster fumalis (exper. XXXI.), quem sulphur & nitrum ingrediuntur, vaporibus suis acidis, miasma putridum subegerit, & hanc praecise ob causam, effectus exoptatos tam evidentes ediderit, non penitus euictum est; dum reliqua illa ingredientia, fumo suo densissimo, illos obtundere, & minus efficaces reddere potuerunt. Memini, mihi e Moscuâ reduci, a celebri quondam Chemico Model, objectatum fuisse, quod furfures triticeos non satis apte in compositionem admiserimus, quia fumus ab iis excitatus alcalinae indolis fieret. Et concessio, quod aciditas ex sulphure & nitro in fumo praevaluerit, incertum tamen est, an hac praesertim, vel nonne potius, exsiccandi, constringendi & tenacissimas miasmatis particulas incidendi qualitate, operatus fuerit. Certe, experimento, in consecratario proxime insequente excitando, constitit, aciditatem adipis rancidi, ex fumo hoc nequaquam augmen-

gmentum capere, sed vapores penetrantissimos profligari, & consistentiam ficiorem & quasi friabilem euadere.

II.

Qualis demum naturae, acrimonia miasmatis pestilentis sit, quamvis exacte determinare haud liceat: eam tamen ad *rancidam* propius, quam reliquas cognitatas accedere, acida indoles adipis non solum recentis, sed etiam corrupti siue rancidi, per observationes & experimenta euicta; indicia rancoris in peste euidencia; phaenomena, quoad ortum, vigorem & deletionem utrobique consimilia; tum quoque morbi pestis analogi, ex acrimonia luculenter rancida subinde excitati, suadent.

Omni dubio caret, miasmata morborum contagiosorum singula, peculiari & a reliquis diuersa acrimonia praedita esse, qua mediante se transplantare, & aegritudinis semper sibi homogeneas producere valeant. Quam obscura vero, & parum exulta doctrina haec de contagiis hucusque permansit, nemini latet; nec sperare fas est, eam quamvis summe optabilem, ob maximas, in tanta materiae abstrusae subtilitate, difficultates undique prementes, ad debitum perfectionis gradum tam cito prouehi posse. Interea, dum diagnosi, methodus medendi & prophylaxis, rationales, cognitioni causae remotae, si non semper adaequatae, ad minimum tamen maxime probabili, tanquam fundamento suo inniti debeant; nisi alias mera empyria vel hypothesebus vagis contenti esse velimus: hinc operam prorsus ludere neutiquam crediderim, si sententiam meam experientiae suffultam, minime quidem pro certa venditam, attamen ut mihi videtur probabilem, & multis phaenomenis pestis, aliter vix explicandis, lucem foenerantem, proponam.

Acrid-

Acrimoniam rancidam, oleosam quoque nuncuparunt, summi Viri H: Boerhaave & eius commentator V. Svieten, non tamen ab alcalina distinxerunt; & quantum video etiam ab aliis, corruptio a rancore, cum illa a putredine producta, quasi eiusdem praecise naturae essent, promiscue fere confunduntur. Quam perperam vero hoc fiat, ex sequentibus elucescet.

Jam antea observatum fuit, quod adeps rancidus cuprum arrodit, & viride aeris producat. In ossibus fistulosis e coemeteriis effossis, curiosius examinatis, medulla in sebum mutata, minime vero putrefacta *) inuenitur; imo pus ipsum, tanquam adipis productum, acidae indolis est. Hinc certo concludere licet, pinguedines animales ut jam alteratas & corruptas, non illico & sine exceptione, alcalinam vel putredinosam naturam induere, quin subinde diuissime in statu contrario permanere.

Quia jam dudum suspicabar, acrimoniam rancidam cum miasmate pestilenti, summa affinitate coniunctam esse: celeberrimum Chemiae in Academia scientiarum Petropolitanae Professorem Georgi rogaui, ut experimenta tam cum adipe rancido, quam recente, institueret. Negotium hoc eo lubentius in se suscepit, quod analysi chemica adipis praesertim rancidi, hucusque parum nota, & praeter curiositatem, etiam utilitas haud parua expectanda esset. Dum adipis humani copia non daretur, loco eius suillum accepimus, utpote animalis polyphagi, & humano non valde dissimilem. Rancidus, ultra duos annos vetustus, adhibitus fuit. Ex magna serie experimentorum, quae Vir Clariss. in Commentariis Academiae scientiarum propediem in lucem edet, sequentia tantum pauciora, & in scopum meum collimantia, excerpti.

I) Adeps

- *) Quod adeps in cadaueribus animalibus, post statum rancidum, tandem in tabum uniforme, nunc citius nunc tardius, computrescat: hoc morae longiori, admixtioni praepollenti aliarum partium animalium, & aliis causis, transitum rancoris in putrescentiam, ex lege naturae accelerantibus, adscribendum erit.

I) Adeps tunicis propriis inclusus, per moram in loco humido, tepidiusculo, sensim offuscatur & rancescit, h. e. gustum vrentem acidum, & odorem ingratum acerrimum, oculosque ferientem successiue maiorem, acquirit. Vapores ex adipe valde rancido exeuntes, teterri mi & summe volatiles sunt.

II) Adeps recens post digestionem haud interruptam XIV. dierum, in calore XXX. ad XXXIV. graduum thermometri Reaumurii (illum qui in corpore humano sano obtinet, aequante, aut parum excedente) stavescit, odorem nauseosum penetrantissimum, gustumque vrentem nanciscitur; caeterum, adipi rancido, quoad omnes proprietates similis fit.

III) Adeps rancidus, in phiala, calore lenissimo liquefactus, bullas aëreas copiose protrudit (quasi ebulliret), & vapores subtilissimos, summe fastidiosos, oculosque vehementer afficientes, copiose emittit. Vapores hi, chartis probatoriis, more Bergmanniano, in vitro suspensis, excepti, acidi volatilis indolem, manifeste prodiderunt.

IV) Adeps recens, in eodem caloris gradu placide liquefit, nulum odorem ingratum spirat, vaporesque eius, multo acidiores, sed minus volatiles sunt.

V) Adeps rancidus, post liquefactionem expressus, colore fusco insignitur, & omnes proprietates in experimento tertio notatas, retinet, excepto odore, qui minus volatilis est. Quoad sextam ponderis partem, in mucum viscidum deliquefit, & cum aequali portione aquae commixtus, non solum miscelam intimam & indissolubilem subit, sed etiam tota massa summe glutinosa & nauseosi odoris euadit, acidumque manifestum continet. In evaporatione, miscela haec non in gelatinam, sed magma mucoso-vinctuosum, cogitur.

VI) Per distillationem adipis rancidi ex retorta, multum phlegma ascendit, quod in initio, indicia acidi quamvis debilioris per reagentia,

offendit; postea turbidum, butyraceum, fuscum, & tandem vi ignis adaucta, oleum fuscum, & phlegma empyreumaticum exit.

VII) Adeps recens eodem modo destillationi subiectus, maiorem ignis gradum poscit, & insimul cum oleo flauescente butyraceo, parcam copiam phlegmatis lutei, & postea ex viridi flauescens oleum largitur. Vtrumque, oleum & phlegma, famine nauseabundum, & quam maxime volatilem odorem spargit, gustumque empyreumaticum habet. Phlegma acidum concentratum continet, & vapores olei itidem acidi sunt. In altera destillatione, phlegma parcius quidem, sed aeque acidum, minus tamen volatile exit. In tertia, jam nullum phlegma, sed primum, oleum viridescens limpidum, & demum rufescens, prodit.

Correctio adipis rancidi tentata fuit:

VIII) Ablutione in multa aqua, quae exinde mucosa valde, euasit. Adeps multum de pondere suo perdidit, foetorem amisit, fere dealbuit & mitis fiebat.

IX) Per digestionem cum spiritu vini; qui flauo colore tingitur, & odore valde ingrato, gustuque nauseabundo, insignitur. Si aqua additur, lactea fit miscela, cui oleum dissolutum supernatat; aqua vero sub illa mucosa manet. Rancor adipis eadem ratione ac per loturam cum aqua corrigitur, acidum vero absorbitur.

X) Per suffimentum cum puluere antipestilentiali forti (exper. XXXI.): Adeps nempe rancidus, mattae cado vacuo superextensae, imponebatur, & fumigatio per duos dies ex batillo supposito, continuo instituebatur. Nihil vel in-vel externe permutabatur; odor vero volatilis nauseosus penetrantissimus euauit, & consistentia ficcior quasi friabilis effecta fuit. In liquefactione bullae copiosae, aeque ac in experimento tertio excitabantur, & vapores acidi, non vero acriores protrudebantur. Color idem fuscus & gustus ingratus permanfit.

Quamuis haud verosimile sit, pinguedinem corporis humani viui, eundem corruptionis rancidae gradum, ac alios adipos diu sepositos,

fos, in peste attingere, vel eam per totum ambitum tunicae adiposae locum habere posse; exstant tamen in pestiferis indicia rancoris sat luculenta. Color ille profunde flauescens, & viscosa mollities adipis, quae, dum incisiones bubonum & carbunculorum instituuntur, in vicina cellulosa, quamuis sana apparente, animaduertitur, deprauationem eius, quae non nisi rancor, saltem incipiens, esse potest, euincit. Vnguen cutis *), quod in infectis superabundare solet, & sordes illae copiosae viscidae odorem acidum vel potius rancidum **) spirantes, producta humorum oleosorum stagnantium & rancescentium esse videntur (cfr. experimentum mox aliatum V.). Indusia cum lixiuio vel sapone lota, in locis maxime transpirabilibus, praesertim sub axillis, colore viridescenti inquinantur. Saburra, quae vomitu reiecitur aeruginosa, vel ex viridi flauescente variegata ***), certe nihil aliud, quam adeps corruptus & in magma mucoso-vinctuosum dissolutus esse videtur.

Conformitas, quae rancorem & miasma pestilens intercedit, tam euidens est, ut, easdem quasi, exortus, vigoris & deletionis causas, agnoscant. Notissimum est, rancorem, non nisi in rebus oleosis vel pinguibus locum habere posse; hoc vero de miasmate pestilentiali tam verum est, ut infectio per utensilia lignea, terrea, vel esculenta & po-

tulenta,

*) Vnguen hoc cutis celebr. Ludwig in dissertatione de humore cutem inungente, eleganter descripsit.

**) Odor hic, cum illo, qui in capitibus infantium tinea laborantium sentitur, & vnguini cutis copioso corrupto natales suos manifeste debet, apprime convenit.

***) Saepiuscule in praxi, sereatus copiosissimos, saburrae huic quoad colorem & consistentiam simillimos, praepriis in aetate prouectis & obesis, obseruavi. Gustus falsus, subadstringens, odor rancidum spirans, habitus corporis solidus in tumidiusculum mutatus, tum quoque ex absorbentibus leuamen praecipuum, haud obscure indigitarunt, sputa haec adipis vitati, & in magma viscosum resoluti, producta esse. Notabile quoque admodum fuit, in multis, maculas liuescentes, vel exanthemata purpuracea, eodem tempore in conspectum venisse.

tulenta, omni oleo animali aut vegetabili carentia, aut per metalla, quae arrosioni acidorum vix subiecta sunt, nunquam propagata, vel iis adhaerens obseruata fuerit. Adiposa omnia in aëre humidiusculo, tepido & occluso, e. g. in cellis fornicatis, citissime rancescunt, & hanc ob causam aestiuo tempore, in locis siccis eleuatis & perflabilibus, seruari solent; imo diutissime corruptelae resistunt, si per coctionem, exsiccationem aut fumationem, particulis aquosis plus minusue orbata, in sebum mutantur & compactiora reddantur. In peste simillime euenit. Nam vix aliter erumpit, aut multum sese exsinuat, quam in domiciliis aëre vapido tepidiusculo scatentibus (exper. I.); tempestate humida maxime saeuit; sicciore vero & ventosa quamuis calidissima torpescit, & tandem hyeme gelida expirat (exper. VII.). Infectio quoque communissima & summe efficax, per res in atmosphaera vapida seclusas, vel ab omni perflatione aëris remotas, ita euidenter fit, vt haec conditio principalis omnino, qua data, miasma pestilens etiam debilissimum, & in loco ipso pestilenti iners, de nouo exaltetur, & cum violentia summa propagetur, jure reputari possit (cfr. exper. IV.). Spirituosa & salia, rancoris non tantum praeseruatiua, sed antidota, etiam in peste salutaria fuerunt (exper. XVII.). Quantum vero esculenta rancida, & effluuia talia vi caloris volatilifata, infectionem promoueant, ex experimentis I. & IV. sat clare patet.

Sed exempla quoque nonnulla, quae mihi nunc in mentem incurrunt, euincere videntur, adipem indubie rancidum, nondum vero putridum, vel eius effluuia, variis modis ad corpora hominum delata, etiam in regionibus partim frigidissimis, morbos, citis mortibus & plurimis symptomatibus, pesti verae valde analogos, produxisse; hoc tamen cum discrimine, quod contagium non multum propagatum, nec clades insignis insecuta fuerit.

Sero autumno anni MDCCLXIII. casus sequens in Finlandia Russica, haud paruum rumorem excitauit. Virsus, de cadauere vaccae enectae,

enectae, & in sylva negligentius defossae, vorans, ipse, a rustico quodam, haud procul abinde mortuus inuentus fuit. Hic, nihil sinistri sibi metuens, eum in loco deglubit, & pellem more coriario subegit. Negotio vero absoluto, ipse & breui tota eius familia ex VII. personis constante, morbo acutissimo cum carbunculis stipato, afficiuntur, omnesque, cito admodum morbi decursu, e vita decedunt; imo Sacerdos & Praefectus quidam militum, qui exuias hasce sine suspitione manibus tractauerant, idem fatum experiuntur. Post combustionem vero pellis huius fatalis, & omnium rerum suspectarum, nulla amplius infectio insequabatur. Scio, rusticos quosdam in Ingermanlandia, qui lucri cupidine seducti, vaccas ex lue grassante extinctas decoriarunt, immediate post, carbunculis cum febre, & reliqua caterua symptomatum grauissimorum correptos, auaritiae suae poenam cita morte luisse. Aestate anni MDCCLV. dissectioni nautae, in Nosocomio marino Petropolitano defuncti, quam, eiusdem tunc temporis Medicus, Conradus Dahl, instituit, astiti. Abdomine inciso, omentum ex corruptela rancescente intumefactum propullulauit, in cuius examine curiosiori, digitum leuiter vulnerauit; mox vero bubone subaxillari eiusdem lateris, cum febre validissima corripiebatur, & non nisi post maturationem sat difficile obtentam, conualuit. Quantum vero ingurgitatio pinguedinis valde rancidae, etiam in assuetis, noceat, ex relatione Cranzii, in descriptione Groenlandiae, liquet. Incolae nempe perplurimi, adipem balaenae mortuae, ad littus appulsaе, ex rancore jam virescentem, comedentes, multi statim, reliqui vero diebus insequentibus, morte cita occubuerunt. Ex descriptione admodum manca, viri non Medici, hoc saltem colligere licet, symptomata pesti analogae exstitisse; ex quibus solum linguae valde inquinatae, disturbationis sensuum, insensibilitatis & tumorum in membris, meminit. Quosdam e periculo mortis ereptos vidit, quibus vomitus sponte obortus fuit; alios, essentia alexipharmaca (Gisttropfen),

propinata, seruauit. Anno proxime insequente, eundem casum funestum, in alia Groenlandiae regione euenisse commemorat.

Si ergo acrimonia rancida, iisdem cum miasmate pestilenti proprietatibus gaudeat; consimiles ortus, vigoris & deletionis causas agnoscat, & sub plagis coeli frigidis imo frigidissimis, pesti verae haud dissimiles noxas afferat: non video quid repugnet, cur miasma pestilens, ex rancore pinguedinis animalis, in regionibus calidis, vaporibus suis subtilissimis summe efficaci, progigni, & in corpore humano ad summum usque virulentiae gradum exaltatum, longe lateque propagari, non possit? Annon vero, praeter acrimoniam rancidam, etiam aliis qualitatibus, a me tamen minime definiendis, polleat, tanquam rem altioris indaginis, aliis peruestigandam relinquo.

III.

Adeps itaque, & humores manifeste oleosi, fomites miasmatis pestilentis veri, & verosimiliter vnici sunt; sedesque eius appropriata, in cute & ei subiecta tunica adiposa esse videtur. Nam, si ex quacunque causa, versus *contextum cellulosum internum* *) propellatur, vel immediate huc deferatur: natura expulsionem eius versus *externum*, summis semper conaminibus molitur.

Si concedatur verum esse, quod miasma pestilens, acrimoniam acido-rancidam, nexu indissolubili & quasi essentiali, coniunctam sibi habeat: tunc prono jam alueo fluit, adipem praecipue, & oleosos quoque humores, labe eius infici posse. Sed etiam, quae exper. V. excitati observationes, euincunt, talia subiecta, quae vel adipem fere nul-

lum,

*) Sub denominatione *contextus cellulosi interni*, totam compagem telae cellulosae, quae in cavitatibus abdominis & pectoris continetur, & sub *externi*, cutem, cum ei subiecta tunica adiposa, intelligo.

lum, vti infantes tenelli *), senes, emaciati; vel loco eius lympham viscidam, vti cachectici, scabiosi, leucophlegmatici & hydropici, in contextu celluloso corporis, gerunt, a contagio quamuis continuo & fortissimo, vix ac ne vix quidem infestari; dum e contra reliqui omnes, praesertim obesi, & facillime inficiantur, & semper eo periculosius aegrotent, quo pinguiore sunt. Ex humoribus corporis excretoriis, materia perspirabilis, quae euidenter pinguis **), contaminationi miasmatis, praepreparata obnoxia est; salua quoque, semen genitale, & faeces aluinae, utpote oleosae indolis, contagio suscipiendo & aliis communicando, quamuis minori gradu, vti ex obseruatis constitit, inferiunt. De lacte vero muliebri, vrina & muco, nunquam mihi innotuit, infectionem per haecce media factam fuisse.

Quia haecenus sine vlla haesitatione creditum fuit, miasma pestiferum, quamprimum corpus intrauerit, massam sanguinis, vti quoque humores ab eo immediate secernendos, illico labe sua virulenta pollueret, & in illo hospitari: operae pretium duxi, nonnulla ab assidua phaenomenorum pestis consideratione, contra hanc sententiam oborta mihi dubia, indigitare. Non quidem negauerim, miasma hoc subtilissimum, in turbinem circulationis aliquando trahi, & vasa celeriter perreptare, praesertim quando infectio per ingesta, vel per inspirationem fit; hoc vero nequitquam mihi persuadere possum, illud cum sanguine intimius misceri, & per totum morbi decursum, miscela inseparabili moueri. Nam si theoria, quam hucusque stabilire conatus sum, vera est, exinde

jam

*) Vitulos teneriores a miasmate pestis bouinae, ex eadem verosimiliter causa vix ac ne vix quidem infestari, grauis est testis Clariss. Camper.

***) Materia perspirabilis, ex vesicis post cantharides applicatas, collecta, experimento a Clar. Georgi, variis reagentibus capto, omnes dotes gelatinae perfectae, & consequenter naturam oleosam prodidit. Post excicationem, residuum solidum, transparens, & gummi arabico simile euasit, quod iterum in aqua solutum, massam mucoso-gelatinosam praebuit.

jam sequitur, miasma, adipem & partes oleosas vnice, tanquam fomitem proprium, appetere; hae vero posteriores, in sanguine pestiferorum vel paucissimae, vel paene nullae adsunt, vti ex consistentia eius, jam primis morbi diebus, in dilutam, pallidiusculam & aquosam fere (cfr. exper. XX. & XXVI.), mutata, patet; refluxu namque adipis, in cellulosa jam stagnantis, multum diminuto, & tandem prorsus cohibito; & si particulae contagii, in principio infectionis, partibus oleosis in sanguine adhuc subsistentibus adhaereant, eae tamen in colatoria maiora, & praeprimis tunicam adiposam incessanter deponentur. Profecto, acrimonia miasmatis summe caustica, membranas internas vasorum continuo irritando, febrem & diathesin sanguinis inflammatoriam sine mora excitare deberet; quod tamen vix euenit, dum multi criteriis evidentissimis pestis notati, interdum sat diu, instar sanorum, munia vitae ordinaria obeant. Diathesin vero sanguinis inflammatoriam in peste exulare, tum absentia signorum eius, tum ceterae apparitiones, vti debilitas & exilitas plerumque, pulsus, calor externus valde exiguus, sitis absentia, vrinae crudae &c. luculenter ostendunt. Quae vero in bubonibus & carbunculis obtinet inflammatio, vix modum excedens, sed plerumque iusto initior, localis tantum est, & eodem modo, ac in multis ex atonia morbis, e. g. a decubitu diuturno, saepe obseruatur, cursum suum absolvere solet. Sanguis e pestiferis fortuito extractus, nullam crustam inflammatoriam habuit, e contra solito tenuior visus est (exper. XXVI.). Citra cutem & tunicam adiposam, nunquam alias corporis partes laesas animaduertere potui; nam parenchymate bubonum & carbunculorum ablato, muscoli semper rubicundi & sanissimi; vasa maiora & nerui in statu illibato, minime vero ossa ipsa a corruptione tacta, obseruabantur; dum in aliis morbis, acrimonia insigniori praeditis, inflammationes & exulcerationes profundae, vicina quaecunque indiscriminatim in consensum trahentes; caries, haemorrhagiae &c. produci solent; certo iudicio, non nisi contextum cellulosum externum affici,

inter-

interno, ob maiorem forte elasticitatem & adipem solidiorem libero permanente. Nulla unquam alia crisis salutaris pestis, quam in initio (quo usque materia peccans in cellulosa stagnans adhuc mobilis fuerit), per sudores, & in progressu morbi, per resolutionem vel suppurationem bubonum & carbunculorum, quae depurationem sanguinis factam indigaret, a me observata fuit.

Porro, si sanguis, admixtionem intimiorem miasmatis admitteret, necessario sequeretur, quod etiam humores tenuiores, ab eo continuo secernendi, actutum vitiiati, acres, & ad usus destinatos inepti reddi deberent. Praeprimis in sensorio communi, a spiritibus vitalibus, tantopere alteratis, confusiones maximae sine mora expectandae essent; & tamen palam erat, permultos, usque ad ultimum fere vitae halitum, viribus tam mentis quam corporis sat constitisse, ut de iis nihil dicam, qui in periodo infectionis constituti, omnes functiones generatim, prope modum ac in statu sano exercent; quod an fieri possit, si tot humores diuersi a sanguine secernendi, corruptionem tantam, a miasmate indefinenter alluente paterentur, valde dubito. Quomodo infantes lactentes, ubi matrum infectarum, ad mortem usque earum, impune fugere, & per plures dies, saltem ad vitam sustentandam satiari possint (exper. V.), si sanguis, & consequenter lac ab eo secretum, miasmate hoc virulento contaminata fuissent, aequae non video. Nec recuperatio sanitatis, multo, quam post reliquos morbos promptior, imo saepe miraculo proxima, (dum, quem ante paucas horas, a symptomatibus dirrissimis lacestum, morti propinquum credidisti, nunc laetum & sanum fere conspicias) consequi posset, si viscera, praesertim nobiliora, vi deletoriae miasmatis per vasa sanguifera allatae, tamdiu exposita fuissent. Certe, symptomata illa saeuissima, quae in insultu pestis acutae, & praecipue acutissimae, tumultuarie aggrediuntur, post faustos vero sudores derepente evanescent, haud obscure demonstrant: causam tantorum malorum, nec in sanguine, nec visceribus nobilioribus hospitasse, quae

Z

tam

tam cito, a noxis hisce illatis in integrum restitui potuisse, omni verosimilitati repugnat.

Tunica itaque cellulosa externa *), & hanc contegens cutis, verae palestrae pestis sunt, in quibus scenam suam praecipue ludit; & si alias quoque corporis partes subinde aggreditur, causa tamen principalis semper hic haeret. Dolores illi vibrantes (exper. XVI.), quibus miasma praesentiam suam funestam annunciat, nunquam in partibus interioribus, sed in cellulosa externa sentiuntur. Hic, saepe per sat notabile temporis spatium impune moratur seminium luis, miseros infectos de malo, quod in sinibus suis gerunt, haud sollicitos reddens; mox vero bubones, & in cute maculas carbunculosque progignit, quorum nec minima indicia, in contextu celluloso interno suspicari potui. In hisce integumentis communibus, effectus primitivi, vti obstructions, relaxatio toni, intumescenciae, inspissatio humorum manifesta & sic porro, saepissime sine febre, vel aliis accidentibus grauioribus sese exerunt. Quamprimum vero materies haec stagnans, sensim accumulata & acris facta, versus contextum cellulosum internum protruditur, tota extemplo caterua malorum, varia quamuis quoad vehementiam gradatione, prorumpit. Natura namque minime otiosa, febrem accendendo, ad mortalem hanc metastasin e corpore, vel ad minimum e visceribus nobilioribus, versus priorem & propriam sedem propulsandam, omnes impendit

*) Dignitas tunicae cellulosae, quoad causas & sedes morborum quamplurimorum determinandas, maxima mihi semper visa est; nec ad vitia sanguinis & humorum ab eo secernendorum, vnice respiciendum esse putaverim. Multas enim acrimonias in illa generari, alias foras allatas, saepe diutissime nidulari; in illa inspissationes, obstructions & accumulationes materiae morbosae potissimum fieri; per illam metastases subinde maxime notabiles perfici, & ex eius demum varia conditione, exitum haud paucorum morborum, vnice pendere, persuasissimum mihi habeo. *Quo magis indoles corporis humani nobis innotescit, eo clarius euadit, sedem morborum in sanguine minime quaerendam esse: est effatum celeberrimi Medici Angli Heberden.*

dit vires; quod salutare conamen si succedit, infectus vel confectus a morbo funestissimo liberatur, vel saltem multo mitiorem eius decursum experitur.

IV.

Connubium miasmatis pestilentis, cum adipe & reliquis substantiis oleosis corporis humani, sequelas tales producere videtur, ut nimirum: circulatio eorum naturalis infringatur, imo subinde in totum tollatur; a quiete vero hac praeternaturali, & aliis causis cooperantibus, post motum particularum illas constituentium intestinum & quasi fermentantem praegressum, deliquescent; acrimoniam induant; vapores subtilissimos exhalent, & tandem in magna mucoso - viscosum fatiscant.

Quod adeps omnis in corpore sano fluidus sit, & propria, quamvis nondum satis cognita ratione circulet *), minime vero stagnet, nec ad solida, vel recrementa ignobiliora referri debeat, multae observationes & experimenta ita euincant, ut dubitationi nullus locus relinquatur. Porro, tanquam veritates demonstratas & constantes hic reassumo, quod adeps ex arteriis in cellulas continuo secernatur, portioque eius haud exigua per transpirationem insensibilem euolet; alia

Z 2

vero

*) Haller in elementis Physiologiae sect. IV. adipem in omni viuo & sano animali fluidum esse; a sanguine secerni, & in illum circulo perpetuo redire probauit, & per plurima congeffit observata, quae circulationem eius extra omnem dubii aleam ponunt. Non tamen theoriam hanc certissimam, & pro dignitate humoris huius, per totum corpus tam late patientis, summe momentosam, ulterius ad explicandas reliquas se & excretionem in usum traxit; quamvis in tot aliis locis de maxima earum incertitudine tantopere conqueratur. Certe, campus spatiosissimus, tam in Physiologia, quam Pathologia, per circulationem hanc adipis excolendus, patere mihi videtur.

vero forte insignior venis excepta, cum sanguinis massa permisceatur, & partem eius sat notabilem constituat. Hic vero circulus naturalis, infectione facta turbatur, aut confestim subuertitur. Quae jam in periodo infectionis occurrunt phaenomena, utpote: pallor & intumescencia quasi corporis, in facie & lingua praecipuis conspicua; grauitas & lassitudo corporis; ad somnum procliuitas; viscositas humorum manifesta; defectus perspirationis; habitus corporis leucophlegmaticus, in iis, qui pestem saepius perpassi fuerunt, nonne euidenter commonstrant? secretionem adipis nunc vitiatam, aut plane sublatam esse, & loco eius humores glutinosos contextum cellulosum, saltem in statu prouectiori, occupare. Resorptionem vero adipis per venas in torrentem sanguinis imminutam, & demum interceptam, hincque effectam crasin eius corruptam, imo penuriam summam, reliqua omnia epigenomena indignant, e. g. debilitas, praecipuis ex venae sectione vel purgante, inopinata; consistentia sanguinis emissi quasi arteriosi ruberrima & resoluta (exper. XXVI.), defectum partium oleosarum indubie arguens; cita colliquatio eius per haemorrhagias aegre sistendas, & diarrhoeam sese manifestans, &c. Quod vero circulationis huius adipis turbatio, non in omni pestis specie aequali modo, sed in periodo infectionis lentius, in acutissima vero citissime eueniat, ex supra traditis abunde patet.

Ex nuperioribus experimentis innotuit, adipem omnem, praeter partes oleosas, parcam copiam aquae, maiorem vero liquoris austri empyreumatici acidissimi, intrare, qui posterior, in statu sano, & quamdiu adeps in mixtione naturali permanet, nequaquam sentitur. Quamprimum vero ex stagnatione, accessu vaporum humidorum & calore, particulae oleosae ab acidis secedunt, tunc corruptio eius incipiens, quae sub nomine rancoris nemini ignota esse potest, presso pede insequitur; nec aliam saltem ab initio locum habere posse crediderim. Decompositionem vero hanc adipis stagnantis, nunc tardius, nunc vero
multo

multo celerius fieri, symptomata in experiētiis XVI - XXIII. recensita, inculcant.

Vocabulo fermentationis me abuti, ii forte incusabunt, quibus natura adipis penitus vegetabilis, praeclise vti chyli, lactis & butyri, minus adhuc nota erit, & qui illud tanquam productum animale, etiam alcalinae indolis esse, firmiter credunt. Nescio, quid impediat, quominus motum illum intestinum, qui secessum particularum acidarum ab oleosis necessario concomitatur, quamvis non semper in sensus cadat, hac denominatione insigniam. Pinguedinem vero fermentationi euidenti, imo ebullienti quasi, obnoxiam esse, ex relatione Martensii patet, qui in itineralio suo ad Spizbergam narrat, adipem balaenarum doliis inclusum, cereuisiae instar fortiter fermentare, & exhalationibus suis acerrimis, oculos nautarum graui inflammatione afficere. Saburra quoque illa, quae tanta copia a pestiferis euomi solet, & quam in vas exceptam, fermentantem toties vidi, certissime adipi natales suos debet.

Adipem pestiferorum solito liquidioresse, sub confectione II. indigitau; laxitas nempe & mollities corporum in aegris iam conspicua, & in quorum cadaueribus insolite albidis, membra valde flexilia, nec per plurium dierum intervallum rigescētia (exper. XX.), toties miratus sum, luculenter commonstrant, adipem dissolutum, in consistētiā solidam (vti in aliis defunctis obtinet), haud cogi potuisse. Quod in volis manuum & plantis p dum, nunquam carbunculos obseruauerim (obs. XXXII.), hoc adipi in hisce locis compactiori, & vi miasmatis minus patenti tribuendum cenfeo; non secus ac sebum quodcunque, particulis suis aquosis, coctione, exsiccatione vel fumatione orbatum, rancori diutissime resistit.

Ex haecenus traditis, abunde, ni fallor, liquet, ab evolutione particularum acidarum adipis, acrimoniam itidem acidam, sub titulo

rancidae, in confectario II. descriptam, enasci; quae tamen pro varia circumstantiarum ratione, nunc fortior, nunc debilior erit.

Vapores ex quacunque fermentatione, pro diuersa eius vehementia, & rerum fermentantium indole, copiosos, subtiles & acerrimos, quandoque summo cum impulsu protrudi, res notissima est. Posito ergo, tali, etiam in pestiferorum (non tamen singuli indiuidui), tunica adiposa, motu fermentante, naturali sequela fluit, idem quoque hic euenire. Effluuia certe efficacissima erant, quae indicem dextrae meae, dum pulsum pestiferi tangerem, tanquam fulmine percutiebant (hist. morb. V.). In experimentis, quae Clariss. Georgi instituit, vapores ex adipe rancido, praesertim ex liquefacto vel destillato, subtilissimi, acerrimi & oculos afficientes copiose promanarunt, adeo ut phiala vix aperta, totum domicilium iis impleretur; quod cum relatione Martensii mox excitata, ex amussim conuenit. Prima symptomata pestis acutae, maximam cum iis, quae a vaporibus carbonum, vel adipis adusti excitari solent, analogiam habent, ita ut infecti communiter, hac solum ex causa leuidensi, se male habere credant. Dolores capitis; pulsatio arteriarum temporalium; rubor faciei & oculorum; gustus faeuus; salua viscida; vomitus; febris & sic porro, simillimo modo (vti ex propria experientia sat mihi constitit), vtroque infestant; adeo ut summa cum verosimilitate concludi potest, vapores subtilissimos, acerrimos & penetrantissimos, etiam in peste infectionem in effectum dare. Omnium namque communissima infectio per vestimenta, & alias res, imo metalla quaedam, tunc praesertim efficax esse consuevit, quando e corporibus pestiferorum ipsis, peste lenta vel acuta, & quidem in acme constitutorum, effluuia, immediate in ea penetrauerint (exper. IV.); & contra, in stadio infectionis, vt & in initio pestis acutae vel acutissimae, contagium vix sese propagat (obs. VIII.).

Ex experimento IV. sub confectario II. adducto, apparet, adipem rancidum vi caloris leuissimi, tandem in magna mucosum, tenax,

nax, & cum aqua miscibile fatiscere; quod etiam post abluionem cum aqua, & digestionem cum spiritu vini, ex illo copiose secessit (ibid. experim. VIII. IX.). Mutationem humorum oleosorum eandem, & ex iisdem fere caussis, in corporibus pestiferorum obtinere, omnia facile symptomata, cum viscositate summa coniuncta, clare ostendunt, e. g. vnguen cutis, in periodo infectionis, & principio pestis acutae, copiosum; sudores viscosi; excrementa alui similia; lentor salivae & suburrae vomitu reiectae; intumescencia oedematosa, tam in viuis, quam praefertim mortuis conspicua, &c.

V.

Miasma pestilens aggreditur I) Pinguedinem cutis. II) Mediastini. III) Omenti, & IV) Reliquam tunicam adiposam.

I) Ex Physiologia pro concessio & probato pono, cutem in statu sano pinguedine teneriore oleosa, totam quantam impraegnatam esse, quae in peculiares folliculos vel cryptas, a sanguine seposita, illam laxat, humectat & calefacit; & per ductus proprios adiposos ex tota superficie corporis, tum etiam per pilos & vngues continuo exhalat. Pingue hoc exhalans *), a miasmate pestilenti praeprimis appeti, & com-

mixtio

*) Pingue exhalans dixit Kaav. Boerhaave, materiae perspirabilis summe notabilem partem, quae in athletice valentibus subtilissima, electrica, & vix in sensus incurrens, perpetuo euaporat, & ex recrementis adipis superflui, vitiatas, & acrimonia sua corpori iam noxiis futuris, constat. Exsudatio haec oleosa, in parte capillata capitis copiosissima, in facie vel collo post somnum tranquillum collecta, & per vitra pura vel panno sicco excepta, strias & guttulas oleosas, oculo armato euidentissime conspiciendas, praebet. Ex laboribus vero, & motu corporis violento, tota indusia ex oleo limpidio rigida fiunt. Pinguedo haec cutanea tota fere ex cute elui potest, vti exemplo lotricum patet, quibus a lixiuio simplici vel saponaceo, digiti imo totae manus extremae albescunt, corrugantur, & dum exsiccantur, summe sensibiles fiunt, quod ipsum etiam ex fuderibus viscosis, praeprimis in peste, similiter contingit.

mixtio eius intimior proclivitate quadam singulari affectari videtur, adeo ut, quamdiu perspiratio recte procedit, omne contagium, etiam in continua & fortissima infectione, sine vlla noxa relicta, perfecte e corpore foras eliminetur (exper. XVII.); e contra si turbata vel penitus suppressa fuerit, tunc effectus morborum, pro ratione circumstantiarum diversi, ab acrimonia jam duplici (scilicet, pinguis exhalantis retenti, & miasinatis), oriundi, haud tardabunt. Sic, dolores illi vibrantes & concussionibus electricis *) comparandi, qui omnium pestis symptomatum primum esse solet (exper. XVI.), a jactationibus violentibus pinguis huius exhalantis acrimonia miasinatis imbuti, & ob transitum liberum per cutem praepeditam, versus cellulosam protrusi, vix deriuandi erunt. Nec ardores urinae, excoriationes & sudores pedum (exper. XII.), ut quoque appetitus praeternaturalis (obs. XIV.), pestis insultum saepiuscule anteuertentes, aliud quid, quam miasinatis pestilentis, una cum materia perspirabili, versus emunctoria haec aliena protrusae, soboles esse videntur. Tandem euacuatione materiae huius peregrinae & acris per cellulosam vagantis, tam per vias naturales, quam succedat eas, praecclusa: congestiones eius locales jam in cute primum, & demum in subiacente cellulosa fiunt, quae per indicia sat luculenta, utpote, maculas, pruritus, ardores, inflammationes & fiderationes partiales; in cellulosa vero, per intumescantiam glandularum, sese produnt. Si vero acrimonia mitior fuerit, nec stigmata haec evidenter in cute inurerit, saltem tonum contextus cellulosi sensim laxando, & adipem in magma viscosum permutando, effectus quamvis lentiores (ut vnguen cutis superabundans; habitum corporis tumidiusculum pallidumque; torporem; somnolentiam; viscositatem salivae excrementorumque alui, & tandem obfire-

*) Vim electricam in effluviis perspirabilibus, per multa experimenta euidentem, a pingue hoc exhalante repetit, Physiologorum Coryphaeus Hallerus.

obstructionem eius plenariam); re ipsa tamen, nisi mature obuiam veniatur, periculosos futuros, procreat.

Materia illa alba, & puri analoga, quae in pustulis carbunculorum nascentium, vel subinde in vesicis amplioribus subito colligitur (hist. morb. III.), & quae per penem cum euphoria excernitur (exper. XX.), & quae substantiam induratum bubonum, & carbunculorum sub crusta eorum, efficit, productum adipis, imo pingue exhalans ipsum esse videtur.

Analogia demum multarum ex perspiratione suppressa, in praxi occurrentium affectionum, quae, si acrimoniam miasmatis demas, phaenomenis pestilentialibus valde similes sunt, haec omnia perbelle illustrat. Non semel, in vulnerationibus capitis, & speciatim faciei grauioribus, vesiculas purulentas, sine vlla inflammatione praegressa, in palpebris praecipue & labris subito exortas vidi. Fluor albus, in foeminis laxioris habitus, ex retropulsione sudoris pedum saepe originem ducit. Sed vulgatiores est observatio infarctus & intumescitiae glandularum a perspiratione cohibita. In Paronychia, & aliis laesionibus cutaneis grauioribus, extremitatum tam manuum quam pedum, glandulae subaxillares & inguinales vel crurales intumescunt. Tumores glandulosi in capite & collo, a percussa tineae, vel refrigerio, praesertim in junioribus, frequentissime oboriuntur. Quae phaenomena, sat clare ni fallor, indignant: pingue cutaneum, si excretio eius per vias naturales praepedita fuerit, per telam cellulofam, in glandulas proximas transfuehi, & ibi accumulari solere.

II) Tunicam adiposam mediaffini, vi deletoriae miasmatis immediate fere obnoxiam esse, exinde iam sequitur, quod aspera arteria, quoad partem, in eius cauitate sita sit; hinc primam eius impressionem, quando nempe per relaxatas tunicas aditus datur, pati debet. Pulmones e contra, qui nullum adipem habent, a contagio liberi permanent, nec in pestiferis signa laesionis eorum vnquam animaduertere potui. Quae

in principio pestis acutae occurrunt phaenomena, utpote: dolor capitis acutus, rubor faciei & oculorum, eorumque quasi scintillatio *), lacrymatio & protuberantia, febris, sine horrore manifesto praegresso &c. non nisi a sanguinis versus caput congestione validiore, & haec iterum a turgescencia cellulosa mediastini & colli, vasa maiora, praesertim venas jugulares comprimendis, deriuari posse videntur. Sputa sanguinolenta pituitosa (exper. XX.), ex cellulosa mediastini prodire, plusquam verosimile est. Abhinc malum, in reliquum contextum cellulosum omnem, praesertim in ventriculum & ei annexum omentum, per adiacentes tunicas oesophagi in consensum tractas & relaxatas communicari, eo probabilius est, quod nulla alia via **), qua progressus tam subitaneus perfici

*) Similem fere scintillationem oculorum, in ebriosis, fumo tabaci iusto plus indulgentibus, & foeminis fuco faciei ex praeparatis plumbeis abundantibus, observaui; in quibus nempe facies intumescens quasi, & ex vngue cutis copioso viscoso nitescens, conspicitur.

**) Quod inter asperam arteriam & ventriculum, saltem in quibusdam morbis, via immediate patula existat, in praxi medica versatos, & tantillum attentos vix fugere potest, etiam ante seculum Thomas Bartholinus suspicatus fuit. Multae tussis humidae, featuriginem suam, in ipso ventriculo manifesto vel eo ipso produnt, quod patientes sub serobiculo cordis (ergo non in cavitate pectoris), sensum illum titillantem, gravantem & quasi fermentantem, ante singulos creatus fortiores, persentiant; hinc vulgo, tussium stomachalium nomine insigniuntur. Non semel mihi contigit, tussis molestissimas & saepe convulsivas, ab acrimonia acida ventriculi productas, dosibus aliquot remediorum absorbentium, citissime tollere. In tussi ferina, post vomitum multae pituitae, eidem, quae per asperam arteriam excernitur simillimae, leuamen notabile & quies saltem quoad tempus obtineri solet. Vidi aegrotos, qui post pleuritidem suppuratam, alternatim, & sputa copiosa purulenta sanguine tincta, excrearunt, & quoad omnes dotes aequalem materiam, vomitu rejiciebant: ut multis alias observationes & argumenta viam hanc praeternaturalem comprobantia nunc taceam. Hinc tussium talium fontes, a multis in pulmonibus inepte prorsus quaeruntur, & methodi medendi, certe non adaequatae tentari solent. Si namque relaxatio tunicae cellulosa mediastini (vbi opinor), multarum tussium & phthisium apparen-

perfici possit, pateat. Nam symptomatis praedictis, in subiecto alias quamvis sanissimo sese manifestatis, etiam ventriculi affecti indicia, uti: anorexia, gustus deprauatus, nausea & tandem vomitus, in continenti sequuntur. Similitudo illa maxime memorabilis symptomatum in principio pestis acutae occurrentium, cum illis, quae ex vaporibus empyreumaticis excitantur (cfr. conspect. praeced.), & manifesto ab aëre inspirato virulento vnice proficiuntur, indubie euincere videtur, effectus eosdem, quamvis a causis diuersis in utroque casu, in cellulositate mediastini produci, eademque via versus ventriculum propagari.

III.) Quantum omentum, magna illa pinguedinis penus, a misamine petatur, demonstrant reiectiones per vomitum copiosissimae, saburrae illius viridescantis & fermentantis fere *). (exper. XVIII.), quae nunc citius nunc tardius eueniunt, nec quicquam aliud, quam illuies adipis omenti vitiiati, & in massam viscosam fatiscantis, esse possunt. Certe, tam enormis iactura subitanea, aliorum humorum qualiumcunque, debilitatem summam post se trahere deberet; dum hic e contra, leuamen quamvis haud constans semper adfert. Color viridescens, quid aliud, quam corruptionem rancidam, uti motus ille fermentans, particularum acidarum ab oleosis secessum, hincque effectum motum intestinum, denotant? Tandem diarrhoea in prouectiori statu oboriens, iam pinguedinis huius, post largas euacuationes factas, defectum arguit, uti infra dicetur.

Aa 2

IV.)

tium causa sit, non mirum erit, quod remediis emollientibus, temperantibus, oleosis, diluentibus calidis & sic porro, tam parum proficiatur; e contra potus gelidi, vapores adstringentes & roborantes, uti etiam remedia talia, inexpectatos fere effectus salutes producant.

*) Consimilem saburram viridescentem & fermentantem, in dysenteria praesertim in initio, per aluum exoneratam, saepe vidi, & tunc medicamenta antacida & absorbentia cum radice rhei, optimo cum successu vsurpavi.

IV.) Reliqua pinguedo, quae in tunica cellulosa sub cute, tam inaequali crassitie & consistentia haeret, serius quidem, & non semper, nec generatim a miasmate inquinatur. In iis, quibus in periodo infectionis, vel principio pestis acutae & acutissimae, per sudorifera perfecte liberari contigit, tunicam adiposam vix affectam fuisse, prompta eorum conualescentia declarat; nec in subito peste acutissima defunctis, corruptionem per totum eius ambitum, tam cito penetrare potuisse, verosimile est. Locum vero imprimis in peste lenta, & prouectiori statu acutae habet, nam huc, per moram plurium dierum profundius serpit, & totam massam pinguedinis successiue inficit, quod a colore adipis tunc profunde lutescente, & consistentia iusto fluidiore, tum etiam ab insolito pallore, laxitate & flexibilitate omnium membrorum post mortem colligi potest; dum alia cadauera, in quibus adeps haud alteratus, in sebum quasi cogitur, rigescere solent. Hoc quoque pro certo teneo, miasmatis pestilentis exaltationem & incubationem quasi, in tunica adiposa profundiori vnice fieri; nec in periodo infectionis, peste acutissima, vel principio pestis acutae, contagium in alios efficax a pestiferis promanare (obs. VIII.).

VI.

Quod miasma pestilens, inaequali prorsus modo, nec semper cito inficiat; imo quibusdam innoxium fere sit: hoc diversae modificationi acrimoniae eius; energiae naturae robustioris, contra impressiones eius diutius reluctantis; & dispositionis, ad infectionem in actum ducendum, absentiae, tribuendum erit.

Ex descriptione diuersarum pestis specierum (exper. XV-XXIII.), abunde patet, quam multiplici & dissimillima facie ludat, ita vt in nullo alio morbo, vtut intricato, discrepantia tanta, praeprimis quoad vehementer.

hementiam & decursum morbi, obseruare detur; & quod miasma etiam efficacissimum, multos, admissioni eius quamuis continuæ obnoxios, aut ferius, h. e. per plures dies vel septimanas, aut vix ac ne vix quidem polluat, sub exper. XVII. ostendi. Diuersitatis itaque valde notabilis rationes ad minimum probabiles eruere, haud superuacaneum erit.

Acrimoniam miasmatis, minime eandem semper esse, sed quamplurimis gradationibus, a summa virulentia, vsque ad insensibilem fere inertiam attenuari, omnes apparitiones clare indicant. Sic e. g. miasma, quod duos milites, supra tumulum vestimentorum infectorum indormientes, subito necauit (exper. IV.), sine dubio multo fortius fuit, quam quod in periodo infectionis subinde in longum protracta, non nisi leuidenthes a sanitate recessus, aut in initio, vti quoque in fine grassationis, bubones fere innoxios, aut demum post cessationem luis ipsius, pestilentiales vel alius mali moris febres, peste ipsa sporadice tantum proficiente, procreat. Maiorem quoque vehementiae miasmatis gradum, decursus pestis breuiiores & carbunculi frequentiores in summo eius vigore occurrentes, imo in quouis fere pestifero, omnia aliter contingentia, discrepantiam perpetuam, indigitant.

Potest quidem miasma debilius & torpidum quasi, in tunica adposita subinde diutissime, sine noxa euidenti nidulari, vti exemplis legionum integrarum (exper. XVII.), & ex affectionibus leuioribus tempore pestis communibus (exper. XII.), liquet; imo incessanter suscipi e. g. in Nosocomiis pestilentialibus; non tamen illico in actum erumpet, aut saltem tardius inualefcet, si natura robustior, vi eius deletoriae efficaciter resistere valeat, & non nisi pedetentim succumbat. Quamprimum vero causæ occasionales grauiores (exper. IV.), infectioni huic clandestinae superueniunt, tunc vna alteraue species pestis, pro ratione vehementiae miasmatis & efficaciae occasionum, varia, sese manifestare nequitquam morabitur.

Ad

Ad difficultatem illam apparentem soluendam; cur, nonnulli vi miasinatis quamvis fortissimae continuo expositi, pestem vix ac ne vix quidem contrahant? axioma illud pathologicum: quod nempe causa occasionalis morbum ipsum haud producat, nisi praedisponens adsit, egregie facit. Omnes enim observationes confirmant, nihil a miasmate praesente timendum esse, si dispositio peculiaris, receptioni eius contrarietur, aut causae illud jam susceptum in effectum dantes, deficient. Hinc cachectici, scabiosi, tabidi, senes, infantes tenelli & leucophlegmatici, ab insultu pestis fere immunes visi sunt (exper. V.), quia adeps in corporibus horum paucior, aut nullus, aut saltem quoad crasim vitiat, prostat. Hinc omnes, qui stomacho robusto, & perspiratione illibata gaudent, haud inficiuntur, sed acris & summe quamvis activa effluvia miasmatis introadmissa, per emunctoria patula, plerumque sine ullo incommodo, ultro exhalant.

Quo fortius itaque miasma susceptum; quo maior ad illud recipiendum dispositio, & quo efficaciores causae occasionales exstiterint: eo vehementiorem, citiorem & periculosiorem insultum pestis fieri, & ratio suadet, & experientia plenissime confirmat; tum vice versa.

VII.

Verosimile est, quod miasma pestilens, non vnice rebus infectis adhaereat; sed etiam plus minusue dilutum, per atmosphaeram loci grauius vexati sese diffundat.

Populus Moscuensis, de existentia miasmatis neququam dubitans, illud immutabile & aequaliter efficax per aërem vagari persuasum sibi habuit, & hanc ob rationem, praecautiones quoad intimiorem rerum pestiferarum contactum, tanquam superfluas repudiavit *). Vt opinio haec,

tantas

*) Pestis, idiomate russo, *moromoje powetrie*, audit, quod mortalem aëris constitutionem denotat.

tantas post se noxas trahens, animis hominum eximeretur, jussu summi regiminis, & vnanimi fere Medicorum consensu, omni data occasione, tam viua voce, quam schedis publicatis, inculcabatur: effluvia contagiosa, se per atmosphaeram vix ac ne vix quidem expandere, sed rebus infectis vnice inhaerere; quia si aër vndique inquinatus esset, infectionem non successiuam, sed breui generalem fieri debere, quod tamen non ita euenit; e contra Medici & Chirurgi, qui pestiferos tam aegros quam mortuos continuo inspicere tenebantur, fere omnes salui & immunes, aedesque multae, etiam populosae, debitis cautelis adhibitis, a peste liberae permanebant. Viut speciosum, & ad plebem attentio-rem reddendam accomodatam, argumentum hoc primo intuitu appareat; multae tamen rationes pro contraria sententia militant. Notum est, acrimonia salina & venena fortissima, in vehiculo conuenienti eousque attenuari & dilui posse, vt omnis fere acrimonia euanescat: quidni idem de miasmate pestilenti praedicari potest, quod vtcunque subtile, corporeum tamen, & in menstruo suo appropriato scilicet aëre, solubile erit. Certe aër elasticus, siccus & frigidus miasma diluit, eueruat & tandem destruit (exper. VII.); seclusus vero, vapidus & tepidiusculus, illud non tantum diutissime retinet, sed etiam exaltat, & summe efficax reddit (exper. IV.). Nec credibile est, quod miasma hoc, contra vnanimem de eo ideam, tam rudis substantiae sit, vt in auram vix transpiret, dum reliqua producta animalia, vapores suos immensum quantum volatilifatos, longe lateque dispergant, vti exemplis Zibethi, Moschi, & praecipuis effluuiorum illorum, quorum ope canes sagaces & ferae, non tantum cadauera e longinquo, sed etiam vestigia subolent & discernunt, patet; vt exhalationes aquarum & aliarum rerum fermentantium & putrescentium, odoresque singulares multis morbis e. g. variolis, dysenteriae, phitysi consummatae &c. proprios, cum aëre circumcirca sese propagantes, nunc taceam. Subtilitatem vero, & per atmosphaeram expansionem eius latissimam, plurima phaenomena commonstrant. In
experi-

experimentis cum adipe rancido institutis, vapores copiosissimi valde penetrantes, sat notabiliter percipiebantur (cfr. confect. II.); quod phaenomenon etiam in pinguedinem a miasmate corruptam quadrare, ex praecedentibus elucet. Observationes quoque numerosae edocuerunt, contagium pestis, variis rebus, a pestiferis nequaquam contrectatis, dummodo in vicinia eorum fuerint, sese insinuassee; vel si infectus conclavi, praeprimis fornicato, immoratus fuerit, & hoc postea per aliquod temporis spatium occlusum restauerit, pestem ipsam, facta eius apertione, ex contactu rerum in eo contentarum extemplo suscitata fuisse; imo res variae, in loco peste vexato, sine omni suspicione innoxie tractatae, & diu post, etiam in regionibus valde remotis explicatae, lucem ipsissimam produxerunt (cfr. exper. IV.). Quae omnia nonne indignant, contagium ex aëre in res haec irreptasse, & utcumque tunc leuidense & iners, tandem mediante fermentatione intestina, exaltatum & efficax redditum fuisse? Et unde quae? tot inopinati pestis insulsi, ex terrore, metu, iracundia, venere intempestiva, vaporibus calidis, venae sectionibus, purgantibus, erroribus diaetae grauioribus &c. ubi nec minima indicia, contagii aliunde suscepti, expiscari datum fuit, nisi femina eius, utcumque hucusque torpida, in aëre praesto fuissent, vel in corporibus ipsis jam latitauerint; quod eodem redit, & infectionem generalem fere, quamvis innoxiam, & vix semper actu erumpentem, arguit. Affectiones insolitae & copiosae, pestem concomitantes in exper. XII, descriptae; symptomata infectionis leuioris in integris legionibus (exper. XVII.) per sudores euanescentia; color faciei pallidus, & torpor fere generalis incolarum, praesertim cum pestiferis conuersantium, quoad caetera quamvis sanorum; uti quoque silentium aliorum morborum epidemicorum (exper. XI.) clare ni fallor commonstrant, causam pestis, h. e. miasma, quantumvis debile, in aëre, tanquam pabulo vitae vniuersali, haerere, quae, dummodo occasionalis efficacior supervenerit, pestem ipsam producere valeat, & femina reliquorum miasmatum,

matum, in atmosphaera volitantium, acrimonia sua praepollente obtendat. Effectus siccitatis, frigoris, & ventorum tam borealis quam euro-aquilonis, nunquam tam salutare forent (exper. VII.), si miasma ab aëre vix ac ne vix quidem extraheretur; nec infectionis tunc finis, in tanta multitudine rerum infectarum, sperandus esset. Quantum vero perflatio & euentilatio rerum suspectarum conducat, vel exinde patet, quod miasma, in cistis vel aliis locis quorsum aër penetrare non potuit, arcte occlusis, diu, imo per plures annos actiuum permanferit. Defectus apparens auium & insectorum, vti quoque mortes auicularum in caueis detentarum (exper. VIII.), etiam in aliis pestibus obseruatus, non nisi acrimoniam aërem inquinantem, illis aura puriore indigentibus intolerabilem, pro causa agnoscere potest. Odor ille singularis, a nonnullis in momento infectionis perceptus (obs. XV.), & dolores illi grauantes, quos in regione cicatricum, tempore vigoris luis, se haud interrupte persentire assueuerunt, qui dudum in aliis pestibus ex carbunculis vel bubonibus conualuerunt, quamuis nunc a peste immunes restarent (exper. XII.), expansionem miasmatis per aëra sat generalem inculcant. Concludi itaque posse autumauerim, atmosphaeram, miasmatis forti & actiuo quo propiorem, eo magis effluuiis eius efficacioribus inquinatam esse; quo longius vero a locis infectis, eo debiliorem, & tandem inertem fieri; vel ex seminis decompositis quasi, non tam pestem ipsam, quam alias febres ei analogas, praesertim petechiales in initio (exper. II.) progigni. Cur vero aër pestiferus, non omnes indiscriminatim inficiat? in conspectu praecedenti dictum fuit.

VIII.

Quae in initio pestis occurrunt febres petechiales (exper. II.);
in vigore, affectiones variae morbosae (exper. XII.);
& in fine febres malignae (exper. X.); quantumuis a

Bb

peste

peste ipsa diuersae appareant: eam tamen proxima cognatione attingere, & a miasmate pestilenti, per atmosphaeram valde diluto, & quodammodo inertii reddito, produci videntur.

Pestis cum nullo alio morbo tantam similitudinem habet, ac cum febre petechiali, adeo vt, nisi in peste lenta bubones & carbunculi adessent, hanc ab illa, non facile distingueres. Imo contagii petechialis, quando populariter grassatur, cita propagatio & mortalitas summa, suspicionem pestis subinde mouet. Durante bello Prussico, non semel euenit, vt in pagis vel oppidis, pro Nosocomiis militaribus designatis, ex oborta febris petechialis epidemia, non tantum milites, sed etiam incolae, apud quos cumulati decumbebant, non secus, ac a vera peste, cladem insignem paterentur. Mense Maii, anni MDCCCLXXIII. Moscuae, iussu Gubernatoris generalis, carcerem magnum (ostrog nominatum), visitaui, vbi mortes ex febre petechiali numerosae, terrorem pestis rediturae incutientes, subito inualuerunt; remotis vero eius causis, breui omnia in meliorem statum permutabantur. Differt tamen febris petechialis vulgaris, ab illa quae pestem anteuertit, in hoc praesertim puncto, quod in hac posteriori, bubones jam & carbunculi, saltem in quibusdam aegrotis profiliant, quos in priori, vtcunque perniciofa, nunquam obseruaui. Nam intumescencia parotidum, & metastases gangraenosae interdum prouenientes, hic in censum venire vix possunt, vti sub exper. XIV. iam monui. Nec contagii disseminatio in quoscunque indiscriminatum, vel vltra locum affectum fieri solet, sed sublatis causis plerumque sat manifestis, aut penitus cessat, aut rarior omnino euadit. Videtur itaque miasmatis febrium petechialium vulgarium indoles, pestilenti prope quidem accedere; ast in hoc multo subtilius, acrius & penetrantissimum, non solum humores lymphaticos & oleosos, sed etiam adipem ipsum, peculiari propensione infectari & labe sua inficere.

Aegri-

Aegritudines illae leuidentis, quae in vigore pestis tam vulgares sunt, non vero luem semper prouocant, haud obscure arguunt: miasma pestilens, quamuis debillimum, causam earum remotam esse. Nam alias vix tam frequenter comparent, & omnibus rite pensatis, euidenter apparet, eas ab acrimonia acida originem suam ducere. Ardores urinae; dolores rheumatici; sensationes dolorosae in antiquis sedibus apostematum & haemorrhoidum; pustulae lymphae acris scatentes; excoiationes digitorum pedis; exanthemata purpuracea sine febre, & pollutiones nocturnae insolitae, quid aliud indignant? quam acrimoniam humoribus inductam, quam natura hinc inde deponit, & dum perspiratio iam vitata est, per vias succedaneas foras eliminare satagit. Furunculi nucleis suis induratis, adipem iam ipsum, vim coagulantem miasmatis, saltem localiter expertum fuisse, testantur. Acrimoniam vero hanc acidam, & consequenter eiusdem, ac miasma pestilens naturae esse, omni dubio caret; & ne in assertionem hac probanda diffusum sim, praesentissimum, in affectionibus hisce, si quae curationem poscunt, e. g. ardores urinae, dolores rheumatici, exanthemata &c. vel ex absorbentibus solis, vel cum rheo commixtis, aut alcalinis demum remediis leuamen, non simplici vice allatum, pro ulteriori demonstratione sufficiat.

Notum est, pestem non semper ita plenarie finiri, ut nec vestigia post se relinquat; sed per saepe, quando caute lae rigorosissimae negliguntur, vel stricte obseruari non possunt, denuo recrudesce, vel saltem sporadice hinc inde propullulare; aut denique sub aliorum morborum fat perniciosorum larua, energiam suam, quamuis iam multum obtusam, exerere. Eius sane soboles, febres illae acutissimae pestilentiales, re-et intermittentes & purpuraceae sunt, quae furore luis quamvis cessante, in locis antea infectis, subinde inualescunt, & in viciniam sese exsinuant (cfr. Hist. pest. & exper. X.). Quamuis criteriis pathognomonicis, bubonibus puta, carbunculis & maculis ut plurimum ca-

reant, & sub diuerfa a peste facie, cursus suos absoluant; nihilominus contagium euidens; symptomata plurima consimilia; pernicies summa, nisi eodem fere modo, ac pestis ipsa, tractentur, & tandem in pestem ipsam quandoque transitus, si causae occasionales grauiore superuenerint, miasma pestilens debilius, tanquam causam suam remotam, indubie inculant. Quamprimum pestis undique in vicinia exstincta, & communio omnis cum locis infectis, etiam ex longinquo praecclusa fuerit: tunc illico cessant, nec aliis temporibus epidemiae tales occurrunt. Videntur humores potissimum lymphatici & oleosi, ab acrimonia miasmatis eneruata, inquinari, & illud, tunc demum pinguedinem adoriri, quando perspiratio a quacunque causa penitus suppressa fuerit. Sic, in Congressu pacis Fockshaneusi in cellario aulico, cellis vinariis fornicatis multum immorante, pestis ipsa cum signis suis characteristicis prorupit; febres vero mali moris reliquae, sine his grassabantur.

IX.

A miasmate vero efficaciori deducenda erunt phaenomena, quae in periodo infectionis (exper. XVI.) occurrunt, & eius in cute, vel proxime subiecta tunica adiposa, una cum pingui exhalante depositionem; perspirationem turbatam; ventriculi & intestinorum actionem laesam; lentorem humorum, & relaxationem successiuam totius contextus cellulosi manifesto indicant.

Quod miasma, quamuis fortissimum & creberrime susceptum, non semper inficiat, sed quousque tonus primarum viarum praesertim ventriculi, & integumentorum communium, illibatus perstat, innoxie exhalet, vel saltem per vias succedaneas e corpore eliminetur, jam supra exper. XVII. & conseq. VI. ostendi. Quamprimum vero, salutare huic

huic euacuationi remorae factae fuerint, tunc ex hac retentione, sequelae, pro varia gradatione miasmatis, aut caussarum occasionalium *), nunc grauiore, nunc leuiore, confestim insequuntur. Ex censu harum posteriorum sunt, quae in periodo infectionis, furtim quasi irreptant, & fallaci sua lenitate imponunt.

Dolores illi vagantes (exper. XVI.), ab acrimonia miasmatis caustica, nervos in contextu celluloso externo obuios arrodente indubie producti, tunc demum plenarie cessant, quando in parte quacunque cutis maculae, & subinde fugillationes **) quasi ampliores, vel carbunculi oboriuntur, aut glandula quaedam in tunica cellulosa jam intumefacta fuerit; nec amplius redeunt, quamuis infectus in consortio summe pestiferorum versetur. Videtur itaque, etiam quod nouum admittitur contagium, nunc jam liberius in contextu celluloso moueri, & tanquam in partes minus resistentes, versus loca haec affecta, transferri & colligi. Depositionem vero hanc, non tam miasma solum, utpote subtilissimum, sed praesertim pingue exhalans cum eo intimius coniunctum efficere posse, palam est (cfr. consecr. V.). Ariditas quoque macularum latiorum (exper. XVI.), vlcis in ipso exordio infectionis (obs. III.) statim inducta, oscula vasorum perspirantium, & praeprimis ductuum pinguisferorum obstruata, euincit.

B b 3

Per.

*) Caussae hae occasionales diuersae admodum esse possunt, e. g. errores in dieta & reliquo regimine grauiore; contagii vehementissimi iterata admissio; affectus animi grauiore; dispositio ad miasma recipiendum apta &c.

**) In matrona illustri, ab applicatione corticis *Daphnis mezerei* Linn. (Garou gall.), in brachio, altero die, non solum maculae fuscae circumcirca, sed etiam in tunica albuginea oculi eiusdem lateris, ecchymosis nigerrima, eidem quam in peste vidi simillima, sed sine febre & aliis symptomatis oboriebantur. In alia sed magis repleta domina, crusta sphaelosa, tanquam carbunculus humidus, ex eadem causa, loco inflammationis expectatae, excitata fuit.

Perpirationis negotium, in periodo infectionis turbatum esse, unico illo argumento, & quidem ni fallor, sat ponderoso, probari potest, quod tota quanta morboſa facies, illico in ſanitatē integram permutetur, quamprimum perſpiratio per ſudores reſtituatur. Pallor; habitus toroſus quaſi leucophlegmaticus, torpor & laſſitudo corporis; ad ſomnum procliuſitas & ſic porro, certe nihil aliud, quam accumulatio- nem humorum, per tranſpirationem excernendorum, eorumque in cu- te & celluloſa ſtagnationem ſignificant. Quod vero periodus infectionis tam inaequalis durationis ſit, adeo vt in quibuſdam per plures ſeptima- nas protrahatur, in reliquis vero gradatim, uſque ad perpauca ſolum- modo horas, peſtis ipſius inſultum anteuertat, alia omnino ratio vix reddi poteſt, quam perſpirationis nunc totalis, nunc ſucceſſiua cohibi- tio, & eius verſus interiora diuerſimode effecta propulſio. Sic, exci- tato ſpaſmo cutis generali a terrore (exper. XXVI.), aut ventriculo ex repletionē nimia atono ſaſto (hiſt. morb. VII.), peſtis acutiſſima ino- pinato oborta fuit. A relaxatione cutis per vapores calidos, & praepr- inis balnea, peſtis acuta accerſitur (exper. IV.). Non itaque penitus ſuppreſſam, ſed imminutam vel vitioſe ſaltem procedentem perſpiratio- nem, periodus infectionis, in longum protracta praefupponit. Poteſt quidem excretio haec tam neceſſaria, partialiter ſolum impedita eſſe, & in reliqua ſuperficie corporis quomodocunque protrudi, e. g. quando jam ſugillationes & intumeſcentiae glandularum adſunt; aut materia per- ſpirabilis vitioſe & imperſecte, per ſudores pedum, vrinas acres & alias vias ſuccedaneas euacuari. Vnguen cutis in hoc ſtatu praeternaturaliter auſtum, quod non niſi pinguis exhalantis, in poris cutaneis accumulati, & in magna viſcidum fatiſcentis productum eſſe poteſt, excretionis hu- jus ſumme neceſſariae vices quodammodo explet, & in peſtis acutae primordio copioſiſſimum eſſe ſolet, vti in me ipſo & aliis toties obſer- uauī. Pocillator coffeae aulicus, qui nobis Moſcuae in Palatio Imperia- li diuertentibus, mane quodam potum hunc porrigebat, ſanum ſe omni-

no credidit, quamvis carbunculus in gena enascens, & insimul tota facies quasi butyro illinita resplendens, ab omnibus conspiceretur. Sordes illae copiosissimae, quae una cum fudoribus salutaribus prodeunt; vel qui corporibus pestiferorum, praesertim extremitatibus eorum adhaerent squalores, non nisi ab vngvine cutis deriuari possunt.

Vulgaris obseruatio est, primas vias confestim labefactari, & actionem earum laedi, quando perspiratio a quacunque causa impedita aut suppressa fuerit. Consensus hic valde notabilis, inter ventriculum inprimis & integumenta communia etiam ex Anatomia illustrari potest. In peste omnino tam euidentis est, vt omnia facile phaenomena, ex illo fonte, prono alueo fluere videantur. Certe, quamdiu tonus ventriculi & perspiratio, in statu sano, vel ad minimum ei proximo permanent, non multum ab infectione timendum, & in hisce duabus conditionibus obtinendis omnes cautelaeprophylacticae speciales conspirant (cfr. exper. XXX). Primae etiam in periodo infectionis a sanitate aberrationes, vtut leuidentis, ventriculi tamen & intestinorum actionem succellue languescentem produunt; nam perspiratione partialiter solum vel vitiose procedente, appetitus ciborum sensum minuitur & tandem penitus prostratur; moxque nauseae, gustus deprauatus, flatulentiae, & aluus fegnis succedunt. Nec dolores capitis grauantes, & subinde lipothymias irregulariter reuertentes aliam causam agnoscere, vel exinde patet, quod ab analeptiis & stomachalibus remediis tollantur, aut saltem manifeste subleuentur. Haec omnia atoniam primarum viarum (praecipue ventriculi), in periodo infectionis iam incipientem, ita clare (ni omnia me fallunt) commonstrant, vt viteriore probatione haud opus sit.

Perspiratione itaque diminuta, vitiata, tandemque suppressa, & atonia primarum viarum inducta, lentor in humoribus oleosis, consequentia naturali, oboritur, hocque eo magis, quia & miasma pestilens verosimiliter acidae indolis est, & prima ventriculi debilitati sequela, in acrimoniae acidae productione consistat. Ab acrimonia vero aci-
da

da viscositates in corpore progigni in confesso est. Hinc ergo elucescit, cur oscula ductuum pinguiferorum perspirationi dicatorum, in periodo infectionis sensim obstruantur; sudor elicitus glutinosus sit; vnguen cutis justo copiosius, superficiem cutis obsideat; saliva & reliqui humores, vel tantillum oleosa indole praediti, lentescant; mucus viscidus linguam contegat & os impleat; aluus pigrescat; saburra pituitosa tam copiosa in ventriculo breui producat, & excrementa alui consilientia simili gaudeant.

Relaxationem denique contextus cellulosi ab hisce causis productam, intumescencia oedematosa praesertim in facie conspicua; pallor & laxitas integumentorum communium; linguae moles increscens; inflatio abdominis & obstructio alui pertinax mox insequens, abunde demonstrant.

X.

Vt obstructio haec materiae perspirabilis adhuc mobilis, per sudores salutes tollatur: humorum versus peripheriam corporis moderatus propulsus, & ventriculi robur restitutum, requiritur.

Veram & unicam, in periodo infectionis, indicationem in eo positam esse, ut nimirum recrementa pinguis exhalantis, cum miasmate pestilente intime coniuncta, viscosa, & canales excretorios cutis obstruentia, quamdiu adhuc mobilia sunt, quantocyus exturbentur; & natura mali hucusque a me exposita, & quam maxime, experientia irrefragabilis, extra omnem dubii aleam ponunt. Nulla sane alia salus, in periodo infectionis praesertim prouectiore, quam quae ex perspiratione restituta, & quidem facillima citissimaque, redundat; ita ut nullus dubitem asserere, maximam partem pestiferorum seruari posse, dummodo mediis hunc in finem conducentibus, tempestiue vterentur. Testan-

tur

tur hoc perro, omnes facile historiae pestium, ab autoptis ingenue consignatae: imo, infensissimi methodi diaphnoicae alias osores *), praestantiam eius in peste confiteri coguntur. Multum tamen auctoritati eius exinde detractum fuit, quod, aut intempestive, dum jam infarctus materiae perspirabilis in statu prouectiori tenacior & profundior, euacuationem eius impossibilem redderet, tentata, aut media quaecunque, facillime praepostera, ad sudores quomodocunque extorquendos, tumultuarie & sine delectu vsurpata fuerint. Nam, maximum sane, inter sudores salutare & colliquatiuos, discrimen intercedit. Illi tepidi, h. e. ex superficie cutis incalescente & naturaliter rubente prodeuntes, universales, copiosi, viscosi, acidum spirantes, refectionem canalium perspirantium obstructorum factam, materieiue perspirabilis stagnantis & corruptae expulsionem; hi vero ut plurimum frigidi, partiales, tenues & nullum fere odorem spargentes, non nisi dissipationem violentam partium aquosarum, magmate obstructo residuo solidiore tantum effecto, indicant. Hinc itaque ratio patet, cur sudorifera in principio solummodo pestis, quousque materies obstructa adhuc mobilis est, effectum optatum edent; in posterum jam, non solum inutilia sed noxia futura. Terminus mobilitatis huius non semper facile determinari potest, quia tot circumstantiae diuersissimae concurrunt; hoc tamen certum est, quod per totam periodum infectionis, subinde sat in longum protractam, in peste acuta per nycthemeron fere, & in acutissima confestim post euacuatam ventriculum, sudoriferis locus detur; nunquam vero in peste
lenta,

*) Fuerunt haud pauci, qui methodum hanc, schediasmate a me promulgatam, tanquam systematis modernis minus conformem, & venerabilem antiquitatem (vti contumeliose loqui amabant) redolentem, aspernabantur. At vnus horum, nunc jam e viuis sublatus, in Nosocomio pestilentiali ipse infectus, nihilominus ad sudorifera, tanquam sacram anchoram illico confugit, & se eorum ope a periculo mortis creptum fuisse, postea palam confessus est.

lenta, quamvis jam in ipso horrore vel breui post exhibita fuerint, effectum salutarem prodixerunt, nec maior corporis prouocatus, ullam utilitatem praestitit.

Quantumvis vero materia perspirabilis obstructa adhuc per se mobilis sit, non tamen per emunctoria in cute jam jam infirmata patentia, sponte sua euacuetur, nisi impulsus sanguinis moderatus, oscillationem arteriolarum, in cellulis cutis & tunicae adiposae conterminae finientium, jam languentem aut penitus deficientem, hincque liberam in iis circulationem, & contextus cellulosi tonum labefactatum, restauret. Hic vero impulsus regularis & modum haud excedens, absque ventriculi actione redintegrata, vix produci, imo, omnis successus, a constitutione eius emendata, pendere videtur. Nunquam enim sudor salutaris, quamvis fortissimis mediis coactus, in, ventriculi debilitate, laborantibus (nisi eam insimul corrigere contingat), sed e contra colliquatiuus, a relaxatione totius compagis cellulosae ortum suum trahens, prorumpit. Hinc itaque intelligi potest, cur sudores per calorem externum & nominatim balnea prouocati, quamvis profusissimi, tantum abest, ut profuerint, quin perniciem citam semper attulerint (exper. IV.). Similiter se res habet cum remediis ineptis, utpote calidis, valde stimulantibus, fermentationi subiectis vel opiat. Sic nimius usus spirituosorum & allium inconsultius deuoratum, pestem acutissimam prouocant (exper. XVII. XXXII.). A remediis variis calidioribus e. g. essentia alexipharmaca St. scordii, elixirio proprietatis & sic porro successus sperati, rarius obseruati fuerunt; imo ipsa theriaca veneta saepissime fefellit. Potiones variae calidae ex vegetabilibus diaphoreticis, raro per se, quamvis copiose ingestae, sudores sufficientes prodixerunt; sudoriferis vero efficacioribus, modice & sensim superbibitae, effectum horum perbelle adiuuarunt.

Optima ergo in periodo infectionis media censenda erunt, quae orgasmum sanguinis modicum excitare, & hoc ipso, deobstructionem vasorum

vasorum minimorum, tam ventriculi, quam contextus cellulosi omnis in effectum dare; acrimoniam acidam corrigere; tunicas ventriculi stimulo conuenienti leuiter irritare, tonumque eius labefactatum restituere valent. Certe aliter vix explicari posse crediderim, cur, motus corporis solus, contagium per sudores expellere potis sit (exper. XVII.); cur sudores in initio pestis acutae facillime procedant (exper. XXI.); cur absorbentia imo alcalina summa, effectus laudabiles produxerint, (exper. XVII. experim. III. confect. I.); cur sal culinare leuiores infectionis indicia tollat (hist. morb. V.); cur spiritus nitri dulcis, liquor anodynus mineralis H. potus spirituosus modice sumti; acetum & baccae oxycoccos in periodo infectionis, virtutem tam praeclaram ostenderint (exper. XVII.) & denique quare roborantia imo adstringentia non tantum in principio, sed toto decursu pestis, tam euidenti vtilitate sese commendauerint (exper. XIX. XXI.).

Nescio, an vllum aliud medicamentum, dotibus hisce requisitis tantopere polleat, & experientia vberissima sese aequè probauerit, ac vulgatum illud quondam, nunc fere obsoletum, *mixtura simplex* siue *spiritus diatrion* *), dictum. Tria illud, vti notissimum, componunt ingredientia, ex quibus spiritus theriacalis & tartari, fibras ventriculi blande stimulare; glutinosa incidere; cordis & sanguinis motum languescentem leniter incitare, humoresque versus peripheriam corporis propellere valent; spiritus vero vitrioli vi sua adstringente, tonum ventriculi emendando & restituendo, virtutem ei principalem conciliare videtur. Vti nunquam fere non, diaphoresin & sudores expectatos producit; ita quoque, si subinde largiori vel repetita dosi propinatum fuerit, haud

C c 2

noxium

*) In Pharmacopoliis nostris, quatuor eius compositiones proflare solent, nimirum: *mixtura simplex rectificata* vel non *rectificata*; vtraque iterum, cum vel sine camphora. Rectificatam vti magis efficacem communiter adhibere soleo, & quidem sine camphora, quia virtuti huius vtut decantatae parum tribuo, & ob odorem gustumque ingratum plerisque aegrotis haud arrideat.

noxium se praebeat, adeo ut nulla ex eius usu incommoda a me animaduerfa sint.

Quia materies perspirabilis in periodo infectionis, in variis subiectis, inaequali omnino gradatione obstructa, & elater fibrarum tam ventriculi quam contextus cellulosi, in initio adhuc parum fractus sit: haud obscure intelligi potest, cur, etiam varia alia remedia tam simplicia, quam composita, subinde in leuiori statu, non omni successu caruerint, quatenus nempe indicationibus supradictis, saltem partialiter satisfacere valuerint. Natura namque sibi quodammodo adhuc confluens, vel tantillum adiuta, re uperationem sanitatis omni nisu molitur. Leuissimam omnino infectionem, & vires vitae non multum labefactatas praesupponit, quod media imbecilliora, e. g. motus corporis solus, spiritus Mindereri, spiritus nitri dulcis, liquor anodynus mineralis H. vel manifeste dubia e. g. theriaca veneta, phosphorus, balsamus de Mecha, puluis Jamesii &c. interdum effectus salutare produxerint. Vti vero in statu prouectiori illa jam non sufficiunt, ita quoque haec, toties non solum perperam, sed euidentissima cum noxa tentata fuerunt. Consultius itaque semper duxi, posthabitis hisce, aut tanquam minus efficacibus (scopo tamen adiutorio in subsidium tractis); aut euidenter dubiis, solam mixturam simplicem, utpote medicamentum innocentissimum, omnibus indicationibus satisfaciens, & effectum suum, cum exoptata euphoria indubie producens, in statu prouectiore, in usum vocare.

XI.

Symptomata, pestem lentam (exper. XVIII.) concomitantia: materiae perspirabilis virulentia miasmatis imbutae, versus contextum cellulosum internum deriuationem; infarctum & tandem colliquationem humorum, manifeste arguunt.

Periodi

Periodi infectionis, in quacunque pestis speciem transiuntis, terminum, febrem per sua signa sese manifestantem, posui (exper. XV.); illamque haud insequi, vel saltem retardare, si *contextus cellulosi interni* & praesertim ventriculi elater, aut illibatus persistet, aut diminutus quamvis, miasmatis tamen, ex visceribus nobilioribus, versus *externum* propulsioni, adhuc sufficiat, exper. XVII. & confect. VI. ostendi. Hoc fundamento stabilito, haud incongrue sequi videtur, febris & consequenter pestis ipsissimae causam proximam, in tono, contextus cellulosi interni, plus minusue labefactato, & hinc ex lege naturae effecta, materiae perspirabilis, miasmate pestilentiali imbutae, versus viscera nobiliora, derivatione, vnice quaerendam esse. Nam quamprimum ei exitus, aut per consuetas aut succedaneas vias penitus denegatus fuerit, & accumulatio in integumentis communibus nondum multum relaxatis *), haud interrupte procedat, necesse est, vt hisce tandem renitentibus, aut sensim vti in hac lenta, aut derepente, vti in acuta & praesertim acutissima, per cellulas vndique inter se communicantes, vltterius protrudatur; & quidem versus illa loca, vbi resistentiam minimam offendit. Haec vero dispositio, nullibi tam apta, & tam late patens, ac in toto ambitu duplicaturae peritonaei, praesertim mesenterio, tractu

Cc 3

vaso-

*) Quando acrimoniae diuersae, in relaxatis integumentis communibus ita colliguntur, vt eorum versus interiora protrusio amplius non efficiatur, tunc febris prorsus non excitatur, aut jam ardens breui exstinguitur. Leucophlegmatici, vtunque infectioni expositi, ab ipsius tamen pestis cum febris insultu, immunes restant. In podagra, rheumatismis variis, praesertim odontalgia, res notissima est, dolores minui, & febrem cessare, quamprimum tumor oedematofus, in regione loci affecti apparuerit. Curaui Anno MDCLXX in castris non procul a Danubio positis, famulum Praefecti cuiusdam militum, a scorpione, in digito morsum. Febris extemplo validissima, cum tensione summe dolorifica totius manus, oboriebatur. Repetita vero saepius embrocatione tepida cum oleo oliuarum & sudorificis quoque propinatis, manus tota quanta oedematole intumuit, doloresque vna cum febre breui disparuerunt.

vasorum maiorum, sedibus gangliorum, tunicisque intestinorum & praecipue, ventriculi, locum habere potest. Laxitas namque telae cellulosaе (vbi in administrationibus anatomicis per inflationem abunde conspicitur), in cavitate abdominis summa, eiusque a pinguedine si omentum excipias, fere vacuitas, & compressio partium vicinarum aequalis, lenis, facileque in omnes dimensiones cedens, receptioni huic apprime fauet. Quod denique laxitas haec naturalis ex aduentu materiae huius peregrinae, acrimonia sua nervos vellicantis, obtudentis & affluxum humorum producentis, confessim adaugeri, imo in atoniam tandem degenerare debeat, res ipsa loquitur.

A materiae itaque peccantis, hucusque in integumentis communibus accumulatae, nunc vero versus contextum cellulosum internum, impulsioni eius sensim obsecundantem, derivatione, repetendi erunt, horrores & tremores illi interdum violentissimi & in longum protracti. Habitus cutis externae, ex vngvine cutis in periodo infectionis viscidus, tumidiusculus, & quodammodo rubens, nunc decedente siccus, stridulus, pallidus & quasi extenuatus fit; certo indicio, humores hic hospitantes, alibi transmigrasse. Natura lacerata, perturbationes oeconomiae animalis, ex derivatione hac inevitabili summas, auertere studens, omnes quidem vires intendit, quo frequentiore & validiore cordis motu, humores aduentitii, & mole & acrimonia tantopere nocentes, ex visceribus nobilioribus, quantocyus, versus antiquam sedem propulsentur; sed lentor eorum, & praesertim elater contextus cellulosi interni iam fractus, obices insuperabiles ponit, quominus circulatio libera, & aequilibrium vasorum tam inquam externorum in totum restitui possit. Hinc calor externus, frigus febrile excipiens, in hac peste lenta nunquam magnus, sed vel naturalis saltem, vel ei multo inferior, pulsusque exilis, irregularis & quandoque intermittens observatur. Turbas vero has, non a sanguine acri vel inflammata excitari, praeter reliqua signa, absentia sitis, & urinae crudae indignant (cfr. consec. III.). Ex oppilatione porro

porro cellulosa^e interna^e a materia aduentitia producta, naturali sequela omnes se- et excretiones humorum laudabilium, in locis affectis praepediente, explicari potest, cur; appetitus omnis ciborum, statim ab ingressu febris tollatur, & nausea succedat; gustus vero deprauatus, conspurcatio linguae & viscositas oris, in periodo infectionis jam incipientes nunc incrementa subita capiant.

Infarctum vero, seu obstructionem jam jam fixam & profundior^{em}, materiae peccantis *), in toto contextu celluloso, vi miasmatis subiecto, nunc stagnantis & incrassatae, factum, omnia euincunt symptomata, quae primis morbi diebus infestant: Calor febrilis, ex initio jam modicus, sensim vero decrescens; vires vitae in quamplurimis subito labantes; abiectio animi; insensibilitas corporis; aluus constipata; intumescencia abdominis; substantiae bubonum & carbunculorum indurescentes, nec circumcirca inflammatae; pinguedo in cellulosa lutescens; delirium &c. certe, circulationem in toto contextu celluloso plus minusue inhibitam; nervos cutis a tenacitate materiae obstruentis compressos & sensatione fere priuatos; se- et excretiones turbatas, relaxationem telae cellulosa^e insignem, profundamque corruptionem pinguedinis in ea contentae, commonstrant.

Quod humores infarcti, utcumque tenaces, incidantur, resolvantur, & euacuationi apti reddantur, quando a quacunque causa, motus

*) Materia peccans pestilentialis, in principio periodi infectionis, pestis acutae & in acutissima aeris & mobilis, non nisi pingue exhalans cum miasmate intimius coniunctum, retentum & successiue incrassatum esse videtur. In statu vero prouectiori periodi infectionis, pestis acutae & in peste lenta, reliquam quoque pinguedinem, quousque a miasmate polluitur, in consensum trahi, post secessum particularum oleosarum a se inuicem in magna mucosum resolui, per contextum cellulosum jam aegrius moveri, acrimonia vix sensibili gaudere, & tandem in serum faiscere, per omnia symptomata haud obscure patet.

tus intestinus, in massa eorum excitatur *), in conuictio est. Jam vero ex confectariis III. & IV. patet, miasma pestilens o' eosos tantum humores appetere, quibus proprium est, sub certis conditionibus, compage eorum intimiore destructa, motum intestinum quasi fermentantem subire; haud obscure itaque intelligi potest, cur, colliquatio materiae peccantis, in contextu celluloso stagnantis, jam primis morbi diebus incipiat, & nisi causa efficiens remoueatur, usque ad mortem inualescendo procedat. Primum eius indicium, vomitus saburrae aeruginosobiliosae, secundo, tertio imo quarto adhuc morbi diebus, inordinatum reuertens, exstat. Quamprimum vero, diarrhoea **), symptoma hoc, si quod aliud, mali ominis, obstructioni alui, hucusque pertinaci succedat, prima illa euacuatio penitus cessat. Videtur, materia peccans, in mesenterio infarcta, colliquationi praepriis obnoxia esse, & reliquis

*) In Nosocomio generali Moseuensi militem vidi, qui jam per plures annos, sciatoma maximum, quod unquam viderim, in dorso gestauit, & quamuis caeterum sanus, ad seruitium tamen hoc ipso ineptus reddebatur. Quia operatio vix locum habuit, suasi, vt extractum saturni cum mica panis albi in forma cataplasmatum tentaretur. Obstupui fere, quando post breue temporis intervallum mihi referretur, tumorem hunc enormem, simplici hoc remedio penitus dissipatum, & materiam albam sciatomatis, sensim per aluum, optimo cum euentu euacuatam fuisse.

**) In sectionibus numerosis, quas ad eruendas causas proximas, diarrhoeae castrensis habitualis, summe destructivae, & huic in peste lenta, valde conformis, durante bello Prussico, in variis Nosocomiis militaribus institui, praeter complura alia phaenomena variantia, sequentia constantissima apparuerunt. I) Omentum, telae araneorum instar tenuissimum, versus ventriculum contractum, & omni pinguedine orbatum. II) Vetriculi, intestinorum & mesenterii laxitas & distensio summa, ita vt saepissime, valvulae intestinales, praecipue coli, penitus oblitteratae cernebantur. III) Omnes ramificationes venae portarum, immensum ampliatas, cruore etiam in quam maxime emaciatas repletas, dum reliqua vasa sanguifera fere inania essent.

reliquis e tergo prementibus humoribus *), ex tota cellulosa successive euacuandis, viam parare. Certe, extenuatio vniuersalis corporis, quantumvis repleti & torosi breui insequens, hoc probat. Sanguis pallidus & fere aquosus, ex incisis vasculis sanguiferis, in sectione bubonum subiūde, per integrum nycthemerum lente stillans **), attenuationem eius summam, & quamprimis particularum oleosarum ex eius crassi absentiam, nequaquam vero putridam resolutionem, euincit; & ex hac penuria pinguedinis circulantis, rationem vnice deriuandam esse puto, cur diarrhoea pestilens tam tumultuarie procedat, & multo citius, quam alias solet eneruet & jugulet.

XII.

Ergo, remedia, quae deriuationem materiae peccantis, ex contextu celluloso externo versus internum, cōercere; tenacitatem eius jam infarctae incidere, tonumque partium affectarum, emendare & restituere valent, in peste lenta, indicata sunt.

Pestis lenta, quamuis symptomatis minus vrgentibus stipata sit, & prae acuta & acutissima, primo intuitu facillior appareat, reapse vero peri-

*) Humores in catharsi vehementiori excretos, ex pinguedine resoluta, magnam quoad partem constare, vel exinde concludere licet, quod post paucas horas, e g. in Cholera, facies ipsa, vna cum reliquo corpore ita colabatur, vt vix amplius dignosci possit patiens; quod non nisi a subitanea euacuatione adipis, cuti & musculis aliis habitum naturalem conciliantis, fieri posse crediderim.

**) Consimilem sanguinem in serum fatiscentem, cachectici, hydropici, & acrimonia acida insigniori laborantes, in venis suis gerunt, & stillicidium ex vulnusculis infligitis, quamuis minimis, semper aegrius, quam in aliis, sanguine, quoad crasin illibato & manifesto pingui, gaudentibus, compefcitur.

periculosissima est. Nec ratio e longinquo petenda erit. Nam materies peccans, in periodo infectionis (quae in reliquis pestis speciebus multo breuior, aut nulla praecedere solet), longius protracta, tenacitatem multo maiorem induit, profundius radicatur, & quod caput rei est, tonum contextus cellulosi & ventriculi sensim frangendo, conamina naturae postmodum irrita reddit. Sudorifera, quae in periodo infectionis & primordiis caeterarum pestis specierum, tam luculentis documentis sese commendant, hinc incertae jam utilitatis sunt; quin si serius & incautius repetantur, magis nocere quam juuare visa sunt.

Excitantibus sane & roborantibus sed appropriatis & efficacioribus opus erit, quae ad tantum hostem propulsandum, omnes vires vitae euocent, ut materia peccans, sub horroribus praesertim, versus interiora violentissime protrusa, quantocyus iterum versus contextum cellulosum externum amandetur; saltem decubitus & infarctus eius grauior, relaxationem elateris cellulosae internae, necessario post se trahens, quoad fieri poterit, impediatur. Spiritus nitri dulcis & liquor anodynus mineralis H. in hoc statu propinati, si non luem sustulerint, morbum tamen protraxerunt, & symptomata mitiora reddiderunt. Spiritus vero vitrioli, imo solutio vitrioli de cipro, quamuis alia omnino praesuppositione a me usurpata, effectus suos laudabiles vix aliter, quam telam cellulosam corroborando, & infarctui grauiori obuiam eundo, ediderunt (cfr. exper. XIX.). Quod vomitoria, quae in reliquis pestis speciebus, ubi robur ventriculi nondum penitus fractum est, tam proficua esse solent, in hac lenta (uti quoque in febribus malignis proxime affinis) semper euidentissime nocuerint: rationem, in deriuatione materiae peccantis, a simplici hac irritatione, versus contextum cellulosum internum adaucta, hincque producta relaxatione eius, & infarctu grauiore, positam esse crediderim.

Ad infarctum tollendum, nulla vnquam medela promptior & efficacior, quam bubonum & carbunculorum suppuratio, quam natura
quouis

quouis modo intendit, afferri potest; nam quamprimum illa comparuerit, febris cum reliqua caterua malorum acutum cessat. Hinc, omnes indicationes medentis, in hunc scopum collimare debent, ut natura nunc imbecillior & fere deuicta, quantum fieri potest, suffulciatur, & impedimenta operationis huius salutaris, pro viribus remoueantur. Quia de argumento hoc summe momentoso, in conspectu peculiari infra fufius dicetur, sufficiat nunc, quoad reliqua huc pertinentia media, hoc saltem indigitare, quod salia media & roborantia, non solum ex theoria hucusque tradita indicata, sed etiam ab experientia indubia, sat superque probata sint. Priora namque, cellulofam, & praeprimis tunicas ventriculi leuiter irritando, materiam obstructam incidendo, attenuando, diluendo & mobilitatem conciliando; posteriora vero, fibras eius corroborando, & elaterem deperditum restituendo, operantur, multisque aliis remediis perperam tentatis, palmam praeripuerunt, ita ut non paucis, in statu hoc, nunquam non per se ominoso, salutaria euaserint.

Quia colliquatio humorum, laxitatem vasorum & telae cellulofae, aut pro causa proxima agnoscat, aut saltem cum illa coniuncta sit: haud incongrue sequitur, non tantum roborantia, sed etiam adstringentia & pro re nata sliptica (cautelis tamen necessariis haud neglectis), requiri, si in statu hoc desperato, auxilio adhuc locus detur. Humoribus nempe, a tenacitate hucusque summa, in resolutionem transeuntibus, & qua data porta, per emunctoria maxime patentia, cum certo vitae dispendio profluentibus, obstacula sufficientia ponenda, & induciis aliquilibus impetratis, reliquis symptomatis occurrendum esse, per se liquet.

XIII.

Pestis acuta (exper. XX.) a lenta, eadem fere ratione ac febris ardens a petechiali, differt. Symptomata grauiora & ci-

tior decursus, vim miasmatis efficacior, & materiae peccantis, multo mobilioris, in contextu celluloso, praesertim interno, accumulationes copiosiores innuunt.

Discrepantia pestis acutae a lenta, in sequentibus potissimum consistit. Periodus infectionis ante lentam sat protracta, interdum longissima; in acuta paucarum solum horarum intervallo febris ingressum antevortit, aut subinde ita deficit, ut quoad reliqua sanissimi derepente ea corripiantur. In illa horrores validi, diuturni, calor insequens mediocris saltem, pulsus exilis, facies vix rubens, sitis fere nulla, urinae crudae, debilitas maior, delirium tardius & mitius, vomitus seriores, difficiliore & parciore, maculae saepe ab initio, bubones & carbunculi aegre eleuantur & in suppurationem abeunt, tandemque diarrhoea agmen claudit. In hac e contra, non nisi horripilationes leuiore, febrem multo validiorem praecedunt, quae per omnia fere signa, utpote: ruborem faciei & oculorum insigniorem, pulsum fortiorem & plenior, sitim maiorem, urinas saturatiores, vires vitae magis constantes, flasin inflammatoriam in bubonibus & carbunculis euentiorem, vomitum citiorem faciliorem & copiosorem, haemorrhagias, delirium vehementius &c. maximam, cum febre ardente similitudinem ostendit; dum lenta a febre petechiali difficilius discernitur; tum quoque decursu longiori, & diarrhoea in hac solum occurrente, ab acuta essentialiter differt.

Haud difficile erit, discrimen hoc euentissimum, quod pestem lentam & acutam intercedit, & quod illa in initio pestis fere sola, haec vero in vigore frequentius, & quidem carbunculis humidis ut plurimum stipata, occurrat, a diuersa gradatione miasmatis suscepti, repetere. Debilissimum namque, tono primarum viarum, & totius contextus cellulosi, adhuc quodammodo sufficiente, non nisi sensim in cellulosa externa irretitur, particulis oleosis (quas, forte non tam repente

corrum-

corrumpere valet), commixtum, obtunditur, & effectus suos quamvis perniciosissimos futuros, non nisi pedetentim exserit. Fortius vero, per inspirationem praeprimis, vel per alias vias, in tunicam adiposam mediastrini intraatum & illaqueatum, motum intestinum fermentantem, sine mora ibi efficere videtur. Nam prima symptomata, uti: dolor capitis acutus, rubor faciei & oculorum, viscositas humorum oris, & intumescencia linguae, breui ante febris ingressum instantia, congestionem humorum vitiorum in cellulosa mediastrini, haud medioerem subito factam, clare demonstrant (cfr. conf. V.). Natura quidem laceffit, materiam hanc summe nocuam, per febrem excitatam, versus peripheriam corporis confestim expellere satagit, bubonesque & carbunculos producit; aut materiam peccantem per alias vias cum euphoria subinde excernit (exper. XX.); tantum vero abest, ut conatus hi saluberrimi, semper ad finem exoptatum perducantur; quin, si suppetiae non ferantur, deriuatio illuiciei huius pestiferi versus ventriculum, breui insequatur, & ipsa pinguedo omenti, in consensum hunc lugubrem trahatur. Hinc, altero plerumque jam die, nausae, vomitum breuissimo interuallo praecedunt; saburra vero illa copiosissima, viscosa, aeruginosa & quasi fermentans, quae repetitis ut plurimum vicibus eructari solet, citissimam certe, pinguedinis multae corruptionem indignant (cfr. conf. II.). Quod materia haec peccans, utcumque in contextu celluloso interno accumulata, facilius tamen per vomitum euacuetur, nec infarctum tam profundum ac in peste lenta efficiat; sed e contra, maximam quoad partem versus exteriora protrudatur: sine dubio, & mobilitas eius maior, tenacitate nempe, vix dum tam insigni facta, praeprimis vero tonus cellulosae internae, a recentiori vi, nondum tam subito debilitandus, & post euacuationes iterum quodammodo restitutus, facit; dum e contra, in peste lenta, atonia sensim inducta, intentioni huic salutari, obstacula multo maiora opponat. Hinc fit, ut non tantum in initio, sed subinde quoque post vomitum copiosum, sudorifera,

adhuc crisin perfectam, operentur; horrores febriles leuiore; calor externus maior; pulsus plenior, mollior, regularior obseruetur; vires vitae non tam subito decreſcant; bubones ſatis eleuentur, imo coaceruatio humorum obſtruentium ſuperabundans, haud raro periculofa euadat; carbunculorum limites inflammantur, & delirium multo citius, fortius, imo (quamuis rariffime), furioſum proueniat. A mobilitate quoque hac explicari poterit, cur, grauidae infectae, facillime & fere ſine doloribus, pariant, a fortiori vero febris impulſu, haemorrhagiis lethaliſibus mox ſequentibus afficiantur (obſ. IV.); cur exſcreationes pituitofae, ſanguinolentae, in hac tantum peſtis ſpecie occurrant, & maculae ſubinde in agone demum mortis effloſcant (exper. XX.). Inſolitus ille habitus cadauerum tumidiuſculus, pallidus, & flexilitas membrorum, accumulationis materiae peccantis, in contextu cellulofo externo, praelenta largioris, & omnis pinguedinis a miaſmate alterationem, indicia luculentiffima praebent; nam omnis adeps illibatus, extra calorem naturalem poſitus, ſpiſſeſcit, aut in ſebum cogitur; rancidus vero diſſolvitur & molleſcit (cfr. conf. II.).

XIV.

In principio peſtis acutae, tonus contextus cellulofi fere integer, & materiae peccantis mobilitas, euacuationem eius perfectam, per vias ſudoris potiffimum, tum quoque ſubinde per reſolutionem bubonum, & effluxum materiae puri analogae ex pene, poſſibilem reddunt. Aſt, quando in ſtatu prouectiore, altiores jam radices in tunica adipofa figerit; tunc vomitoriis, incidentibus & roborantibus, vna cum remediis externis ſelectioribus opus erit, quo ſuppuratio bubonum & carbunculorum quantocius obtineatur.

Quod

Quod pestis acuta, in ipsis eius incunabulis, per sudorifera perfecte tolli possit, tanquam veritatem exploratam in exper. XXI. tradidi. Rationem felicitatis huius tantopere exoptatae, toties rimatus, nullam aliam inuenire potui, quam quod materia peccans adhuc mobilis, a contextu celluloso, elatere suo nondum plene priuato, quaquauiusum iactata, in cellulosa externa praeparimis colligi amet, & tunc demum in interiore accumuletur, quando tonus ventriculi jam deficiat; restaurato vero eo, tenacitate incisa, & motu humorum incitatore & liberiore effecto, in sedem hanc appropriatam retrudi, imo per poros cutis in totum expelli. Hisce sane dotibus, necesse est, ut media sudorifera instructa sint, si scopus salutaris attingendus erit; omnia vero reliqua, quantumuis collaudata, vel acrimonia stimulante & ventriculum jugiter irritante donata, uti calidiora fere omnia; vel fermentationi subiecta; vel opiata; vel relaxantia alia, aut manifeste nocent, aut duntaxat in paucissimis natura robustiore gaudentibus, subinde ex sententia cadunt. Quamuis crisis salutaris per sudores potissimum fiat; interea, moderata bubonum eleuatio, & inflammatio in peripheria carbunculorum, modum haud excedens, saltem pro crisi imperfecta haberi potest, nec praeter prolationem multum mali portendit, dummodo peccata grauiora vitentur, & naturae quodammodo succurratur; hinc, nonnulli sine ulla medela allata ultro conualescunt. Naturam quoque subinde crisin perfectam, per resolutionem bubonum, & effluxum materiae puri analogae ex pene, in junioribus & robustioribus emoliri, sub exper. XXI. fusius dictum fuit; & tunc euacuatio haec singularis, sudorum vices supplet.

Quamprimum rubor faciei & oculorum sese subducens, aut illuvies multa vomitu reiecta, circulationis in integumentis communibus impeditae; toni contextus cellulosi infirmati, & deriuationis materiae peccantis, versus ventriculum debilitatum, vberioris, indicia luculenta offerant: tunc non solum inutile, sed jam noxium foret, sudoriferis praefere-

praesertim fortioribus amplius insistere; quia natura incassum laessita, noxas grauissimas & fere irreparabiles exinde pateretur. Aliae omnino indicationes nunc formandae & explendae erunt. Nauseae & vomitiones frustraneae, cum magna stomachi oppressione & anxietatibus praecordiorum, vomitorium quidem exposcunt, sed lenissimum, ne ventriculus ex irritatione vehementiore detrimentum capiat, & affluxus humorum maior, alliciatur. Hanc ob causam vitriolum album vomitorium, ob vim salinam & simul adstringentem, prae reliquis emeticis mihi arrisit, & optato cum successu usurpatum fuit. Si vero reiectiones sufficientes sponte, & uti plerumque contigit, sat libere procederent, a vomitoriis prorsus abstinui; ex propria & aliorum experientia edoctus, nihil boni, sed e contra mali plurimum ex inconsiderata, vel repetita eorum exhibitione, produci. Ut infarctus totius contextus cellulosi, etiam post sat euacuatum ventriculum, per sua signa, utpote: impuritates & intumescientiam linguae, salivam viscidam, nauseas, absentiam sitis, dolores capitis grauatiuos, deliria &c. euidenter sese prodens, quantum fieri potest, tollatur, eadem remedia, ac in curatione pestis lentae (exper. XIX.), salia nempe media & roborantia optima, praesertim spiritus vitrioli, ex iisdem indicationibus propinare solebam, & utilitatem tam manifestam praestant, ut ex peste acuta decumbentibus, vix multi desiderarentur. Verosimiliter, liquor nitri fixus, quo Chirurgus quidam primarius, tantopere, nec frustra utebatur (experim. III.) non nisi virtute sua antacida, incidente & resolvente, tam fauste operari potuit.

Quousque tonus ventriculi & reliqui contextus cellulosi interni, adhuc aliquantulum subsistens, materiam peccantem, versus telam cellulosam externam saltem partialiter propulsare valet, res pestiferorum, nondum in desperato loco positae sunt; nam visceribus nobilioribus, ab oppressione lethifera quodammodo subleuatis, actiones corporis summe necessariae, saltem quomodocunque peraguntur, & interea exoptata bonum

bonum & carbunculorum suppuratio procedit, qua facta, omnia actum in melius mutantur. Si vero euenit, quod congestiones *) materiae peccantis iusto copiosiores, metastases hasce summo cum discrimine exaggerent, tunc illae dissipari, & laxitas cellulosa localis, repercutionibus & adstringentibus externis, emendari debet. Patet ergo, cur, acetum, extractum saturni, creta, & coagulum lactis coctum, in intumescentia extrauagante bubonum, & inflammatione carbunculorum, cum impetu latius serpente, compescendis, tam proficua fuerint.

XV.

Symptomata pestis acutissimae (exper. XXII.) anomala & praeter modum vehementia, contextum cellulosum internum, elatere suo, a miasmate derepente priuatum, relaxatum, & deriuationem humorum tumultuariam, versus viscera nobiliora factam, indigitant.

Vtut, pestis acutissima ab acuta diuersa omnino, primo intuitu appareat, reapse tamen, easdem causas proximas, sed multo violentiores, & summo cum impetu ingruentes, agnoscit; ita ut non nisi summus eius gradus reputari possit. Elater namque cellulosa internae, in acuta successine labefactatur, & vsque ad finem, saltem quodammodo, perstat; in acutissima vero, quam ocyssime deperditur, & in atoniam perfectam transit. In illa, maxima forte miasmatis vis, versus cellulosa externam propulsatur, & visceribus nobilioribus aliquales saltem induciae conceduntur; in hac e contra, natura, impulsu hunc salutarem, organis huic scopo inseruientibus inefficacibus redditus, utcumque summis

*) Congestiones tales enormes, ad parotides & glandulas submaxillares praecipuis fiunt, cuius phaenomeni ratio, sine dubio, in compressione venarum jugularium, a materia peccante, in cellulositate illas ambiente, infarcta, posita est.

summis conatibus moliatur, nisi obstacula prompte remoueantur, perficere non valet. Hinc illae lacrymae! hinc luguberrima conditio, peste hac acutissima affectorum! Exasperatur malum quouis fere momento, ab accumulatione humorum, versus loca haec supra modum infirmata plenis riuis affluentium, & acrimoniam illico contrahentium; quo fit, ut natura ad incitas redacta & tandem deuicta, post breuissimum quamvis decursum, succumbere cogatur. Perinde est, si miasma aut recenter per ingesta in ventriculum allatum, aut per inspirationem in cellulosa mediastrini attractum fuerit, aut jam dudum in contextu celluloso externo latitans, a quacunque causa efficaciori, huc violenter compellatur, dummodo actio ventriculi subuertatur. Sic, non solum ex manifesta eius, a miasmatis inter manducandum susceptione & distensione ventriculi repentina; sed etiam ex iracundia fortiori, terrore, euacuationibus per V. S. & purgantia, & aliis causis occasionalibus grauioribus, dirissima haec pestis species prouocatur. Horrores, in quibusdam ex initio cum calore alternantes, breui vero in rigorem, usque ad finem morbi continuatum, abeuntes, deriuationem humorum, versus contextum cellulosum internum, violentam & persistentem; uti reliqua, presso pede insequentia symptomata, turgescencia nempe faciei, oculorum & colli; dolores capitis vehementissimi; delirium furiosum; respiratio anhelosa &c. decubitus eorum, haud amplius loco mouendorum, fixum, designant. Anxietates autem illae summae, distensionem ventriculi atoni, & insensibilis fere redditi, ita certe denotant, ut tota lerna malorum, actutum in melius mutetur, quamprimum copiosius ingesta, & plerumque dum jam reiecta sunt, fermentantia, per vomitum euacuare, remediisque refocillantibus, & diapnoicis, materiam pestilentem, versus exteriora protrudere, contigerit; quae praesentiam suam, per bubones profilientes, quamuis nil mali iam ominantes, manifestare, nequitquam intermittit (cfr. hist. morb. VII. & VIII.). Confirmat hoc porro analogia, tot aliorum morborum, praesertim contagiosorum,

in quibus anxietates statim ad minimum subleuantur, quando naturae oppressae, quoad expulsionem materiae, ventriculum & praecordia aggrauantis, suppetiae feruntur. Linguae siccitas & sitis immodica, non nisi sequelae anxietatum sunt, uti insensibilitas ventriculi, etiam fortissimis remediis aegre auscultans, & debilitas plerumque summa, nunc jam ab initio, nunc sub finem vitae solum inuadens, cum pulsu exili, criteria indubia, atoniae eius jam longe prouectae, & virulentiae misalinatis maximae, praebent.

XVI.

Quae itaque remedia, ventriculum ab onere opprimente liberare, tonum eius amissum restaurare, & materiam peccantem versus contextum cellulosum externum amandare valent, in hac acutissima conducent.

Eadem fere, ac in peste acuta, etiam hic indicationes obtinent; hoc tamen cum discrimine summe momentoso, quod, miseris infectis, certissimis hisce mortis candidatis, quam promptissime, remediis appropriatis & efficacissimis subuenire necesse sit; nam status eorum periculosissimus moram vix patitur. Praesertim anxietati, tanquam symptomati maxime yrgenti, & acutissimae huius indiuiduo comiti, quanto-cyus fieri potest, occurrendum est. Hoc vero aliter neutiquam effici potest, quam quod causa eam immediate produciens, quam in ventriculi praeternaturali relaxatione, & a noxiis contentis distensione, positam esse, in conspectu praecedente euincere conatus sum, citissime removeatur. Hinc, si vomitus sufficiens sponte non succedit (quod rarissime fit), vomitorium conueniens illico propinandum, & si prima dosis post breue temporis spatium effectum haud produxerit, iteratum imo reiteratum, summam curationis partem absoluit, & quidem eo certius, si patiens breui ante insultum, multa & varia, praepriis fermentationi

obnoxia ingesserit, & vires vitae adhuc sat constantes fuerint. Et contra non solum inutile, sed maxime noxium foret, in extrema jam debilitate, naturam frustra lacerare, aut si euacuatio jam sufficiens contigerit, remedium hoc violens sine necessitate repetere; nam in utroque casu, tonus ventriculi certissime magis adhuc infirmaretur, & affluxus humorum eorumque decubitus adaugeretur. Maxima itaque ratio ventriculi habenda, ad cuius robur, quantum possibile redintegrandum, principalem suam curam intendere debet medens, & hoc demum sine (expulsus elevatione, viribus vitae adauctis & reliquis signis facile dignoscendo) qualitercunque obtento, emeticum saltem lenius, quando vomitus nondum praecesserit, porrigi potest. Quia vero tonus tam ventriculi, quam contextus cellulosi interni, hic vehementer admodum fractus, vix ac ne vix quidem tam cito increfcit, ut natura materiam pestilentem peccantem, sine adiumento, sola expellere valeat, quin noua eius accumulatio, & infarctus, etiam post optime purgatum ventriculum pertimescenda erunt; hanc ob causam, & praesertim quia materia haec in malo tam recenti adhuc mobilis est, sudorifera, & quidem fortiora, sed & ipsa vi roborante insinul praedita, sine procrastinatione ingerenda, & sudor salutaris, modo sub exper. XVII. descripto, eliciendus est. Et si quandoque euenit, quod post primam sudationem, symptomata nondum penitus euanescerent, horis circiter XII. praeterlapsis, reliquiae jam in cellulosa externa intricatae, iisdem remediis tuto & perfecte eliminari possunt. Ino rudimenta bubonum, subinde sub ipsa prima sudatione proficientia & sat dolorifica, nunc simplici fomento aceti, vel emplastro quodam resolvente, proximis diebus insequentibus feliciter dissipantur; nec aliis amplius remediis opus est, dum tonus tam ventriculi quam contextus cellulosi, plus minusue laesus, pristinae integritatem, nonnunquam subito quasi, plerumque tamen paulatim, recuperet.

XVII.

Suppuratio bubonum & carbunculorum, effectum suum saluberrimum, hoc praecipue modo praestare videtur: quod partes emortuas & induratas, a viuis & simpliciter obstructis separando, & materiae peccanti pestilenti opportunam collectionem, in pus transformationem & euacuationem parando, vim vitalem totius contextus cellulosi, infirmatam, restauret.

Quia in peste lenta, & acuta adultiore, nulla alia crisis salutaris locum habet, quam quae per suppurationem, in peripheria bubonum & carbunculorum, ita perfecta consequitur, ut maturatione vix peracta, febris cum tota caterua symptomatum, actutum cesset, & pestiferi evadis emergant: haud abs re erit, conditiones genuinas, ex observatis inter se collatis, inuestigare, quibus datis, exoptatissimum hoc naturae negotium aut promoueatur aut impediatur. Omnium optime succedere visa est suppuratio, in acme pestis acutae, quando febris & eius symptomata mitiora; calor superficiei corporis sufficiens (ad minimum naturalis); tumor bubonum modicus parum rubens, & carbunculorum peripheria, circulo non ultra modum inflammato, circumcincta, separationem a natura intentatam praenunciarent. Nec maturatio tunc multum negotii facessabat, quin saepe sponte, aut adiumento mediorum externorum, emollientium, modice stimulantium, & motum intestinum producentium, ex optato consequebatur. E contra difficillime, & plerumque vix ac ne vix quidem in peste lenta, processit, quando omnia hisce contraria obtinebant, bubones mobiles reslabant, haud multum eleuabantur, & contextus cellulofus eos & carbunculos ambiens, mollis, tumidiusculus, pallidus, imo liuescens euasit. Quod eadem ratione etiam in peste acuta euenit, si congestiones versus loca affecta vehement-

tiores, intumescencias iusto maiores excitarent; quamobrem in hoc casu, ex fomentis, cataplasmatibus, emplastris & vnguentis emollientibus, oleosis vel mucilaginosi, praeprimis calide applicatis, perraro effectus exoptatos, sed saepissime irritos imo funestos manifeste vidi; repercutientia vero & adstringentia perbelle profuerunt. Totus rei cardo, in eo imprimis verti videbatur, ut tonus integumentorum communium in locis affectis saltem aliqualis, & ad operationem hanc peragendam sufficiens, supersit, vel si jam infirmatus fuerit, medelis convenientibus quantocyus restaurari possit. Quia vero periculum hic si ullibi a mora summum, nec maturatio tantopere expetita, semper a natura sola, vel remediis quamvis selectissimis, in tanta angustia temporis, & indole luis premente expectari poterat: ad separationem hanc citius & certius obtinendam, efficacissimum demum auxilium, ex profundis, in peripheria carbunculorum (nam in bubonibus ob viciniam magnorum vasorum institui haud audebantur), scarificationibus, & immediata applicatione, acrim, roborantium & balsamicorum, petebatur. Nec frustra; nam plerumque, nisi omnis energia naturae quoad tonum restituendum suffocata fuerit, aut aliae circumstantiae periculosae (cfr. exper. XVIII.), obices ineluctabiles posuerint, jam in altera deligatione, vulnusculem inflatorum laete rubescentium, in quouis puncto sensibilitas *); affluxus humorum, in tabum uniforme purulentum fatiscentium, copiosus; tumor

*) Physiologi moderni, tunicam adiposam, qua talem, insensibilem adstruunt; quod in statu sano verum esse potest, in morbo vero, certe non ita. Nam illa cellulosa, quam in vulnere recenti, albicantem & vnduosam, sine ulla doloris sensatione, pro lubitu rescindere poterat, jam post paucissimas horas, praesertim si aeris accessus haud inhibitus fuerit, rubicunda, intumescens, siccior, & in quouis puncto summe sensibilis fit. Mutationes hae, in vulneribus abdominis cum protruso omento, maxime notabiles esse solent. Caro luxurians in vlcerebus, ad quamvis vel levissimam irritationem tota quanta dolens, tunicae omnino adiposae productio est. In serie, sensus ossium exquisitus ex iisdem forte causis, producitur.

mor oedematosus, si qui in peripheria aderat, subsidens, & symptomatum maxime vrgentium remissio, imo subitanea interdum sublatio, successum exoptatissimum operationis huius leuidentis *) significabant; ita vt, quando pestiferus nondum penitus conclamatus, carbunculis aut folis, aut vt saepe contigit, etiam bubone superaddito, adduceretur, de restitutione eius haud dubitarem; suppuratione enim in carbunculis impetrata, etiam in bubone immediate post insequabatur.

Quod inflammationes carbunculorum praecursores, ex solo fomento aceti fortioris frigidiusculo, loco carbonis, in abscessum simplicem subinde mutarentur: hoc itidem robori contextus cellulosi restaurato, adscribi debere, crediderim.

Omnia itaque hucusque tradita exactius pensitata, nullum dubium relinquere videntur: sedem materiae pestilentis appropriatam, in contextu celluloso, praesertim externo vnice quaerendam; & quamprimum eius, in locum suppuratum deriuatio, collectio & euacuatio opportune accadat, *vim* telae cellulosae *vitalem*, iterum reuiuiscientem, conualescentiae integrae, causam proximam & conditionem sine qua non, genuinam reputandam, esse **).

XVIII.

*) Peste prouecta decumbentes, sensationem valde obtusam, imo fere nullam habent (obs. X. & experim. I.); hinc operatio haec scarificationis, vtpote vix dolorosa, minime, tanquam crudelis, reformidanda; e contra ob utilitatem euidentissimam, summe necessaria mihi videtur.

**) Non possum, quin obseruationem sequentem apprime memorabilem, & mox dicta illustrantem, interferam. Sub finem anni MDCCCLXI. adducebatur in Nosocomium militare, quod in oppido Reineritz, Comitatus Glaziae instructum erat, miles, post diarrhoeam habitualement jam hydropicus factus. Inopinato, huic, inflammatio in parte anteriore superiore cruris, & quidem praecise in ea regione, vbi bubones erurales pestilentes propullulare solent, oborta, in sphacelum abiit. Suppuratione vero in peripheria stabilita, & crusta emortua remota, illuies insignis lymphae & puris continuo exstillauit. Mox tumor abdominis & oedematosus totius corporis paulatim subidet; vires vitae quouis die augmentum capie-

XVIII.

Quod venaesectiones & purgantia, in peste tam euidenter nocuerint (exper. XXVI.): hoc, deriuationi materiae pestilentis ex contextu celluloso externo, versus internum, ex vtraque causa, efficiendae, adscribendum erit.

Si verum est, quod miasma pestilens, in corpora, robusto stomacho, gaudentiū, nullam potentiam exerceat; vel saltem in contextu

capiebant, & vlcus balsamicis tractatum, pus optimae notae fundens, ad consolidationem properauit, ita vt post quatuor septimanas sanitatem integram nancisceretur. Successus hic insperatus permouit me, periculum facere, anne sanatio haec inexpectata a natura procurata, arte chirurgica imitari possit. Elegi itaque tres aegrotos, a diarrhoea adhuc continuante periculose decumbentes, & par. in jam anasarca laborantes, quibus in eadem regione cruris setacea traduxi, quae bis de die, vnguento digestiuo, cum sale ammoniaco & myrrha, acuto, illinita, more solito, in quauis deligatione protrahebantur; diaeta & remediis roburantibus insimul haud neglectis. Euentus voto tam feliciter respondit, vt suppuratione obtenta, diarrhoea de die in diem minueretur; habitus corporis leucophlegmaticus in sanum permutaretur, & conualescentiae iam proximi essent patientes, dum ex mandato misso, Nosocomio valedicere debui. Aestate sequente, anni MDCLXII. Nosocomio militari Regiomontano inseruiens, eadem experimenta, eodemque cum emolumento repetii, & insuper a quibusdam Collegis meis, qui methodum hanc primo intuitu paradoxam, ex persuasione tamen mea hinc inde tentarant, non sine oblectatione animi, postea resecui, eam optime successisse. Pax, bello huic destructorio finem imponens, filum experimentorum abruptit, nec postmodum opportunitas talis mihi sese obtulit. Nonne curationes illae singulares, per radicem hellebori vel veratri, in medio femore, facta incisione, applicatam, a loimographis etiam autoptis tantopere celebratae, quamuis plerumque ab agyrtis in usum tractae, assertionem quam mihi probandam proposui, confirmant? Quod nempe suppuratio in cellulosa externa profundiore & loco conueniente quomodocunque producta, crisis pestis adultae perfecta, prompta, & vt mihi summe probabile videtur vnica, reputari debeat. Nec alia ratio reddi posse videtur, cur fonticuli, scopo praeseruatiuo, tam belle proficiant.

textu celluloso externo, saepe per insigne temporis spatium, nidulari, eumque, sine valde notabili a sanitate recessu (quousque tonus viscerum nobiliorum, quomodocunque perstat) sat luculenter afficere possit (cfr. exper. XVI. XVII. & consect. VI.); porro, quod natura expulsiōem contagii intus suscepti, versus exteriora, summo semper nisu affectet, & symptomata nunc leniora, nunc graviora, tunc demum ingruant, quando conamina haec salutaria ex quacunque causa frustrentur, vel obices difficiliōres iis ponantur (consect. XV.): luce meridiana, nisi omnia me fallunt, clarius elucescit, summam omnium indicationum tam prophylacticarum, quam therapeuticarum, in eo consistere, ut tonus contextus cellulosi, praecipue interni, omni studio & opera data, conservetur; debilitas vero fors inducta, quantocyus fieri potest, emendetur, omnesque occasiones illam producentes, angue & cane peius fugiantur. In hoc certe puncto, omnia ex observatis enascentia corollaria, perfecte collineant, adeo ut nullum de hac re dubium restare possit. Omnes itaque euacuationes, quae massam humorum laudabilium minuerent; vires vitae frangere; circulationem in vasis minimis perimere; affluxum humorum ad primas vias copiosum excitare, & quod caput rei est, tonum contextus cellulosi interni, debilitando, aut prorsus destruendo, materiam perspirabilem, miasmate pestilenti imbutam, ex peripheria versus centrum, h. e. ex contextu celluloso externo versus internum, derivare aptae natae sunt, tantum abest, ut vel minimam utilitatem in peste promittant, quia detrimenta lethalia procreare debeant. Assertionis huius veritatem, ex principiis physiologicis & pathologicis facillimo negotio probandam, experientia constantissima, in omnibus pestibus, aequali modo stabilita, sat superque confirmat. Quamvis utraque euacuatio, venaesectiones nempe & laxantia, sequelas fere consimiles inducat; citior tamen a prioribus semper noxa (post debilitatem plerumque repentinam, mors valde praecox) observata fuit. Qui tamen ex naribus subinde, aut incisionibus tam bubonum quam carbunculorum, lentissime

stillat sanguis valde dissolutus (exper. XIX.), non semper lethalem euentum praesagit; sed plerumque naturam jam victtricem factam, & circulationem in vasis contextus cellulosi externi, redituam, indigitat; vti dissolutio eius fere aquosa, hypothesin, de necessaria, adipis cum sanguine per venas ad cor reduci, admixtione; hinc vero, ex miasmatis pestilentis in tunicam adiposam actione nociua, turbata, illustrare & corroborare potest.

Cur vero eccēprotica convenientia, in periodo infectionis, non tantum innoxia, sed quandoque vtilia visa fuerint (exper. XVII.); ratio in eo posita esse videtur, quod materia peccans, tunc adhuc mobilis, tono primarum viarum haud multum infirmato, & lenissimo hoc stimulo vix labefactando, per viam hanc succedaneam, salutari effectū, euacuari potuerit. Aliter vero se res habet, quando atonia longius processerit, & materia illa jam viscosa, infarcta, vixque loco mouenda euaserit; tunc violentior quaecunque a medicamento purgante irritatio, non tantum sequelas supra indigitatas actutum producet; sed hoc praesertim nomine, quod affluxum humorum e toto corpore, eorumque inter duplicaturas peritonci accumulationem accelerando, nisi naturae expultrici, qui semper versus exteriora directus est, e diametro opposita erit. Hinc porro liquet, cur non omnia promiscue vomitoria, sed praesertim, quae vi roborante insimul praedita sunt, proficua; vehementiora vero intempestiue propinata, aut sine necessitate reiterata, noxia animaduersa fuerint (cfr. exper. XXI. & consec. XVI.).

XIX.

Delectus esculentorum & potulentorum, tam in praecauenda, quam in curanda peste, maximi momenti est, & ex hoc praesertim principio determinandus esse videtur: vt omnia, quae fermentationem & acrimoniam acidam in primis

primis viis, excitare potis sunt, summo studio vitentur, & non nisi eupepta, nutrientia, refocillantia, acida perfecta & roborantia in usum trahantur.

Quanta ratio primarum viarum & praeprimis ventriculi habenda sit, si in aperiensione vel curatione pestis proficere velimus, non solum ex iis, quae in consecrariis praecedentibus in medium attuli, sed etiam ex observatis numerosis, sub experientiis passim traditis, abunde liquet. Diversissima conditio ventriculi sani & robusti, qui mensuris suis naturalibus instructus, omnia fere ingesta, in chylum laudabilem & uniformem digerere valet, ab illa in statu morbofo, ubi vis concoctrix jam vitiata, vel profus sublatam est, & menstrua debita quoque deficient, maximam certe reflexionem exposcit. Ventriculus parum tantum infirmatus, saltem alimenta faciliora quomodocunque subigit; atonus vero factus, fere tanquam digestorium considerari potest, in quo mutationes ex lege naturae consuetae rebus ei inditis, subeundae erunt. Quamvis haud asseuerare velim, mutationes hasce, eodem plane modo, in stomacho atono, ac in vase chemico, obtinere, in quo posteriore, ingesta varia vegetabilia & partim quoque animalia, fermentationes, pro indole eorum, varias successiue patiuntur, dum multae circumstantiae in priore concurrentes processus hosce diuersimode inuertere possunt; hoc tamen indubium est, fermentationem acidam ad minimum analogam, in ventriculo, a quacunque causa debilitato & nominatim in peste, locum habere. Ructus nidorosi & acidi; soda; ardore urinae; appetitus saepe immoderatus, acidi esurini copiam luxuriantem indigitans; tenacitas humorum; flatulentia & segnitie alui, jam in periodo infectionis occurrentes; uti quoque motus subinde manifeste fermentans & odor nidorosus saburrae vomitu reiectae, non nisi effectus immediati, fermentationis, & ab illa productae acrimoniae acidae, tonum ventri-

culi peruertentis, reputari possunt. Quid itaque consultius fieri poterit? quam ut medens quisque cordatus, in delectu ingerendorum, summa circumspeditione utatur; quia successus exoptatus, tam in prophylaxi ordinanda, quam curatione rationali instituenda, ex hoc potissimum fonte promanat.

Nihil vulgarius est, quam ut in febribus continuis, praesertim sic dictis putridis, & consequenter in peste, utpote putridissima habita, non solum acida quaecunque tam vegetabilia quam mineralia perfecta, sed etiam cruda & acescentia varia, dummodo e regno vegetabili petita fuerint, promiscue in usum vocentur, & summa fiducia, ad putredinem debellandam, in illa collocetur. Ecquis vero non videt? discrimen maximum, diuersas hasce condiciones, acidorum & acescentium, intercedere. Illa, praesertim mineralia, nullae amplius subiecta mutationi, tuto propinari possunt; haec vero, in ventriculo infirmato, & mensuris suis naturalibus orbato, fermentationem subibunt, & necessario summum detrimentum aegrotis afferent; nam certissimum est, quod omnis in ventriculo excitata fermentatio, & eius productum acrimonia acida, illum debilitet, flatibus expandat, pituitosum reddat & sic porro. Haud obscure itaque intelligi potest, cur, praeter acida mineralia, etiam acidum quodcunque vegetabile perfectum, tam praeclara contra pestem virtute polleat, quamvis efficaciam suam vix aciditate qua tali, sed vi excitante, roborante, & fibras modice adstringente exercent (cfr. consecr. I.). Ad acetum vini & eius praeparata genuina, quoad salubritatem proxime accedunt, fructus acidi bene maturi, in quibus acidum iam sufficienter ex cruda austeritate extricatum fuerit. Hinc baccae oxycoccos, quae per hyemem sub nive tenerrimae factae, primo vere colliguntur, quamvis gustu acidissimae, sentiantur, nullam tamen amplius acrimoniam acidam prouocant, & optimo cum emolumento usurpari

pari possunt; quod etiam de cucumere citrullo *), baccis vaccinii vitis idaeae, ribesiorum, berberis, & aliis nequaquam immaturis affirmare possum, quapropter attentione semper utendum erit, ne in delectu, quoad maturitatem error ab incautis obrepit, & tam in qualitate quam quantitate peccetur. Patet ergo, qualis successus expectandus sit, quando uti in febribus malignis ita quoque in peste, fructus varii & eorum succi indiscriminatum, tum etiam saccharata, mellita & emulsiones, quantitate saepe exorbitante, ex praeiudicio illo fatali, ut acrimonia putrida eo efficacius debelletur, ingeruntur **). Sane, nec mos ille laudandus videtur, quod communiter aegrotis talibus, potus ordinarius, ex decocto hordei, avenae vel oryzae paratur, & pro alimento, praesertim in statu convalescentiae, lac recens, ova forbilia semicocta ***), pul-
tes

*) Dum aestate anni MDCCLXIX. in exercitu sic dicto secundo, per novam Russiam confinia turcica petente, tum quoque inter incolas ipsos, febres malignae & dysenteriae populariter grassarentur: promptissima medela versus finem mensis Julii, a citrullis tunc jam maturefcentibus allata fuit: nam quamprimum militibus & indigenis copia eorum fiebat, morbi hi brevi cessarunt. Nulla vero a reliquis fructibus, e. g. cerasis, fragariis, rubis idaeis, cucumeribus vulgaribus &c. quamvis antea largiter prostantibus utilitas animadversa fuit, quin morbi praedicti semper in peius ruebant.

**) Non pauca exempla lugubria recordor, quatenus, doctrinae vulgari, de summa acidorum qualiumcunque in febribus, praestantia, nimis fidentes aegroti morosiores & sibi sapientes, ea ingenti quantitate ingurgitarunt, & saepe ex febribus levidensibus, victimae mortis propria culpa evaserunt. Praeter reliqua symptomata exasperata, obstructio alui pertinax; intumescencia abdominis, & exanthemata urticaria vel purpurea, tanquam sequelae, abusus huius, acescentium, observata fuerunt.

***) Ova forbilia semicocta, communiter pro alimento facillimae concoctionis habentur; hinc inter prima esculenta convalescentibus concedi solent. Sed multiplex experientia edocuit, usum eorum, in tanta ventriculi debilitate, quae mox post cessationem febris indubie obtinet, neutiquam suadere possum. Vitellum oui recens, crudum, innocentissimum certe est, & non semel cum vino meraci quassatum, optimum cordiale

tes farinaceae non fermentatae, vel placentae tales, juscula herbacea, vel alia cruda, tanquam leuissimae digestionis concedantur; quae omnia a ventriculo debili vix subigenda, sed fermentationem & eius sequelas producentia, morbum exasperare, aut vulgares illas recidivas procreare, apta nata sunt. E contra esculenta & potulenta sub experientiis XXV. & XXX. indigitata, semper optime conducere mihi visa sunt, & hoc ipso successu constantissimo, assertionem hanc, de summe momentoso discrimine inter acida perfecta & acescentia cruda, faciendo, plusquam probabilem reddiderunt.

XX.

Pestis boum, cum humana magnam similitudinem habet: remedia quoque salina & adstringentia, aeque conducere visa sunt.

Mense Julii anni MDCCLXIX. dum exercitus sic dictus secundus, juxta fortalitium St. Elisabethae castra faceret, lues inter boues, quibus commeatus & impedimenta, maximam quoad partem prouehantur, subito irrepsit; adeo ut vix dum innotesceret, jam plurimi eorum, in locis distinctis, exstinguerentur. Multum omnino intererat,

ne

se mihi praestitit; at, quamprimum ex calore ignis, motus intestinus in particulis oleosis excitatur, aliter omnino se res habet, & acrimoniam acidam tunc induit. Nam, toties non solum in me ipso, sed etiam aliis debilitate ventriculi laborantibus obseruavi, post pauca talia oua forbilia ingesta, sodam & acrimoniam acidam insecutam fuisse. Noui tales, qui ex vitellis ouorum eum cereuisia, in vase aeneo, stanno haud obdueto, coctis, symptomata mortalia passi sunt. E contra, oua usque ad duritiem cocta, nullum amplius acorem procreant; & a magno quondam belli Duce relatum mihi fuit, illum, in itineribus, semper oua dura, prae forbilibus saniora inuenisse; quam obseruationem ipse quoque postea confirmaui. Nam laxitas ventriculi, ad quemuis motum fortiolem, murmura edentis; obstructio alui; soda; flatulentia, & reliqua incommoda, quae antea ex usu ouorum forbiliu in peregrinationibus expertus fui, tunc penitus exularunt.

ne bestiae hae tam necessariae, pestilentia absumerentur; iussit ergo imo rogauit, magnus noster Archistrategus, ut pro viribus suppetias ferrem, vel ad minimum, quid bona mens ingereret, periclitarer. Quia spiritus vitrioli, in febribus illis malignis, quae hoc & praecedentibus mensibus, tam late vagabantur, euidentissima se commendaret utilitate: incidit mihi in mentem, loco huius medicamenti, quod militibus jam vix suppetebat, & tamen indicatum credidi, vitriolum de Cyprio tentare. Statim itaque, in Pharmacopolio castrensi, aliquot centenas doses, sequentis formulae parandas curavi: \mathcal{R} Crein. tart. vnc. β vitr. de cyprio gr. VI. camphorae pulueris. gr. II. Pulueres hi per castra ea cum praescriptione distribuebantur, ut aegris bobus, ter quaterue de die, scopo vero praeseruatiuo mane & vesperi tantum, cum mica panis in bolum coacti, intruderentur. Inexpectata certe laetitia affundor, dum post paucos praeterlapsos dies, a belli Ducibus & Praefectis, successus curationis huius simplicis exoptatissimus significaretur; ita quidem, ut ex aegris pauciores jam enecarentur, & reliquis, quibus praecautiois gratia ingererentur, vix aliqui inficerentur. Vsu tunc puluerum horum generali facto, lues spatio XIV. dierum in exercitu penitus euauit, quamvis in prouincia multo diutius saeuiret.

Iteratò contigit, ut, anno MDCCLXXX. mense Junii, dum pestis haec boum, hic Petropoli & in vicinia erumperet, ab Imperii Senatore & tunc temporis Gubernatore Wolkow, in eundem finem requireretur. Loco cremoris tartari, pro excipiente salem ebsoniensem, & in aliis pulueribus simplicem culinarem sumsi, camphora nunc omissa; omnem fiduciam in vitriolo de cyprio collocans. Nec praeconcepta spes, me in totum fefellit, quin iidem effectus salutes, a multis, qui in ciuitate hac, pulueres hosce, debite in usum vocarunt, nunciarentur. In pago vicino, qui Smolenskaia jenskaia vocatur, ex XXVIII. vaccis lue affectis, quarum pluriimae jam ad incitas redactae erant, XVII. perfecte conualuerunt; reliquis quoque, quibus scopo praeseruatiuo propinarentur,

saluis

salvis resistentibus. In alio vero pago, Wolkowa nominatō, ob summam obstinationem & incuriam rusticorum, curatio haec fere neglecta, minus quidem feliciter cessit.

Quia instituti ratio haud permittit, totam seriem symptomatum huius bouinae percurrere: non nisi pauciora, sed constantissima & evidentissima, ad analogiam cum peste humana probandam, recensere, mihi proposui. Miasmatis eadem subtilitas, acrimonia, & maior fere ac in peste humana sese exsinuandi facultas, animaduertitur; adeo ut contagium in habitationem quandam admissum, perbreui temporis spatio, omnes facile boues & vaccas adoriatur, dum strages hominum, non nisi successiue fieri solet. Quod adipem aequè appetat, corrumpat, in magma viscosum resoluat, & tandem si lues in longum protrahatur, fere consumat, consimilia, ac in peste humana, phaenomena, innuunt. Etiam eadem diuisio, in lue bouum obtinere videtur; nam alii, plusculis diebus, per signa leuiora, se male habere ostendunt, & tandem post horrores fortissimos, morbo lentiore, saepe vlt a X. dies, protracto, afficiuntur; dum alii e contra, mox febrem violentiorem, & decursum vix vltra IV. vel V. dies, durantem, patiuntur; uti quoque pauciores, multo adhuc vehementius correpti, eadem vel altera die emoriuntur; & sic, periodum infectionis, pestem lentam, acutam & acutissimam exacte referunt. Pituita crassa, e naribus copiose propendens, segnities alui ex initio, in diarrhoeam semper terminata; excrementa subuiridia; intumescencia mollis abdominis; horripilationes frequentes & anxietates, quarum vehementiam per varias iactationes & impetus violentissimos, sat luculenter produnt: acrimoniam acidam vel potius rancidam, & derivationem humorum ex contextu celluloso externo, versus internum, clare, ut puto, indignant. Loco bubonum, carbunculorum & exanthematum, in multis, pustulae breui exsiccatae, & in crustas quasi lacteas permutatae, inter scapulas & spinam dorsi, quam maxime vero in mammis, & quidem cum euphoria prodeunt; ita ut communiter,
post

post hasce eruptiones, omnia mitiora fiant. Stomachum, sedem morbi primariam esse, praeter symptomata luculentia, sectiones toties institutae, indubie commonstrant. In lue prouectiore, adeps in tunica cellulosa fere consumitur, & cutis ita arefcit, vt praesertim circa lumbos, digitis pulsata, pergameni extensi instar, sonum obtusum edat.

Quod vero atonia primarum viarum & praecipue stomachi, in lue quoque bouum, caussa proxima ipsius morbi, reputanda sit, ex salutaris vitrioli de cypro efficacia, etiam si alia argumenta deficerent, dilucide probari potest; nam aciditas sex granorum vitrioli, ad putredinem, si quae, saltem in initio, adesset, corrigendam, nequaquam sufficeret; vis autem sliptica, in vitriolo crudo, potissimum praeualet. Hic Petropoli, loco puluerum, etiam spiritum vitrioli, cum aqua frigida, ad sufficientem vsque acorem commixtum, librae circiter vnus quantitate, ter quaterue de die, in gulam infundere iussi, & in iam desperato statu, sanationem praeter spem, obtinui. Hinc, clysinata talia, praesertim quando diarrhoea jam instat, valde proficua futura, iudico, quae tamen, ob varia impedimenta, a me praetermissa fuisse valde doleo. Cremori tartari, ob flatulentias quas producere solet, sal ebsoniense, & demum culinare substitui, camphoramque, a qua, in peste humana, quamuis sat largiter propinata, nullam utilitatem obseruaui, consulto omisi; nec minimum detrimentum, quoad efficaciam remedii exinde redundans, perspexi. Ad tenacitatem humorum infarctorum incidendam, loco salium mediorum, muria halecum, tanquam vili pretio proflans medium, repetitis vicibus, in principio morbi, ante diarrhoeam exhibita, perbelle proficere videbatur.

Dum itaque, pestis bouina cum humana, non obstante structura corporum, & reliquis circumstantiis tantopere variantibus, quoad conformitatem contagii, decursus, symptomatum, & curationis ipsius, in

essentialibus tam euidenter conspiret, & consequenter consimiles causas agnoscat: sperare auiam, theoriae hucusque propositae, non parum roboris inde accedere.

XXI.

Quae de natura & curatione pestis hactenus in medium protuli, ex analogia summa, quae illam & febres malignas, aliasque continuas catarrhalis generis, intercedit, illustrari possunt.

Conformitas inter pestem lentam & febres malignas praesertim petechiales tam euident & fraudulenta est, vt, quia in initio luis, etiam a Medicis sat exercitatis vix a se inuicem distinguantur, errori omnium in Medicina funestissimo toties ansam praebuerit. Vti pestem lentam periodus infectionis praecedat, sic etiam febres malignae aduentum suum, per consimiles fere indispositiones praecursorias, e. g. dolores capitis, grauedinem & lassitudinem corporis, anorexiam, gustum deprauatum, ardores vrinae &c. plerumque annunciare solent; & vulgaris illa observatio, quod nimirum, quo diutius aegrotus, ante ingressum febris ipsius, recessus a sanitate leuiore expertus fuerit, eo periculosiorem morbum ipsum futurum, etiam in peste lenta locum habet. Symptomata quoque facile omnia, characteristicis solum exceptis, non nisi acrimonia contagii in vtraque singulari, quametsi valde affini, & hinc procreata maiori eius in peste efficacia, discrepare videntur. Nam misina pestilens debilius in initio grassationis, plerumque laruam febris petechialis induit (exper. II.), & in fine varias illas malignas producit; criteriis pathognomonicis, saltem hinc inde, vbi causae occasionales efficaciores concurrerint, profusientibus (exper. IX. X. & consec. VIII.). Quid mirum itaque? quod etiam indicationes curatiuae & tota methodus medendi, vtrouique fere conueniant. Certe, multae febres malignae

lignae in ipsis incunabulis suffocari possent, si patientes, quamprimum indispositionibus praecursoriis afficiantur, exercitio corporis, regimine vitae apto, & mediis sub periodo infectionis (exper. XVII.) indicatis, praeprimis sudoriferis, ad expulsionem contagii in cellulosa externa nidulantis & hucusque adhuc mobilis, rite utentur, priusquam febre accensa, materia peccans, versus contextum cellulosum internum deriuata, viscera nobiliora vehementius adoriatur, & infarctu pertinaci, morbum diuturnum & periculosum efficiat. Quae, in peste lenta, luculentissime profuerunt salia media, refocillantia, roborantia, & in primis acida mineralia (exper. XIX.), in febribus quoque malignis genuinam & nuperrimis experientiis *) confirmatam curationem absolunt. Quod vero vomitoria intempestive, praesertim fortiora vel iterato propinata, in febribus malignis aequae ac in peste lenta, & ex iisdem verosimiliter causis, summopere noceant, ex multa observatione in coniecto mihi est.

Pestis acuta maximam similitudinem habet cum febribus sic dictis catarrhalibus, quae nempe perspirationem vel penitus suppressam, vel saltem insigniter imminutam, pro causa sua agnoscunt. Tota facies, si signa pathognomonica, & decursus morbi, in peste multo celeriore & atrocior excipias, fere eadem; imo haud raro in febribus catarrhalibus congestiones materiae perspirabilis versus exteriora, praeprimis ad glandulas colli & parotides, simili modo, quamvis citra tantum periculum, ac in peste, fiunt. Multae harum febrium, prae-

G g 2

fertim

*) Methodus Medici Angli Lettsom, qua in febribus malignis, optime cum successu, vino, cerevisia forti, elixirio vitrioli & cortice peruviano usus est, etiam in Francia approbationem non solum Medicorum primi ordinis, sed etiam regiminis ipsius, nuper promeruit,

fertim epidemicae, contagio *) itidem euidenti, sed longe debiliore & a peste diuerso pollent; aliae vero ab acrimonia siue intus in corpore generata, siue ab extus versus interiora deriuata (plerumque materia ipsa perspirabili stagnanti & acri facta) produci videntur, & in hoc puncto cum peste acuta apprime conspirant, quod euacuatione contagii vel acrimoniae in ipso principio & quamdiu adhuc moueri possunt, per viam naturalem perspirationis peracta, perfecte finiantur. Et ad hanc praecipue mobilitatem, quae in peste multo breuioris durationis, ac in febribus catarrhalis generis existit (exper. XXI. & confect. XIV.), summopere attendendum est, ne postmodum irrita, imo noxia cum effectu, in hisce posterioribus sudores extorquere conemur, qui quamprimum materia peccans profundius radicata, obstructions tenaciores in contextu celluloso externo produxerit, aut demum versus internum deriuata, iam immobilis fere, coctionem futuram praestolatur, in statu hoc prouectiori, aut plane non, aut colliquatiui, & consequenter summe nociui prodibunt; natura insuper ex stimulo frustraneo labefactata. Nullus dubito, methodum sudoriferam, a natura ipsa, etiam rudissimae plebi vndique locorum ineulcatam, post Sydenhamii tempora, hanc praecipue ob rationem, in tam malam existimationem venisse, (vt ea vtens Medicus, notam ignorantiae apud reliquos vix effugiat) & ab omnibus ferme

*) Febres multas malignas, praesertim petechiales, miasmate proprio gaudere in confesso est. Epidemia illa catarrhalis, quae Ao 1781. e Siberia, (vt dicebatur) erumpens, magnamque partem Russiae & Europae reliquae successiue peruadens, sub epitheto influenzae, celebris facta fuit, certe contagiosa erat, & per diaphoretica sola, mature adhibita, curationem perfectam admisit. E contra, venesectionibus & laxantibus tractata, saepe in febrem malignam, subinde quoque lethalem transiit. Consimiles epidemias, vere Ann. 1762. dum cohors, cui illustriss. Comes de Czernicheff praerat ex Comitatu Glaziae versus Poloniam ducebatur, in Silesia, & sub finem Ann. 1766. hic Petropoli grassantes, recorder, in quibus eadem methodus diaphoretica optime cessit.

me Systematicis negligi imo vituperari, quod antiquiores Medici, causam uti pestis sic etiam febrium grauiorum in malignitate ponentes, eam non solum in principio morbi, sed quouis tempore usque ad finem, & quidem ut plurimum remediis calidissimis a corde expellere conabantur; hocque eo maiori cum fiducia, quia non raro iis successit, aegrotos tales mature perfanare, reliquorum vero mortes, malignitati indomabili, putredini & aliis causis tribuere solebant. Profecto, res minime indifferens est, an sudores per media varia inepta & partim violenta (conf. X.) quomodocunque coacte protrudantur, aut per stimulantia lenissima, resoluentia & roborantia blande eliciantur. Priora rarius & tunc solum exitum tolerabilem producent, quando natura robusta etiam errata crassissima deuincere valet, dum posteriora non nisi leniter operantur, & si non semper febrem penitus tollant, neququam tamen nocebunt. Nunquam me poenituit, uti in peste, sic etiam in initio febrium catarrhalium, vel aliarum continuarum simplicium, sudorifera optimae notae, e. g. Spiritum nitri dulcis, Mindereri, & praecipue Mixturam simplicem, vel per se, vel cum salibus mediis in vehiculo conuenienti pro re nata diuersimode commixta, in usum vocasse. Vberrima & constanti experientia conuictus sum, febres tales, methodo hac diaphoretica, in recenti adhuc morbo perfecte curari, vel saltem longior eorum decursus, in malignitatem transitus, & mortis ipsius periculum auerti posse. Similiter, ac in prouectiori stadio pestis acutae, sudorifera locum amplius non habuerunt, & unica spes in remedia resoluentia, roborantia & nominatim Spiritum vitrioli posita fuit (exper. XXI.): sic quoque in statu procrastinato febrium catarrhalium, iisdem euidenti cum successu semper usus sum.

Inuasiones illae febriles vehementissimae, quae cum horroribus validis & in longum protractis, anxietate summa, pulsu exili celerrimo, doloribus capitis & haud raro praecordiorum acerbissimis, calore ex superficie corporis exulante, sudoribus frigidis, prostratione virium repen-

tina & sic porro, subinde, & praesertim in epidemiis febrium catarrhalium, tum quoque ex refrigerio post repletum stomachum, caeterum hucusque sanos, quasi ex improviso adoriri solent: pestem acutissimam recte admodum referunt. Nec curatio discrepare visa fuit. Nam quosdam, si ingurgitatio ciborum immediate praecesserit, solo emetico propinato, quasi reuiuiscences vidi; in aliis vero ad vires vitae & circulationem labantem restaurandas, frictiones corporis, odoramenta & cardiaca praemittere necesse fuit. Tandem remedia diaphoretica incontinententer exhibita, omnia ita in melius mutarunt, vt post sudores prorumpentes, morbus totus quantus, aut illico frangeretur, aut saltem in febrem leuidentem, facili negotio profligandam transiret. Causam vero tantorum tumultuum, aequae ac in peste acutissima, vix aliam quam subitaneam, a quacunque causa effectam, materiae perspirabilis acris, versus praecordia & praesertim ventriculum, deriuationem, statuendam esse, omnia euincere videntur symptomata.

Vti euacuationes illae solennes, venaesectio puta & purgantia, non tantum ex mea, sed aliorum quoque autoptarum experientia, in peste tam nociuae animaduersae fuerint: ita quoque in febribus malignis & aliis catarrhalibus parum conducere, ex obseruatis clarorum virorum, extra omnem dubii aleam ponitur. Quod vero non semper noxas lethales noceant, hoc energiae naturae praeuolenti, errores tales aliquando superanti, vel aptiori medelae, postmodum in usum tractae, adscribendum erit.

A. plague.

